

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

ÁGOSTON IMRE
BERKES LÍDIA
ERŐSS ISTVÁN
IJJAS ANTAL
MOLLINÁRY GIZELLA
PFEIFER JÁNOS
PILINSZKY JÁNOS
RADÓ POLIKÁRP
RAJZ MIHÁLY
SÍK SÁNDOR
SINKÓ FERENC
SZÖRÉNYI ANDOR
TÓTFALUSSY ISTVÁN

írásai

1961 DECEMBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Rajz Mihály</i> : A test feltámadása	705
<i>Pilinszky János</i> : Introitus (Vers)	712
<i>Sík Sándor</i> : Szeptemberi lomb, Ökorfarkkóró, Nem betegség, Hosszú élet, Dörmögés, Kínrímek (Versek)	713
<i>Pfeifer János</i> : Egyén és közösség Aquinói Szent Tamásnál	716
<i>Berkes Lídia</i> : Karácsonyi fohász (Vers)	725
<i>Eröss István</i> : A középkori Győregyházmegye diákjai külföldi egyetemeken	726
<i>Ijjas Antal</i> : A sínai kőtáblák (Elbeszélés)	731
<i>Mollinár Gizella</i> : Gyertyagyújtás helyett (Vers)	735
<i>Ágoston Imre</i> : Egy dobbanás (Vers)	736
<i>Tótfalussy István</i> : Valami kinyílt (Vers)	736
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A Teilhard de Chardin-ügy)	737
<i>Egls István</i> : A kis út (Az igazi jószándék)	745

N A P L Ó

Istenváro emberiség (*Radó Polikárp*) 745; A holttengeri tekercsekről (*Szörényi Andor*) 747; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 749; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 755; Képzőművészet (*Dévényi Iván*, *Haitz Géza*) 758; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 761; Nemzetközi eszmecsere a kereszténység „mítosztalanításáról” (*Sinkó Ferenc*) 763; Betlehemről a mai betlehemekig (*Sinkó Ferenc*) 765; Jegyzetlapok (r. gy.) 768

745

Felelős szerkesztő:

*Sík Sándor*Szerkeszti: *Mihelics Vid*Főmunkatársak: *Doromby Károly*, *Pfeifer János*, *Radó Polikárp*.Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5,— forint.

A TEST FÖLTÁMADÁSA

„Et exspecto resurrectionem mortuorum.“
 „Várom a holtak föltámadását.“

Karl Rahner a test föltámadásáról írt cikkének bevezetésében igen szellemesen beszél a nyomtatott és a szívünk katekizmusa közötti nagy különbségről. Ha nem is nyomtatnánk ki, de mégis jó volna, ha legalább egyszer mindnyáján leírnánk az utóbbi katekizmust is: összeállítanánk a katolikus igazságokat, amelyeknek megvallása életünkön is meglátszik. A lélek halhatatlansága bizonyára még a nagyon gyarló katolikusok katekizmusából sem maradna ki, a test föltámadása azonban sok katolikus testvér életének katekizmusában sincsen benne, akik szeretik magukat „jó” katolikusoknak nevezni. Akik viszont főlemelt fővel vallják: „hiszem a test föltámadását”, azokat tisztelettel megkérem: mutassák meg nekem, miben látszik meg e hitük életükön? Azt szeretném, ha soraim elolvasása után nemcsak azt mondanák lelkesebben, hogy „hiszem”, hanem sóvárgóbban imádkoznák: „várom (exspecto!) a holtak föltámadását”. Jó volna, ha zeneileg képzett olvasóim számára hanglegyezen csatolhatnám ezt a részt a világhírű misék Credó-jából, s míg soraimat olvassák és ezentúl mindig ott zsongana lelkükben a legnagyobb dallamokon a számunkra legértékesebb katolikus hitágazat: várom, várom, várom...

Igehirdetésünk beteges elvékonyítását jelenti, hogy túlsokat beszélünk a lélekről és keveset az emberről. A lelkipásztorok sokat emlegetik a lelki életet, a lelkiséget, a bensőséget; sürgetik a lelkiolvasmányt. A lelkiatyák vezetik a lelki gyermekeiket. A szemináriumokban külön lelkiigazgatók vannak e célra. Nem vesszük észre, hogy a lélek létezése és a lélek halhatatlansága nem jellegzetesen katolikus, mégcsak nem is kiskarikított keresztény, hanem általános emberi kincs. A kereszténység a test föltámadásának nagyszerű hitét adja az emberiségnek; a lélek árnyék-szerű továbbélésében még a görög és római pogányok is hittek. A Hádést elfogadó és a plátói halhatatlanságot valló pogány korintusiaknak adja Szent Pál a nagyszerű keresztény többletet a test föltámadásáról az első korintusi levél 15. fejezetében, amely örök időkre kérdésünk legklasszikusabb tárgyalása marad.

A föltámadás az ember üdvözítésének nagy befejező ténye. Jézus az embert jött keresni és üdvözíteni (Lk. 19, 10), nem csupán a lelket. Pásztoroknak, jópásztoroknak vallja magát, de lelkipásztoroknak soha. Szent Pétert is bárányai: az emberek, nem a lelkek legfőbb pásztorává teszi. Az emberek halászaivá rendeli apostolait (Mt. 4, 19); „lélekalhalászat”-ról nem beszél. Szentségei által nemcsak a lelket, hanem a testet is megszenteli. Akik csak a lelket akarják üdvözíteni, elárulják emberi mivoltukat, félreértik legelemibb emberi hivatásukat. Mi igenis a föld gyermekei vagyunk, akiknek hivatása, hogy az anyagi világ hódolatát értelmes, okos gondolkodásukkal és szabadon szerető szívükkel bevigyék az Isten szentélyébe. „A mindenség nagy, szent dala” a mi ajkunkon csendül meg értelmes énekként a Teremtő előtt, aki bennünket nem egy angyal és állat keverékének szánt, hanem az angyalokhoz hasonló, de azoktól éppennyű különböző halhatatlan lélekkel áldott meg, amint testünk is csak hasonló az állati testhez, de ugyanakkor egész berendezkedésében lényegesen különbözik is attól. Annyira egymásra teremtette Isten bennünk e kettőt, hogy a föltámadásig nemcsak a test halott a lélek nélkül, hanem az üdvözült lélek számára is természetellenes lesz a test nélküli létezés: Istennek külön tevékenységgel kell pótolnia azt, amit egyébként a megismerésnél és az akarati tevékenységénél a testtől kap. Bennünk egész földi

életünkben minden tevékenység emberi tevékenység: a lélek és a test együtt és egymásban működő közös megmozdulása; a legelvontabb szellemi gondolkodásnál és a legmagasztosabb Isten-szeretetnél dolgozik nemcsak a lélek, hanem az agyvelő is...

A föltámadás valósága

Vegyük elő Ezekiel próféta 37. fejezetét és a lemezjátszóra a remek néger szpirituálét tegyük föl: Ezekiel, siess a völgybe... Egyszerre olvasuk és halljuk az Úr parancsát, nyomában a száraz csontok zúgását. Látjuk, amint lábcsontról bokacsont, szárcsont, térdcsont, combcsont visszatér előbbi helyére. Izom köti össze azokat és bőr feszül rajtuk. Végül a legnagyobb profétálásra „a négy szél tájékaról” előjön a lélek, „beléjük száll... életre kelnek; és lábukra állnak, mint valami igen nagy sereg”. A mai ember hiába olvassa a „Föltámadunk” szót a temetők kapuján. Ellenzenves neki. Sőt bárhol olvassa is e szót, mindig temetőszagot érez. Mintha nem is ezt olvasná, hanem csak azt: „meghalunk”. Úgy vagyunk saját föltámadásunkkal, mint az apostolok az Úr föltámadásával voltak. Hányszor jövendöltek nekik: „Az Emberfiának Jeruzsálemba kell mennie, sokat kell szenvednie a vénektől, főpapoktól és írástudóktól; megölik, de harmadnapra föltámad.” Az utolsó szót még alig hallják és Szent Péter máris közbe szól: „Ments Isten, Uram! Ilyesmi nem történhetik Veled.” (Mt. 16, 21 k.) Mi sem szeretünk hallani a saját föltámadásunkról, mert a halál a föltámadásba vezető út. Így vannak a hívők a föltámadással.

A nem-hívó világnál persze másképpen áll a dolog. Szent Pál areopaguszi beszéde, a szónoklás történetében, minden idők egyik legszellemezebb beszéde marad. Hallgatták is az athéni bölcsek a beszédet az „ismeretlen Istenről”, aki „a mennynek és földnek Ura”; „Ő ad mindenkinek életet, lehelletet, mindent”; „akiben élünk, mozgunk és vagyunk”. Amikor Szent Pál a föltámadásról kezd szólni, „némelyek gúnyolódni kezdtek, mások meg azt mondták: erről majd még máskor is meghallgatunk téged” (Csel. 17, 16—32). Rosszabbul járt a „népek apostola” Cezareában a vendég Agrippa király előtt. Amikor a föltámadásig jutott el beszédében (és eddig Szent Pál majdnem minden beszédében eljutott), a római helytartó, „Fesztusz harsány hangon közbekialtott: Elment az eszed, Pál! A sok tudomány elvette az eszedet”. (Csel. 26, 23 k.) A főtanács előtt ezzel a kijelentésével menekült meg az apostol: „A holtak föltámadásába vetett remény miatt állok a bíróság előtt.” E szavak hallatára a farizeusok úgy összevesznek a szadduceusokkal, hogy az ezredesnek katonaságot kell hivatnia. „A szadduceusok ugyanis azt állítják, hogy nincs föltámadás, sem angyal, sem lélek, a farizeusok viszont mindezt vallják” (Csel. 23, 6—10).

Nem csoda, hogy a farizeusok ilyen lelkesen állnak ki a föltámadás mellett, hiszen az ószövetségi Szentírásból szebbnél szebb helyet olvasunk a test föltámadásáról. Jób testi gyötrelmei között ebben reménykedik: „Tudom, hogy megváltóm él s a végső napon fölkelek a földről; és ismét körülvételem bőrömmel, és saját testemben látom meg Istenemet; és magam látom meg őt, és önnön szemem nézi őt, és nem más! E remény el van téve keblemben!” (Jób 19, 25 k.). E remény olyan mélyen volt még a farizeusok lelkében is, hogy — habár egyebekben nagyon eltorzult bennük a vallás — ezt az elemi reményüket ők is őrizték. A szabadsághős Makabeus Judás még a harcok hevében is gondol arra, hogy áldozatra gyűjtsön az elesettekért, „mert helyesen és jámborul gondolkodott a föltámadásról. Ha nem remélte volna ugyanis, hogy az elesettek föl fognak támadni, fölösleges és hiábavaló dolognak látszott volna imádkozni a holtakért” (2 Mak. 12, 43 k.). Az egyház az évfordulós gyászmisében szent-

leckeeként olvastatja e részt. Úgy akarja, hogy bennünk is a megholtjaink föltámadásáért aggódó és áldozatot bemutató szeretet éljen. Dániel próféta a végső idők rajzolásánál nem hagyja ki a föltámadást: „Akkor azok közül, kik a föld porában alszanak, sokan fölébrednek: némelyek az örök életre, mások pedig, hogy örök gyalázatot lássanak” (Dán. 12, 2).

Az Úr Jézus szinte Dániel szájából veszi át a föltámadás igazságának hirdetését: „Eljön az óra, amikor a sírokból mindnyájan meghallják Isten Fiának szavát. Akkor előjönnek, akik jót cselekedtek, az élet föltámadására, akik pedig gonoszat cselekedtek, az ítélet föltámadására” (Ján. 5, 28 k.). A pápa piros színben mutatja be a gyászmisét. Mindig sajnálom, hogy egyébként az egyház a fekete színnel alkalmazkodik e világ síránkozó gyászához. A gyászmisék a megholtak számára a legnagyobb és legértékesebb vigasztalást adják, a hátramaradottaknak pedig a legtökéletesebb vigasztalást. Milyen édes vigasztalás a temetési gyászmisék szentleckéjében: „Nem akarjuk, testvérek, hogy az elhunytak felől tájékozatlanok legyetek, hogy szomorodjatok, mint a többiek, akiknek nincs reményük. Ha Jézus, mint ahogy hisszük, meghalt és föltámadt, akkor Isten azokat is, akik Jézusban hunytak el, vele együtt föltámasztja” (1 Tesz. 4, 13 k.). Így vigasztalt Szent Pál. A temetési gyászmisék evangéliumában már maga az Úr Jézus jön, hogy vigasztaljon. Az Isten Fia mindnyájunkhoz olyan családiaságot tanúsít, mint Máriaéhoz és Mártaéhoz. Minden halálos betegségben nekünk is azt üzenhetné: „A betegség nem okozza halálát, hanem Isten dicsőségére lesz, hogy ezáltal megdicsőüljön az Isten Fia.” Ha ezután nekünk mégis úgy kell látnunk, hogy az isteni ígélet ellenére eltávoznak mellőlünk még a legkedvesebbek is, akkor Jézus megnyugtát: „Testvéred föl fog támadni. . . Én vagyok a föltámadás és az élet: aki énbenem hisz, még ha meghalt is, élni fog. Mindaz, aki belém vetett hittel él, nem hal meg sohasem.”

Márta finom szemrehányására: „Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg testvérem” — válaszolta az Úr ezeket. Mikor utóbb Máriától ugyanezt a szemrehányást kapja, neki már nem vigasztaló szót mond, hanem a sírhoz megy és életre hívja testvérük négy nap óta oszladozó hulláját. A temetési misék evangéliumában biztatásul és vigasztalásul nekünk mondja most mindezt az Úr, de egyszer majd minden kedves halottunkkal és velünk is megteszi, amit Lázárral tett. Négy nappal vagy négyezer évvel halálunk után?! Ez nemcsak az örökkévalóság Úra előtt mindegy, hanem azok számára sem jelent lényeges különbséget, akiket nem e halandó életre hív vissza, mint Lázárt, hanem a boldog örök életre. Nem sokat számít, mennyit pihentünk előbb; hogy meddig voltunk magként az Isten veteményes kertjében. Fontos, hogy Jézus hívó szavára testünk részére is megkezdődik a boldog örök élet. Csendesesen elaludt az Úrban — mondták a régi keresztények és a koporsókra olyan jelet tettek, a katakombák falára olyan képeket festettek, amelyek a föltámadás gondolatával vigasztalták őket. Lázár föltámasztása, Jób és Dániel képei gyakran találhatók ott; mellettük sokszor szerepel a fönix és a páva.

A római katekizmus a plébánosok lelkére köti, hogy legalább akkora fáradságot fordítsanak a föltámadás hirdetésére, mint az ateizmus fordít annak tagadására. Így akarja, hogy a föltámadás hirdetése elérje a hívek-nél egyszerű gyümölcsseit: hálásak legyünk az Úr iránt, aki majd örök életre hívja egyszer porlandó testünket; a föltámadás gondolata vigasztaljon minket a testi szenvedésben és vegye el a halál félelmének fullánkját. „Mikor a romlandó test romolhatatlanságba öltözik és a halandó halhatatlanságba, akkor válik valóra az Írás szava: A győzelem elnyelte a halált”. „Akkor”, sőt előre is nyugodtan kérdezhetjük: „Halál, hol a te győzelmed? Halál, hol a te fullánkod?” (1 Kor. 15, 54). De addig is biztasson

a föltámadás reménysége: szent és tiszta élet által igyekezzünk föltámadásunkat minél dicsőségesebbé tenni; a szentségek jó és gyakori vétele által szenteljük meg testünket a föltámadásra. Amint itt a testnek is része van, sőt néha nagyobb része emberi küzdelmünkben és lemondásunkban, szenvedésünkben és gyötrődésünkben, amelyekkel az örök életet kiérdemeljük, úgy méltó, hogy része legyen testünknek az örök életben is.

Krisztus műve bennünk

„Caro salutis cardo” (a test üdvössége a sarok) — mondja Tertullian. Amint az ajtó „sarkán” fordul meg, úgy a valóban szép keresztény élet a földön és túlvilági boldogságunk „a test” üdvösségén fordul meg. Üdvösségünk csak elkezdődik, amikor lelkünk Isten színelátására jut. Megdicsőülésünk a test föltámadásában fejeződik be. Kell, hogy egész lényünket megremegtesse a kereszténység által fölemelt és megszentelt emberi sóvárgás, amelyet a gyászmisék nyitányában így imádkozunk: „Ad te omnis caro veniet”, „Hozzád minden test jusson el” (Zsolt. 64, 2). Föltámadásról beszélni, testünk föltámadását várni csak a kereszténységben lehet. Minden más világnézet mélézva néz a hulló falevélre és a sírba tett emberi testre. Az Úr Jézus Krisztusban az Ige az emberi testet fölvitte a legszentebb, „nem kézzel alkotott szentélybe” (Zsid. 9, 24), a Szentháromság ölére. Jézus mennybemenetelével az emberi test az angyalok minden dicsősége és fönsége fölé került. (Zsid. 1, 4). Ám ezzel csak elkezdődött Jézus diadala. Krisztus halottaiból, „mint a holtak zsongója” támadt föl (1 Kor. 15, 20). „Ő a kezdet, az elsőszülött a holtak közül, hogy az övé legyen az elsőség mindenben” (Kol. 1, 18). „Az elsőszülött Krisztus, majd azok, akik Krisztushoz tartoznak” (1 Kor. 15, 23). Krisztushoz tartozásunk az egyetlen „jogalap” a föltámadásra. Föltámadásunk Jézus Krisztus megváltói művének beérése bennünk. Gyökeresen legyőzte a halált nemcsak maga számára, hanem mindnyájunk részére, akik hozzá tartozunk. A történelem vége és beteljesedése az üdvösségnek tökéletes érvényesítése lesz, amely Jézus föltámadásának diadalában elkezdődött és az utolsó keresztény föltámadásában fejeződik be. „Akkor válik valóra az Írás szava: A győzelem elnyelte a halált. Halál, hol a te győzelmed? Halál, hol a te fullánkod? ... Istennek hála! Ő segít minket győzelemre Urunk Jézus Krisztus által” (1 Kor. 15, 54).

Jézus Krisztus nélkül föltámadásra gondolni vagy föltámadásról beszélni örület volna. Csak Jézustól várhatjuk testünk föltámadását. Föltámadásunk Jézus érdemein alapul. Részünkről szükséges, hogy Jézushoz csatlakozzunk az egyház titkában: a titokzatos Testben már megdicsőült a Fő, szükségszerűen árad tovább a megdicsőülés a titokzatos Test minden tagjára: „Isten az Urat föltámasztotta, és minket is föl fog támasztani hatalmával. Nem tudjátok, hogy testetek Krisztus tagja?” (1 Kor. 6, 14 k.). Így Jézus táborhegyi megdicsőülése nemcsak az ő örök megdicsőülésének elővételezése, hanem egyúttal a mi jövődő dicsőségünk bemutatása is. Ezért az Anyaszentegyház is, amikor a színévaltozott Krisztus szépségét szemléli, a tökéletes fiúváfogadást emlegeti és azt kéri, hogy az Atya bennünket is a dicsőség Királyának örökös társaivá és dicsőségének részesévé tegyen. Krisztus isteni szépsége — a táborhegyi percekét leszámítva — csak emberi lelkén érvényesült. Ezzel párhuzamosan a kegyelmi élet szépsége nálunk is csak a lelken jut kifejezésre a földön.

Az Oltáriszentséget mint testünket is örökre megdicsőítő eszközt adja nekünk az Úr. Mielőtt a kafarnaumi zsinagógában e csodálatos kenyeret megígérné, így nyilvánítja ki Küldőjének akaratát: „Annak, aki engem küldött, az az akarat, hogy abból, amit nekem adott, semmit el ne veszít-

sek, hanem föltámasszam az utolsó napon. Atyám akarata az, hogy mind-az, aki látja a Fiút és hisz benne, örökké éljen. Én föltámasztom az utolsó napon” (Ján. 6, 39 k.). Testét és vérének az atyai szándéknak megvalósítására adja: „Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, annak örök élete van, és én föltámasztom az utolsó napon” (Ján. 6, 54). Az áldoztatórácstól tehát nemcsak a lélek, hanem a test örök életére is nagyszerű kilátás nyílik. A tökéletes áldoztatási formula nem az, amellyel a híveknek nyújtja az egyház a legszentebbet; ... őrizze meg lelkedet az örök életre; hanem az, amellyel az egyházi rend szertartásában áldoztat a püspök: ... őrizzen meg téged az örök életre.

Ma már szerencsére közhelyszerűen ismert Szent Ignácnak, Antióchia nagy vértanúpüspökének elnevezése az Oltáriszentségről: „A halhatatlanság orvossága.” Klasszikus rövidségben talán nem, de teológiai mélységben föltétlenül vetekszenek vele Alexandriai Szent Cirill szavai: „Ami természete szerint romlandó, azt nem lehet másképp a romolhatatlan életre emelni és abban megtartani, mint hogy testileg annak testével kapcsolódik össze, aki természeténél fogva maga az élet: vagyis az Isten Egyszülöttjének testével.” Jó ezeket a nagyszerű összefüggéseket így átgondolni. Horatius mondása: „Non omnis moriar”, a keresztény ember ajkán így alakul: „Omnino non moriar!” Ez a kereszténység legnagyobb ígérete számunkra és minden egyéb ígérétenek beteljesedése bennünk. Ezért nem csupán „sorsdöntő”, hanem „örök életet döntő” kérdés számunkra: hogyan érhetjük el ez ígért megvalósulását. Mit kell tennünk azért, hogy ez bennünk is megvalósuljon?

Szent Pál az Úr Jézus föltámadását a Szentlélek tevékenységének tulajdonítja: „Megtétetett az Isten hatalomban lévő Fiának a szentség Lelke szerint a halottaiból való föltámadása által” (Róm. 1, 4). Jézus föltámadásával párhuzamosan a mi föltámadásunkat is a Szentléleknek tulajdonítja a rómaiakhoz írt levél: „Ha pedig bennetek van annak Lelke, aki Jézust föltámasztotta halottaiból, ő, aki Krisztus Jézust halottaiból föltámasztotta, életre kelti a ti halandó testeteket is bennetek lakó Lelke által (Róm. 8, 11). A Szentlélek kiadásának nagyszerű útja ez: az örök Igéről átárad Jézus emberi lelkére a megtestesülésben. Husvétkor teljesen — láthatóan is! — hatalmába veszi Jézus egész emberi természetét: testét is. Pünkösdkor Jézus titokzatos Testére áramlik tovább: eltölti a Test igazán élő, kegyelem állapotában élő tagjainak lelkét. Föltámadásunkkor majd tökéletes mértékben veszi birtokába azok testét is, akik nem úzték ki őt lelkükből. Így árad a Szentlélekkel együtt a megdicsőülés is az Ige Személyéről emberi lelkére, testére. Onnan titokzatos Testére egészen addig, amíg minket is testestül-lelkestül oda nem emel, ahol szent embersége is van: a Szentháromság ölére.

Milyen a föltámadt test?

Akinek megvan *Händel* Messiás-oratóriuma, azt kérem, hogy a lemezjátszóra tegye föl most az oratórium utolsó részét, amely a föltámadásról szól: „Mindnyájan elváltozunk, hirtelen egy szempillantás alatt a végső harsona szóra. Megszólal a harsona, mire a holtak romlatlanságra támadnak föl, mi pedig elváltozunk. Ennek a romlandó testnek föl kell öltenie a romlatlanságot, ennek a halandónak a halhatatlanságot” (1 Kor. 15, 52 kk.). A nagyszerű kürt és basszus szólót engedjük ne csak lelkünkre, de még idegeinkre is hatni! A föltámadás nem annyit jelent csak, amennyit Lázár, a naimi ifjú, vagy Jairus leánya részére jelentett: visszatérést a földi életbe. Két szempontból jelent végtelenül többet. Akiket Jézus föltámasztott, azok újra meghaltak, a dicsőséges föltámadás után viszont a lé-

lek és a test soha többé el nem válik egymástól. Lázárék e földi életbe tértek vissza, a mi testünk az utolsó napon megdicsőül, egészen átszellemmül a lélek „átistenülése” szerint, annak mértékében. Különösen a második szempontot kell nagyon hangsúlyoznunk, mert e nélkül az első sem érne semmit. A test jelenlegi állapotában, ormótlanul, megdicsőülés nélkül a lélek tökéletes boldogságának nem előmozdítója, hanem akadályozója lenne.

Azt kérdezhetné valaki, hogy támadnak föl a holtak? Milyen testtel jönnek majd elő? Mennyi anyag lesz a föltámadás utáni testben mostani testünkből, hiszen testünk anyaga hét év alatt kicserélődik? Mi lesz az anyaggal, amely az idők folyamán több ember testének része volt? Válaszul egyszerűen idézem a korintusi levelet: „Oktalan! amit elvetsz nem kel életre, ha csak előbb meg nem hal. Amit vetsz, nem növény, amely csak azután fejlődik, hanem pusztá mag, például búzaszem vagy más egyéb. Isten pedig testet ad neki tetszése szerint, még pedig minden mag-nak a neki megfelelő testet” (1 Kor. 15, 35 kk.). A test föltámasztása a teremtésnél nagyszerűbb isteni tett. A minket mindentől magához emelő, üdvözítő Istennek, a kegyelem Istenének leghatalmasabb tette. Ha kegyelmi életünk önmagában is hittitok, mennyivel inkább annak legpompásabb teljességében, legfölségesebb tökéletes befejezésében. Erről is elmondhatjuk: „Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív föl nem fogta, amit Isten azoknak készített, akik szeretik Őt” (1 Kor. 2, 9). *Scheebennel*, a múlt század második felének és minden idők egyik legnagyobb német hittudósával együtt nagyon kell hangsúlyoznunk, hogy testünk dicsőséges föltámadása szigorú értelemben vett hittitok. Nem tudjuk, földi ésszel nem is tudhatjuk, hogyan hajtja végre az üdvözítő Isten e mindenható tettét. Maga a test föltámadása is természetfölötti mű: nem történhet meg csak Isten rendkívüli hatalma által. Hasonlóképpen isteni mű a test örökéletben tartása is. Még sem ezek az egészen szigorú értelemben vett hittitkok, hanem a megdicsőülés, amelyben a föltámasztott testnek része lesz: az anyag e legfölségesebb megszentelése Isten által.

Hittudományunk Szent Pál óta mégis annyi vonzót és szépet tud erről a bennünket legközelebről érintő hittitokról mondani. Miben áll a nagyszabású „elváltozásunk”, amikor harsona szóra föltámadunk? Milyenek leszünk, amikor a romlandó test felölti a „romolhatatlanságot” és a halandó „a halhatatlanságba” öltözik? Részletesen magyarázza nekünk Szent Pál: „Más a nap sugárzása, más a hold fényessége, más a csillagok tündöklése; sőt egyik csillag fényessége is különbözik a másiktól. Ilyen a holtak föltámadása is. Romlásra vetik el — romlatlannak támad föl. Dicsőtelenül vetik el — dicsőségben támad föl. Erőtlenségben vetik el — erőben támad föl. Érzéki testet vetnek el — szellemi test támad föl. Ha van érzéki test, van szellemi is, amint az Írás mondja: Ádám, az első ember élő lényé lett, az utolsó Ádám pedig éltető léleké... Ezért amint hordtuk a földi ember képét, úgy hordani fogjuk a mennyeknek képét is” (1 Kor. 15, 41—49).

Aquinói Szent Tamás egy szóval így fejezi ki a föltámadt test tulajdonságait: „Plena subiectio corporis ad animam.” (A test teljes alárendelése a léleknek.) Az eredeti bűn következtében testünk lázadó lett lelkünkkel szemben. Nem mindenben készsleges eszköze lelkünknek. Mennyit panaszkodnak erről nemcsak az aszkéták, hanem a tudósok, művészek és a sportemberek is. Itt a földön az értelmes és erősakarátú lélek is kénytelen a testet, annak sokszor bűnös igényeit és kényelmét szolgálni. Ez a lélek legnagyobb megaláztatása... A föltámadás után a test mindenben a lélek készsleges eszköze lesz. A test tökéletlenségeit a lélek izzása emészti

meg. Az Isten látásában a Szentlélek szeretet-izzásában megdicsőült lélek átadja a testnek saját tulajdonságait. Mint a tűz közli magát az arannyal: átadja izzását és ezzel megtisztítja az aranyat a salaktól. A föltámadáskor megjelenő lélek, az Isten erejével és szépségével fölruházva, annyit ad át a testnek átistenített lényének szépségéből és boldogságából, amennyit az egyáltalán befogadni képes.

Testünk megmarad ugyan anyagnak, de a lélek erejében és szépségében leveti az anyagi jellegével járó minden tökéletlenségét. A test anyagi jellege egészen háttérbe szorul az ember megjelenésén, és a lélek sugárzik egész külsején. Itt a földön is sugárzik valami az arcon, a szemén — lelkünk tükrén — a lélek tisztaságából, szépségéből, de e sugárzás csak az anyag sötét erdejébe behatoló gyöngé napsugár. A föltámadás után egész emberi lényünk — testünk is! — az üdvözült lélek szépségét, tisztaságát, édességét és boldogságát sugározza. Mindenben a lélek tökéletes uralma látszik meg testünkön, amely lelkünk természetfölötti fényéhez hasonló ragyogást kap. Itt a földi életünkben — még egy Prohászka is panszkkodik erről — inkább test vagyunk, mint lélek; a föltámadás után inkább lélek leszünk, mint test.

A test legsúlyosabb tökéletlenségeit Szent Pál sorolja föl: romlás, nemtelenség, erőtlenség (gyöngeség) és érzékiség (állatiasság). A föltámadásban az újra egyesült lélek isteni erejével és szépségével végérvényesen kizárja testünkől e fogyatékoságokat. A romlásnak: betegségeknek, szenvedésnek, halálnak nem lesz többé hatalma az örökké romolhatatlan test fölött, amely a lélek romlatlanságába öltözött. A test nemtelen csúnyaságai helyett mindenben Krisztus dicsőséges testéhez leszünk hasonlók. Isten szépségétől elragadtatott lelkünk annyit ad magából a testnek, amennyit az átvenni képes. A lélek szépsége tündököl majd egész testünkön, mint az ártatlanság a gyermek szemében, mint a jóság az édesanyák arcán, mint a szellem kiválósága a legtehetségesebb emberek homlokán és azok tekintetében.

A földön testünket gyöngeség jellemzi: nem eszköze, hanem sokszor inkább akadálya annak, amit a lélek megvalósítani szeretne. A föltámadás után az álom vagy fáradtság, a gyöngé idegzet vagy ellankadás nem lesz többé akadálya a lélek terveinek és szándékainak útjában: a test mindig megfelelő jó eszköze lesz a léleknek. Megkapja ehhez a kellő „finomságot” is. Mostani életünkben sokszor mennyire otromba és esetlen a test a lélek finomságával szemben. Hányszor akadályozza a lélek szárnyalását. Föltámadásától kezdve testünk is könnyed lesz, mint a gondolat, erős, mint a szeretet. A tér nem köti, amint az gondolataim szárnyalásának vagy szeretetem kiadásának sem lehet akadálya. Megvalósul rajta, amit Scheeben így fejez ki: az anyagiasság és az anyagiság által föltételezett tökéletlenségek legyőzése; a test megtisztúsása és átszellemülése isteni erő által. Schütz hasonlóan írja: a megdicsőült lélek teljesen átjárja a test minden porcikáját, és ezáltal közli vele magasabb létformájának tökéletességét.

Az anyagiság minden rozsdáját, amely nem méltó Istenhez és nem maradhat meg az Isten közelében, a lelkünkben izzó Szentlélek tüze emészti meg. A föltámadásban válik teljessé az anyag megszentelése, amely itt a földön elkezdődött a szentség vétele, a lélek fegyelme és uralma által. Az Isten színelátásából érkező lélek úgy egyesíti magával a testet, hogy az is méltó legyen az Isten színelátására; így testünk is bevonulhasson Krisztus dicsőséges testével együtt a legszentebb szentélybe: a Szentháromság örökké boldog világába. Az emberi testet és azon keresztül az anyagi világot is az Isten méltó templomává teszi a lélek. Az ember

a föltámadásban válik igazán „új teremtmény”-nyé (2 Kor. 5, 17; Gal. 6, 15) ölti magára az „új ember”-t, aki Isten hasonlóságára tiszta igazságban és szentségben alkotott teremtmény (Ef. 4, 24).

Szent Péter így ír: „Mi azonban új égre és földre várunk, amely az igazság otthona” (2 Pét. 3, 13). Szent Pál is érzi e vágyat: „A sóvárgással eltelt természet Isten fiainak megnyilvánulását várja. Hiszen a természet is hiábavalóságnak van alávetve, nem önként, hanem a miatt, aki alávette. De megmarad az a reménye, hogy a mulandóság szolgálai állapotából fölszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára. Tudjuk ugyanis, hogy az egész természet együtt sóhajtozik és vajúdik mindaddig. De nemcsak az, hanem mi is, akik magunkban hordjuk a Lélek zsengejét: mi is sóhajtozunk és várjuk a fogadott fiúságot, testünk megváltását” (Róm. 8, 19—23). Az anyagi világ megdicsőülését testünk megdicsőülésének mintájára kell elgondolnunk, amellyel a legbensőbb kapcsolatban van. Mint a lélek lakóhelye a test, úgy a test lakóhelye a világ. A lélek megdicsőülése magával hozza a test dicsőségét, a test megdicsőülésének lesz következménye az egész anyagi világ dicsőséges átalakulása. A Jelenések könyve ezt rajzolja meg az új Jeruzsálem képében: „... a város utcái tükörfényes színaranyból voltak. Templomot nem láttam benne. Az Úr, a mindenható Isten és a Bárány a temploma. A városnak nincs szüksége sem napvilágra, sem holdsugárra: Isten dicsősége világítja meg, fénye pedig a Bárány. Világosságában járnak a nemzetek, és a föld királyai hódolnak neki. Kapuit nem zárják be soha, hiszen nincs is ott éjszaka. Kincseikkel, értékeikkel neki adóznak a nemzetek. De nem léphet be oda tisztátalan, szentségtörő és hazug, csak az, aki föl van jegyezve a Bárány életkönyvébe...” (Jel. 21, 21—27).

Rövid fejtegetésünket azzal a mondattal zárjuk, amellyel Szent Pál fejezi be a test föltámadásáról szóló tanítását: „Fáradjatok minél többet az Úr ügyéért szüntelen, hiszen tudjátok, hogy fáradozástok az Úrban nem hiábavaló” (1 Kor. 15, 58).

INTROITUS

*Ki nyitja meg a betett Könyvet?
Ki szegi meg a töretlen időt?
Lapozza fel, hajnaltól-hajnalig
emelve és ledöntve lapjait?*

*Az ismeretlen tüzvészébe nyúlni
ki merészel közülünk? S ki merészel
a csukott könyv leveles sűrűjében,
ki mer kutatni? S hogy mer pusztá kézzel?*

*És ki nem fél közülünk? Ki ne félne,
midőn szemét az Isten is lehányja,
és leborulnak minden angyalok,
és elsötétül minden kreatúra?*

*A Bárány az, ki nem fél közülünk;
egyedül Ő, a Bárány, kit megöltek.
Végigkocog az üvegtengeren,
és trónra száll. És megnyitja a Könyvet.*

Pilinszky János

SÍK SÁNDOR VERSEI

SZEPTEMBERI LOMB

Várj még, ne siess, szeptemberi lomb,
A hegyeken még szól a kolomp,
Még messze a tél.
A te helyed még fenn van a fán:
Hova lesz, ha te nem szólsz, az őszi magány?
Várj, hársfalevél,
Várj, bükkfalevél!

Várj még ne siess, szeptemberi szív,
Hiszen érted már, hogy a szél hova hív:
Nincs messze a tél.
Kell még holnap is aki énekel:
Az énekléshez élni kell.
Várj, hársfalevél,
Várj, bükkfalevél!

ÖKÖRFARKKÓRÓ

Egyedül áll a lekaszált mezőn,
A kaszás tisztelettel elkerülte,
S ahogy elment mellette, visszanezett,
Ő meg utána nézett a kaszásnak.

Körülzuhogták szívtelen szelek.
Jöttek, elmúltak, ő meg ittmaradt,
Hajlongva nézett a szelek után,
Karcsú gerincén nem esett törés.

Levélhullajtó őszeleji éjben
Eszébe jut, hogy egyesegyedül van.
Szürkülő szárán remegés fut át:
Hát én mikor? és merre? és miért?

NEM BETEGSÉG

Ez nem betegség, ez csak állapot:
A kor, korom, korunk,
Becsengeti a nagyszerű napot,
Mely után nem kívánkozunk.

Ez nem sirás, ez csak megilletődés,
Búcsúzás néma könnyei,
Utánatok,
Felém kinyújtott jóságos karok,
Akiiket nem tudok, nem akarok
Kezemből kiereszteni.

Nem is rettegés, noha félelem:
Hívés, reménység, áhítat
Bújócskát játszanak velem,
Mint esti felhők oltárán a nap,
Mignem az éjszaka eljő
És elaluszna sugarak és felhő
És kettesben virrasztanak
Az Isten és a lelkem, —
Két halhatatlan, érthetetlen.

HOSSZÚ ÉLET

Most, hogy hetvenes éveimet töltöm,
Megérem, amit sohse hittem,
Hogy hosszú életű lettem a földön.

Hiszem az igét kopott bibliámnak:
Azért van ez,
Mert tiszteltem atyámat és anyámat.

A hosszú életet, Isten nevében, hát csak megértem,
De lesz-e benne köszönet?
De van-e benne érdem?

A hosszú életből talán elég is lenne ennyi:
Aki szeret, annak, akit szeret,
Szeretne már utána menni.

Menni, de oda menni,
Ahová mennek mind akik szeretnek
Engedj még egy-két esztendő, Uram,
Az égi és a földi szeretetnek.

DÖRMÖGÉS

Hét évtizeden át
Az ember lassan megszokja magát,
Megszokja a világot.
Eddig úgy tudtam, hogy ha nézek, látok,
Hogy parancs nélkül is jól visz a lábam,
Mint ifjúságom hegymászó nyarában,
S a két kezem (már ami tőlem tellett.)
Magamagától tette amit kellett.

De mostanság, — azóta!
Foghijasan recseg a nóta,
A belső billentyűk alól.
A gondolat nemcsak hogy nem dalol,
Lassanként már a szókat is elejti,
Máholnap önnevét is elfelejti,
Hovatovább
Csoszogva jár a fej is, mint a láb.

Hát még a mindennapi tárgyak,
Azok lettek csak csúfok és csalárdak!
Nem fog a fog, nem vág a kés,
Táncol a toll, reszket a kéz,
Szűk lesz a gomblyuk, kövér lesz a gomb,
Öltözködés, vetkőzés csupa gond.
A dunna meleg, de hideg a paplan,
Takarva nem jó, hát még takaratlan!
Nem szólnak, néma összeesküvők,
Csak úgy magukban pukkadoznak ők,
Hogy mit akar itt ez a vén mihaszna,
Kiből immár senkinek semmi haszna!

Dehát csak még az emberek!
Róluk beszélni is alig merek.
Olvastátok: a Fidzsi-szigetek
Bölcs szülöttei az öregeket,
Ha már hasznukat nem nagyon vehették,
Agyonverték és gyomrukba temették.
Igaz, minálunk — nem régóta — más,
Sokkal gyakorlatibb a népszokás.
Öregeket minálunk meg nem ölnek,
Inkább hasznát veszik, mint nagyszülőnek:
Hova lenne sok gyönyörű család,
Ha ráncos kézzel fel nem tartanák
Továbbszolgáló nagyapák, anyák!
Lám engem is, ezt bizonyíthatom,
Mindezidáig nem vertek agyon,
S ámbár régóta pihenőre váagnék
(Régi magamhoz képest furcsa árnyék!)
Rezgő kezem szoritja két családom
És megmarasztal ezen a világon.
Úgy halmozzák rám a szép szavakat,
Hogy a lélegzetem is elakad.
S olykor szinte már odáig vagyok,
Majd elhiszem a sok szépet, nagyot,
Mit belém látnak, belém mondanak
Testvéri szem és baráti ajak.

Ilyenkor jól jön egy szép nyakleves,
Minőt a vénség mindennap szerez:
Elfeledett név, elejtett karóra,
Morcos viszonzás jóhiszemű szóra,
Álmatlan éjjel, roppanó derék
Hol eggyel több, hol kevesebb kerék
Egy szép szó mellé kilenc kellemetlen,
Egyszer a test nyög, másszor meg a lelkem:
Mindez egyet mond mint versben a refrén:
Ember vagy, vén vagy, fejedén a törvény.

Csak hogy nem elég annak a fejed.
Többet akar, nagyobb: szivedet.
Azon mérik rád a jövőt, jelent.
Hogyan dobogja szíved az igent.
Egy igennel eggyé karolhatod
A percet és az örökkévalót.

KÍNRIMEK

Mondhatom, siralmas egy pikulás vagy:
Nincs más témád csak az ósz meg a vénség?
— Mit csináljak? Ez most bennem az énség.

Hát érdemes reggeltől estelig
Mindig csak a halálról énekelni?
— Sőt inkább még korábban kéne kelni.

Csak legalább, ha minden versed végén
Az Isten nevét ne vennéd hiában!
— Jóságát hívom, jóságom hijjában.

EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG AQUINÓI SZENT TAMÁSNÁL

Kétségtelen, hogy az atomenergia felfedezésével egy új korszak előtt állunk, amelyben hihetetlen lehetőségek tárulnak a kutató elme és az emberi kultúra elé. Az ember mindig szerette volna tudni, hogy mit hoz a jövő. Az ókor legkulturáltabb népének prófétái jövendöltek a messiási időről. A pogány görögök kíváncsian fordultak a delfi jósdához. Madách „Ember tragédiájában” Lucifer álomképekben mutatja meg a bűnbeesett ember sorsát Ádámnak. Részünkről merészség volna azt keresni, hogy mit rejt a jövő, viszont kötelességünk társadalmi szempontból vizsgálódásunk tárgyává tenni azokat az erőket, amelyek az újkor hajnalhasadásában a jövő ember kultúrformáját és társadalmi életének kontúrjait megrajzolják. Az idealista az ember szellemi tevékenységének tulajdonít nagyobb szerepet, a realista a természetadta lehetőségek felé fordul és abban látja a nagyobb formáló erőt.

Kereszténység és kultúra nem azonosak

Néhány gondolatot szeretnénk előre bocsájtani. A kereszténység nem azonos semmiféle kultúrával, nincsen kultúrformákhoz kötve. (Romano Guardini: *Am Ende der Neuzeit.*) A kereszténység történelmében már különféle színezetű kultúrformák jelentek meg. A kereszténység megvalósítása gyarló embereken múlik, azért mindig voltak szakadékok az eszme és cél között. Ami nem isteni eredetű és nem isteni rendeltetésű, azt mindig lehet új formákkal pótolni és kiegészíteni. Az elavult formákhoz való merev ragaszkodás mindig a kereszténység kárára, veszedelmére és céljának gátlására szolgált, szolgált ma és a jövőben is. „A kereszténység és az egyház nem teheti magát a nyugati kultúra éjjeli őrévé” (Wiener Katholikentag). Az egyház sohasem azonosította magát egy kultúrával sem. A nyugati kultúra sem keresztény. A nyugat jogtalanul kereszténynek nevezett kultúrája is bűnös az új rabszolgaság embertelen barbárságának megszületésében. Azt csak igazi keresztény eszmével tudta volna megakadályozni. „A kereszténységet többször bűnös módon kihasználták haldokló kultúrák védelmezésére” (Brockmüller: *Am Morgen des Atomzeitalters*). A XIII. században Aquinói Szent Tamásnak és skolasztikus elődeinek sikerült a pogány arisztotelizmust egy nagy szintézisbe vonni, azaz belső kapcsolatot teremteni, de nem elégedtek meg a negatív állásfoglalással. Pozitív munkájuk eredménye a nagy összefogás lett. „A kereszténység és a modern ideológiák között fennálló harcos ellentétek nem jogosítanak fel senkit arra a következtetésre és ítéletre, hogy egy megértő találkozás nem lehetséges” (Brockmüller).

A mai társadalom individualista jellege

Ezek előrebocsátása után akárhogy is vizsgáljuk a jövőt formáló és alakító erőket, az alap-probléma mindig az egyén és közösség között fennálló feszültségi viszony marad. Az újkor történelmi fejlődése és kialakulása individualista jelleget öltött. Az emberiség nagy részét ebből a lelkeségből fakadó társadalmi, gazdasági és jogrend nyomorba és rabszolgaságba döntötte, melyből a modern ember minden erejével és igyekezetével a közösségi életforma felé tör. Romano Guardini szerint az újkor végén egy világkép áll: Az önmagában nyugvó természet, az autonóm személyiség

alanya és a saját normáiból alkotó kultúra, de a döntő szerep az egyéné marad.

A technika és a gyáripár fejlődése az újkor végén az emberi élet alapjait teljesen megváltoztatta. A természetes adottságok megváltoztak és az emberi alakító tevékenység megváltoztatását követelték. De mivel ez nem megfelelően változott, hanem a régi individualista formákban próbált tovább működni, hatalmas szociális feszültségek keletkeztek. Ezek a szociális feszültségek jellemzik a múlt század végét, sőt még a mi századunkat is. Persze ez csak előjátéka annak a nagy átalakulásnak és változásnak, csak előkészítője annak, ami most következik az emberiségre.

Az égés kémiai erőinek kultúrája

Eddig bármit is alkotott az emberi kultúra méreteken és távlatokban, mindent egy nevezőre lehetett hozni, minden fejlődésnek mozgató ereje az égés kémiai erőinek a kihasználása. Természetes, hogy az emberi értelem a kultúra különféle fokain az égési erőket más és más módon hasznosította. Az egész emberi kulturát a mai napig „az égés kulturájának” nevezhetjük. A történelem előtti időknek a kutatása is ezt bizonyítja, hiszen az ásatásoknál is mindig tűzszereszközöket keresünk a megtalált csontok mellett. Az ősember tűzön készítette el az elejtett vadat, tűzzel irtotta az erdőt és kezdte művelni a földet. Az égési erőn alapszik a gőzgép, a Diesel-motor, a gázturbina, a kézi fegyverek, a robbanó erők, a kémiai változások, sőt ez fejleszti még a villamos energiát is. Az égés tulajdonképpen a halmazállapot megváltoztatása az energia megmaradásának elve alapján. Az atomok nem tűnnek el, azok száma sem változik, csak egymáshoz való viszonya, elosztásuknak és összetételüknek a módja változik.

A fizikai erők kultúrája

Ma az emberiség történelmének és kulturájának döntő pontján áll, mely egyben társadalmi életét is szinte lényegesen megváltoztatja. A kémiai erőket most a fizikai változások erői fogják felcserélni, melyeknek hatása nem az atomok összetételétől függ, hanem az atom belső szerkezetével, strukturájával, építményével van szoros összefüggésben. Ezekről a hatalmas erőkről az atombombák és az atomreaktorok adnak konkrét bizonyítékokat. Ezeknek az atomerőknek a gazdasági kihasználása és hasznosítása forradalmasítani fogja az egész emberi életet. Döntő változást hoz az emberiség kulturájában. A kultúra az eszmevilág győzelme az anyagvilág fölött. Azért bizton és joggal reméljük, hogy az atomenergiát nem az emberiség pusztulására, hanem áldásthozó javára fogják felhasználni. Az atomkultúra a hívó ember számára nem jelent aggodalmat és félelmet, mert végeredményben minden tudomány csak közelebb visz bennünket az Istenhez. Minden ilyen félelem csak a hitnek a krízisét és a kereszténység csődjét jelentené (*Nell-Breuning*).

Az atom és individuum

A régi felfogás szerint az atom egyet jelentett az individuummal. Mindegyik a legkisebb, oszthatatlan egységet fejezte ki. Az atom az anyagvilágban, a fizikai testek rendjében, az individuum pedig az emberek világában, ahol az egyénekből, azoknak egymásra és egymáshoz való rendeltségéből tevődik össze az emberi társadalom. A tudományos kutatás

azonban bebizonyította, hogy az eddigi felfogás téves, az atom sem oszthatatlan, az atom is különféle építő-elemekből áll. Csodálatos finoman felépített atomális struktúra, amelynek szétrombolása hihetetlen erőket szabadít fel. Ma már teljesen átment a köztudatba, hogy az atom nem oszthatatlan egység, hanem több láthatatlan részecskéből álló feszültségi egység, amely elképzelhetetlen erőket rejt magában.

Ehhez hasonlóan a mi gondolatvilágunkban is változásnak kell történnie az emberi társadalom szerkezetéről, Az emberi társadalmat sem az autonóm individuumok egymás mellé rendeltsége alkotja, hanem az személyekből áll és épül fel, már önmagában is belső közösséget jelent, tehát a sokból álló egységnek a feszültségét. Az ennek megfelelő eszmei elgondolás szerint lehet majd az új világot és társadalmi rendet felépíteni, ahol majd mindez realizálódik. Így köszönhet ránk az új kornak és napnak reményteljes hajnala, mert amint Einstein mondja: „A probléma nem az atomenergia — a probléma az emberek szíve.”

Az ember személyisége

Vizsgáljuk már most közelebbről az egyén és közösség fogalmát, a szenttamási bölcsélet alapján. Egyénről és közösségről csak embereknél beszélhetünk (egyén = *persona*, közösség = *communitas*). Az ember testből és lélekből álló érzéki lény, akinek értelme és szabadakarata van, aki a látható teremtmények között egyedül van felruházva a személy méltóságával és önállóságával.

Az ember összekötő kapocs a szellemi világ és az anyagi, fizikai világ között, akit Isten a teremtés koronájává rendelt. Testével az anyaghoz, lelkével a szellemvilághoz tartozik. Mint a régiek mondták: egy igazi mikrokozmosz, kicsi világ önmagában, aki a beláthatatlan és élettelen világot értékben messze felülmúlja. Gyökere és végső célja Istenben van. A megszentelő kegyelem őt Isten gyermekévé és Krisztus misztikus testének tagjává teszi. Sok mindent lehetne még mondani az emberről, ami igaz és való, amivel az egyes ember bizonyos sajátosságait fejeznénk ki, de lényegében nem jelölnénk meg magát az embert. Azt is mondhatnánk, hogy az ember történelmi lény, mert ő irányítja a történelmet és szövi annak fonalát. Avagy, hogy dolgozó lény, mert csak neki vannak maradandó értékű munkái és alkotásai, de mindez csak bizonyos tulajdonságait jelöli meg az embernek, de nem magát a lényeket. A történelem fölött Isten áll. Neki van minden alárendelve.

Az ember testből és lélekből áll, de nem test plusz lélek, a matematikai összeadás értelmében. Szent Tamás és a skolasztikus filozófia szerint, de a valóságban is, a lélek a test formája, mely az emberi testet meg- és átlelkesíti, hogy a kettő egy szubstanciában egyesülve lényeges egységet alkosson és az emberi természetnek hordozója legyen. Mint értelmes lény saját maga dönt sorsa és jövője fölött. Igent tud mondani a jó és a rossz között, de nem maga szab önmagának törvényeket, létét nem másoknak, hanem Istennek köszönheti. Nem autonóm, nem is heteronóm, hanem ontonóm lény (*Muhler: Die Soziallehre der Päpste*). Vannak erőnei, hibái, gyarlóságai. Tud örülni a jónak, szomorkodni a bajban, mértéket tartani kívánságaiban, tud segíteni és áldozatot vállalni másokért.

Amikor az emberről beszélünk különbséget kell tennünk az individuum és a persona, az egyed és a személy között. Az individuum a megoszthatatlanságot jelenti. Az elhatároltságot más egységektől ugyanazon nemben. Individuum lehet állat, növény és még a holt anyag is, de csak ugyanabban a rendben. A személy ellenben számszerű egyetlenítés a szel-

lem területén, egy meghatározott ének az egyszerisége, amely már nem cserélhető fel és mint ilyen nem része az azt átfogó magasabb egésznek. (Substantia singularis completa ut aliquod totum in se subsistens rationalis.) Az emberi személy megismeri és meghatározza önmagát. A személy a cselekvésnek, tulajdonságoknak, jogoknak és kötelelıségeknek a hordozója, nem az egyed. A személy is egyes lény, amennyiben másoktól el van határolva, (ens individuale), de közös lény is, amennyiben másokkal viszonyban áll, másokra viszonyítva van (ens sociale). A személy fogalmához hozzátartozik az önállóság és másrautaltság, a másikhöz viszony és viszonyítás (Huszár: *Metafizika*). Egy személy tehát csak akkor jut el a tökéletesség fokára, ha saját énjének e két tulajdonságát önmagával és másokkal szemben is megvalósítja. Minél világosabban felismeri és megvalósítja másokkal szemben önmagától is sugallt és fennálló kötelelıségeit, annál magasabbra jut a tökéletesség fokán. Viszont, minél inkább függetleníti és autonommá teszi magát Istennel és felebarátaival szemben, annál inkább az individuum nivójára süllyed, sőt bűnt követ el Isten és embertársai ellen (Pieper: *Das christliche Menschenbild*). Ezért a keresztény erkölcs a tökéletesség fogalmát nem a közösségtől való elfordulásban, nem az individualitásban, hanem Istenre és a felebarátaink felé irányuló szeretetben, másszóval szociális kötelelıségeink teljesítésében látja. Ez már önmagában is feltételezi a közösség létezését.

Az ember társadalmi lény

Arisztotelész az embert „zoon politikon”-nak nevezi (*Politika* I. II, 1253 a). Ez egyszerűen a görög városállam közösségében élõ emberre vonatkozik. Nekünk sokkal többet mond, mint annak latin értelmezése, mely szerint az ember „animal sociale”. A latin és a magyar kifejezés nem adja vissza a szónak azt az értelmét, amit annak Arisztotelész tulajdonított. A görög meghatározás értelme szerint az ember: „animal sociabile és sociale”. Tehát magában hordja a képességiséget és a ráutaltságot is a közösségi életre.

Az embert megilletik azok a tulajdonságok, amelyek az értelmes lénynek velejárói. Az ember nemcsak individuum, annál sokkal, több: *persona*, személy, egyén. Lénye nem az individualitásban, de nem is csak a personalitásban — amennyiben ez az individualitás legnagyobb foka — hanem a másokkal való együttélésben és együttműködésben van. Csak így juthat el saját tökéletességének legteljesebb fokára, Az emberben megvan a képességiség erre az együttélésre és együttműködésre. Ez annyira evidens mindnyájunk előtt, hogy nem szorul bizonyításra sem. Legfeljebb csak azt lehetne vizsgálni, hogy ez a képesség milyen vonásokban és adottságokban nyilvánkozik meg. Az ember a másokkal való együttélésre és együttműködésre rá is szorul. Ez látszólag mint hiány mutatkozik az emberben, de mégis hozzátartozik tökéletességéhez. Sok mindenre rászorul, amire önmaga nem képes, amire talán önmaga sem gondol, de valójában idegen segítségre szorul. Ez a segítségre és kiegészítésre szorultság az ember teremtményi voltának korlátoltságát, végességét fejezi ki, de mégis inkább gazdagság, mint szegénység az emberben. A látszólagos gyengeség igazában erõsséget jelent. A nyelv, irodalom, művészet, kultura nem képzelhető el, csak emberi közösségben. Szülői, gyermeki, felebaráti szeretet, más erkölcsi értékek csak embereknél lehetségesek, akik közösségben élnek. Mindezekbõl világos elõttünk, hogy az ember közösségi lény a *sociabilitas* és a *socialitas* kettõs természetével, a képességiség és ráutaltság tulajdonságaival, mint „ens sociabile” és „ens sociale”.

Az emberben ezeket a metafizikai vonásokat bizonyos fizikai erők aktualizálják, mozgatják, amelyeket két eredőre lehet visszavezetni. Az egyik közvetlenül, természetszerűen működik az emberben, mint valami „appetitus naturalis” a test és lélekből álló természetből kifolyólag, a másik pedig közvetve az értelem mérlegelésével és közreműködésével (*Vierkant: Handwörterbuch der Zoologie*). Az első esetben az akarat inkább az emberi természettel, a második esetben inkább az emberi értelemmel működik együtt: „Voluntas et natura” — és — a „voluntas et ratio” (*Wessenswille* és *Kürwille*). Akár az irracionalitás, akár a racionalitás alapján mérlegeljük az emberi természetet vagy akaratot, az embert mindkettő a közösség felé viszi, amely nélkül képtelen létezni. Ezeket persze az emberben szétválasztani nem lehet (*Nell-Breuning: Gesellschaftliche Ordnungssysteme*). Az ember szubstanciális egység a közösségben is, saját cselekedeteiről önmaga felelős, az egyén öntudatával és szabadakaratával.

A közösség bölcséleti és társadalmi szempontból

Azt mondtuk, hogy az ember közösségi lény képessége és ráutaltsága szerint. De mi az a közösség? Többféleképpen lehetne meghatározni. Mi a közösséget egy célra törekvő és annak eléréseért együttműködő személyek rendi egységének fogjuk fel (*Welty: Gemeinschaft und Einzelmensch*). Szent Tamás többféle egységet különböztet meg: *unitas substantialis*, *unitas ordinis*, *unitas compositionis*, *unitas aggregationis*. Az ember szubstanciális egység, állománya, lényege szerint egy, osztatlan egység. Ami állománya szerint egy (*simpliciter unum*), az bizonyos szempontok szerint lehet sokféle (*secundum quid*). Ami állománya szerint egész, alkotó részeinek összetételeiben egyszerűen egy (*simpliciter unum*). Rései léteznek, de csak az egészben szubstanciák. Ami pedig állománya szerint különböző és járulékaiban egy (*per accidens*), az egyszerűen különféle és csak bizonyos szempontok szerint egy. Ilyen pl. a sok emberből álló nép. A kódarabokból álló kórákás, a fákból álló erdő. Ez az *unitas compositionis*, vagy *unitas ordinis*, a rend egysége. Az összetétel, az egymásra halmozás különféle változatokban csak akcidentális, járulékos forma, de nem „forma substantialis”. Ezeknél nem beszélhetünk egyszerűen egyről, csak bizonyos szempontok szerint, mert léte szerint a sokféleség megmarad. A sokból egy lesz, de csak bizonyos rend szerint (*secundum ordinem tantum*). A házakból város, katonákból hadsereg, fából erdő, téglákból ház. Ahol tehát a forma csak rend, összerakás, vagy halmozás, ott nem beszélhetünk természetes egységről. Szent Tamás szerint különbséget kell tennünk az egyszerűen egy (*simpliciter unum*) és rend szerint egy között (*secundum ordinem unum, unitas ordinis*), amely a leglazább egység (*minima unitatum*).

Ilyen értelemben beszél Szent Tamás a világegyetem, az emberek, angyalok és az élettelen lények egységéről. Krisztusban már az „unitas ordinis” kifejezést csak a „voluntas humana” és az „operatio divina” fogalmaknál használja, míg az istenség és emberség egyesülésénél kizárja. A Szentháromságnál hozzáfűzi: *Sed cum hoc etiam unitas essentiae*. Istenben ugyanis nincsen fölé és alárendeltség. A test és lélek egyesülésénél nem „unitas”-ról, hanem „unio ordinis”-ről beszél. Az univerzumban Isten az egyes alkotó elemeket egymásra rendelte, hogy azok az egységes világhoz tartozzanak. Az univerzum (világmindenség) tökéletessége nem az „unitas personalis”-ban áll, hanem „*eius quod est unum sub positione vel ordine*”.

A nép az összetételnek vagy a rendnek az egysége. (*Unitas compositi-*

tionis aut ordinis.) Az állam-közösségben számszerint is különféle emberek vannak, akik születnek és meghalnak. Az anyag szerint tehát nem marad meg az állam, mert polgárai mindig mások, de igenis megmarad a faj és forma szerint, a rend egysége szerint, a különféle hivatásokban és foglalkozásokban. (*Quantum ad speciem sive formam, propter ordinis unitatem in officiis distinctis.*) Így van ez az egyházban is, ahol a tagok Istenre és egymásra vannak rendelve. A közösség fogalmához általában az önmaguknak és önmagukban való lények sokfélesége, valamint bizonyos rendbéli egység tartozik. (*Pluralitas suppositorum et quaedam unitas scilicet ordinis alucuius.*) A nép ugyanis az emberek sokasága valamilyen rendi egységben összefoglalva (STh. I. qu. 31, l. ad 2).

Minden közösség egyénekből áll, akik egymástól külső és belső létmozgásokban különböznek. Mindegyiknek sajátos természete van. Az egyén legfőbb értéke a halhatatlanság. Lét és érték feltételezik egymást, mint az igaz és jó. (*Ens et unum, ens et verum, ens et bonum convertuntur.*) Ez egyik sem változhat az emberben, amiért is az ember a legfőbb érték marad. Az ember még a kapitalista ember-munkapiac területén is ember marad, sem az ember-kereslet, sem a kínálat nem változtathatja értékén. Értéke nem függ attól, hogy kevesen vagy sokan vagyunk. Halhatatlan lelkünk révén Isten képmásai vagyunk, végtelen értéket hordozunk magunkban az anyagvilággal szemben.

Az egyén és közösség találkozása

A közösségben találkozik az ember az emberrel, ott vesznek egymásról tudomást, elkezdve a családi fészektől a kisebb közbeeső közösségeken keresztül egész az állam-közösségig. A közösségben szebb, könnyebb, boldogabb, emberibb lehet az élet, de szomorúbb, boldogtalanabb, keserűbb is. Attól függően, hogyan koordinálódnak egymáshoz. A harmonikus együttéléshez igazságosság, béke és szeretet kell, melyek már az erények világába és rendjébe tartoznak. A közösségi életben tekintélyre is szükség van, hogy az a közakarathat végrehajtója legyen, de sohasem önkényesen, hanem a természetjog keretein belül. A közösség tehát egy célra irányul, melyet a *bonum commune* (közjó) gyűjtő fogalmával tudunk a legtökéletesebben kifejezni. Mivel az ember természeténél fogva képes és alkalmas a közösségi életre, fontos és szükséges a közösségi gondolat ápolása. A tapasztalat világosan bizonyítja, hogy a közösségi élet csődbe jut a közösségi öntudat nélkül. A legtökéletesebb közösségnek, magának az államhatalomnak a jóléte, rendje és békéje is ettől függ. De ez a tétel áll az egyházra is. Szent Tamás szavaival élve: az ember nem azért közösségi lény, mert mások segítségére szorul, hanem fordítva: mivel az ember társas lény, rá van utalva arra, hogy mások segítsék egyéni, sajátos céljainak elérésében (*Quum homo sit naturaliter animal sociale, indiget ab aliis hominibus adiuvare ad consequendum proprium finem.* ScG: III. 17, 3). Egy ember sem tud emberi szinten önmagában létezni, mert természeti adottsága, hogy közösségben, társaságban éljen. (*Unus homo non sufficit sibi solus... unde naturaliter inditus est homini, ut in societate vivat.* ScG. III. 85, 10). Az emberi természet velejáró tulajdonsága, hogy társadalmi és közösségi lény, csak sokaságban, közösségben tud élni. (*Naturale autem homini, ut sit animal sociale et politicum, in multitudine vivens.* Reg. principium I. 1). Az embereket külső cselekedeteik fűzik egymáshoz, és földi boldogságukat csak a közösségben tudják elérni, mert természetüknél fogva kultur-lények. Az ember még akkor sem választaná az egyedülét, ha minden szükséges földi jóval rendelkezne is, mert természeté-

nél fogva közösségi lény és csak emberekkel képes együttélni (Sth. I, II. 100, 2). Ezeket a gondolatokat Szent Tamás Arisztotelész etikájához fűzött kommentárjában fejtegeti (I. lect. 9, II. lect. 10).

Ezek után kérdezzük, mi Szent Tamásnak a véleménye az egyén és közösség egymáshoz való viszonyáról? A nézetek és felfogások ezen a téren sokszor eltérnek, sőt ellentmondanak. Egyet azonban előre leszögezhetünk: Szent Tamás nem volt individualista a humanizmus felfogása szerint. Az ő individualizmusa egészen más természetű.

Arisztotelész felfogása szerint az egyén az államért van, viszont mi Szent Tamással együtt azt valljuk és tanítjuk, hogy az állam az egyén magasabb céljait van hivatva szolgálni és előmozdítani. Ebből látszólag azt a következtetést lehetne levonni, hogy a régiekkel szemben mi a közösséget feltétlen alárendeljük az egyén érdekeinek. Vizsgálódásaink egészen más képet nyújtanak; Szent Tamás határozottan kitart a tétel mellett: „Bonum commune melius est et divinius quam bonum unius”, sőt „quam bonum privatum”. A közjó jobb és istenibb, mint az egyes ember jóléte, sőt mint a saját jólétünk. Szent Tamás műveiben 60 helyen említi meg ezt a gondolatot. Néhány helyen a „legnagyobb”, a „legjobb”, és a „legistenibb” kifejezések szerepelnek. A közösségnek a java a legfőbb, az összes emberi javak között (Sth. II—II. 124, 5 ad 3). Az egyénnek az érdeke a közösség érdekeivel összehasonlítva mindig a legkisebb (Sth. II—II. 134. 1 ad 3). A személynek a javai a legkisebbek az összes javak között (Sent. II. dist. 11. qu. 1).

Az egyén egyedül reálisan létező, de mint résznek bele kell illeszkednie a közösségbe és az egyetemességbe. Saját célját az egész célkitűzéseire kell szabnia. A szellemi lények kivételezett részei az egésznek: (*partes principales*, és mint ilyenek: *propter se ipsas quaesitae*). A közösség csak alárendelt rész, csak az analógia szerint és az egyetemesség keretein belül külön egész. A mennyrszágban is vannak különbségek Isten és a lelkek között. Különben nem volna alárendeltség. Az egyénnek tekintettel kell lennie a közjóra, tekintélyre, kormányzásra, a gazdasági és társadalmi rendre, valamint felebarátaira, mert szükségképpen és természeténél fogva tagja az egésznek. Nem a kiegészítésre és segítségre való ráutaltsága alapja és gyökere társadalmat alkotó természetének, ez már adottság (*natura — habitus*).

A közjó és egyéni jó

A közjó és egyes emberek javai között nemcsak számbeli, hanem formális különbség van. A „bonum commune” nem azonos a tömeg vagy az összeg fogalmával, nem a „bona singularia”-t jelenti, hanem az egésznek a jólétét, melyre az egyén is el van kötelezve természeténél fogva. Nem lehet senki sem jó vagy érényes ember, ha nem alkalmazkodik a közösséghez, ha érdekeit nem veti alá a közösség érdekeinek. Más szóval egész létezésünket arányosítani, viszonyítani kell a közösség érdekeivel. Nincsen egyéni jólét közjó nélkül. Az egyén a közösséghez tartozik — *est multitudinis* — rá van irányítva, mint célra — *ut ad finem*. A közösségnek és az egyénnek közös céljai vannak, de ez nem jelenti azt, hogy nem lehetnek sajátos céljaik is. Sokszor ezek a sajátos célok keresztezik egymást, de akkor a közjó az irányadó és előbbre való. A rész van az egészért.

Az így felmerülő nehézségeket Szent Tamás az előbbi tétellel símtja el: „Bonum commune melius est et divinius, quam bonum unius si utrumque eiusdem generis”. Az egész, a közösség mindig túlsúlyban marad az egyénnel szemben. Más a helyzet a kegyelmi élet síkján. Az üdvösség

rendjében az egyén megelőzi a közösséget, mert az egyénnek van szüksége az üdvösségre. Szentségek vannak az egyén miatt. Az Istennek szentelt élet magasabban áll a kegyelem rendjében. Az egyetemesség érdeke előbbre való az egyes emberek érdekeinél, ha azt ugyanolyan értelemben vesszük. A közjó az egyéni érdekeket ugyanabban a rendben mindig megelőzi. Az Isten akarata szerint is mindig előbbrevaló, mint az egyéni érdekek, de csak akkor, ha ugyanabban a nembe vesszük. (*Bonum commune potius bono privato, si sit eiusdem generis. Bonum commune melius est et divinius, quam bonum particulare unius, si accipiatur utrumque in eodem genere.* STh. 2. II. 152, 4 ad 3). A közjó az egész, melynek az egyén mint az egésznek a része alá van rendelve. Tehát mint résznek az egészbe kell illeszkednie, mert abban a célja is adva von (*bonum est totum*). Ezeket az argumentumokat Szent Tamás a helyes gondolkodásból vezeti le (*recta ratio*). Az erények alapján is előbbre való a közjó, az egyén jóléténél. Annál tökéletesebb az erény, minél inkább a közjóra irányul (STh. II—II. 141. 8). Sajnos, ezeket a helyeket figyelmen kívül hagyták és Szent Tamást individualistának könyvelték el. Még az új skolasztikusok közül is kevesen vették észre, hogy Szent Tamás nem humanista, hanem keresztény individualizmust hirdet. A lélek individualizmusát (*Steinbüchel, Schilling, Linhardt*).

Az egyén és állam-közösség

Az állam evilági hatalom, a lélek túlvilági érték. Tehát mindegyik más a maga nemében. Ezzel bukik minden olyan individualista felfogás, amely szerint az állam jogtalan és védtelen az egyénnel szemben, sőt, hogy az állam alárendeltje az egyénnek. Ha az állam evilági, az egyént is, mint evilági lényt állítom vele szemben. A földi életben az egyén az állam alattvalója, köteles neki engedelmeskedni. Az állam viszont nem lehet ültlen önmagához, hiszen sajátmagának ártana azzal, ha polgárainak jogát csorbítaná, vagy semmibe venné. Ez az erkölcsi értékre is áll.

A lélek a természetfeletti rendben magasabban áll, mint a teremtmények, a világ természetes rendjében: „superior omni creatura”. A természetfölötti rendben is van fölé- és alárendeltség. Az egyén halhatatlan lelkével tagja és része a túlvilági közösségnek is az egyház és Isten országa területén. A keresztény ember a földi dolgokban az államnak, lelkiekben az egyháznak van alárendelve. Az ember fölött mint cél és egész áll az Isten országa, amely lelki és szellemi értékeivel hívja és köti az egyént, aki el van kötelezve az egészszel szemben: a rész az egészre irányul, mint célra (*pars totum ut ad finem*). De ez nem jelent áldozatot, mert ott már a legboldogabb országról van szó, ahol egyén és polgár azonos fogalmakká lesznek, a boldogság és cél egyet jelentenek a lélek számára (*optima civitas*).

Az egész és rész

Aki Szent Tamásnál más értelemben keresne individualizmust, annak a közösség fogalmát csak az államra kellene összeszorítania, vagy a fogalmakat kellene kiüresítenie. Az univerzumban minden alacsonyabb közösség a magasabbért van, annak szolgálatában áll. A földiek a túlvilág szolgálatára. Az egyén az egyedül létező szubstancia a túlvilágon és a földön is, de ez nem akadályozza őt sem itt, sem ott abban, hogy ne a közösséghez legyen láncolva. A soknak a java nem számtöbbletet, nem a közösség hasznát jelenti, hanem az egészét (*totum*). A sajátmagunk énje megelőzi felebarátaink és a közösség jólétét, de nem előzi meg az egészét. A

közjő az egész, melynek az egyén, mint rész lekötelezettje. A résznek célja és lényege az egészben van. Az egésznek előbb kell lennie, mint a résznek. Arisztotelész szerint az állam előbbre van, mint a család, és előbb mint az egyes ember. Szent Tamás is azt mondja: az egész természetszerűleg előbbre van, mint az anyag részei, ha bár a részek a születés rendjében előbb vannak. (*Totum est prius naturaliter quam partes materiae, quamvis partes sint priores ordine generationis*. Komm. Aristotelés Politikájához: I. I. 1.)

Sajnos, az utókor nem vett magának elegendő fáradságot ahhoz, hogy Szent Tamás szociális gondolatait kifejtette és méltatta volna. A mondottakból világos, hogy Szent Tamás határozottan állást foglalt a közösség mellett. Szerinte két tökéletes közösség van: egyház és állam. A *Corpus Christi* és a *communitas perfecta civitatis*. Egyik lelki síkon, a másik evilági viszonylatban. Mindkettő önálló és független hatalom a maga területén: *in eodem genere, eiusdem generis*. (*Immortale Dei*: „Una-quaque maxima potestas in suo ordine”). Minden túlzás igazságtalan az egyénnel és közösséggel szemben. Az individualisták az egyént vélték megvédeni az állammal szemben, azért az egyént eloldották az egyháztól és az államtól. Szent Tamásból is individualistát vélték kihámozni. Így született meg társadalmi és gazdasági síkon a nyereszkezdésre és kizsákmányolásra épülő kapitalizmus.

Az egyház védekezése

Az egyház tanítása: „Extra ecclesiam nulla salus”, az egyházon kívül nincs üdvösség, lényegében annyit jelent, hogy a Krisztushoz való tartozásnak közösségi formát kell öltenie, az egyénnek a közösség tagjává kell lennie. Különben nem tartozik Krisztushoz, nem juthat el az örök üdvösségre önmaga erejével az egyház nélkül. Az egyház a „sponsa Christi”, Krisztus menyasszonya, érte halt meg a Krisztus, a menyasszonyt váltotta meg saját vére árán, őt viszi majd be az örök üdvösségre. Aki nem tartozik bele ebbe a menyasszonyi közösségbe, belsőleg nincs hozzákötve és elkötelezve, annak számára nincsen megváltás. (*Pars aut ad totum aut nihil*.)

Szent Tamás szerint a közösség nincs és nem is lehet az egyén ellen. A közösséghez való kötöttség hozzátartozik az egyén tökéletességéhez, azért nem szabad félünk és idegenkednünk a közösségtől, melyet Szent Tamás egyértelműen alkalmaz egyházra és államra. A szó igazi értelmét mindkét esetben komolyan kell vennünk. Hogy az egyháziak között is akadtak individualisták, annak oka abban rejlik, hogy Szent Tamás éles megkülönböztetését: „Si accipiatur utrumque in eodem genere”, nem vették szigorúan.

Három tökéletes közösségről beszélhetünk: egyház és állam földi zárandoklásunk ideje alatt, a mennyekországa pedig evilági életünk befejezése után az örök életben. Az embernek őszóztöne és rendeltetése a boldogság utáni vágy, Földi boldogságát csak a tökéletes társadalmi közösségben, lelki boldogságát az egyház kegyelmi életében érheti el, a krisztusi test titokzatos közösségében. De maradék nélkül és a legtökéletesebb módon csak Isten országának lelki közösségében (*bazileia thou Theou*), az örök boldogságban. Ez a legtökéletesebb közösség (*communitas perfectissima*), ahol az ember a legtökéletesebb egyéni boldogság részese lesz (*bonum commune separatum*). Az igazi közösség az Atya és gyermekei, a Teremtő és teremtményei között: *ad ducem et ad invicem*. A földi bol-

dogság csak halvány árnyékképe ennek, egy csepp az örökboldogság mérhetetlen tengeréből.

Az atom és egyén összehasonlításakor azt mondtuk, hogy ami az atom az anyagvilágban, az az egyén az emberi társadalomban. Mindkétben óriási feszültségek és hihetetlen erők rejlenek. Az atomkorszak társadalmát az az eszme fogja felépíteni, amely az emberben szunnyadó gigantikus erőket összhangba tudja állítani és a közösség tagjainak boldogítására tudja fordítani. Amely az egyén és közösség harmonikus relációját meg tudja teremteni. Ennek a társadalomnak mozgató ereje a szeretet, legnagyobb értéke pedig az ember.

IRODALOM: Aquinói Szent Tamás művei. Summa Theologica, Summa contra Gentiles. — **Brockmöller:** Christentum am Morgen des Atomzeitalters. — **R. Guardini:** Am Ende der Neuzeit. — **Huszár Győző:** Metafizika. **Kecskés P.:** A bölcelet története. — **E. Kurz:** Individuum und Gemeinschaft beim Hl. Thomas von Aquin. — **Marx:** Tőke. — **Messner:** Naturrecht. — **Neil-Breuning:** Gesellschaftliche Systeme. — **J. Pieper:** Das christliche Menschenbild. — **Schütz:** Bölcelet. — **Steinbüchel:** Christliche Lebenshaltungen. — **Vierkandt:** Gesellschaftslehre és Handwörterbuch der Soziologie. — **Welty:** Gemeinschaft und Einzelmensch és Szocialkatechizmus. — **Wulf:** L'individu et le groupe dans la scolastique du 13. siècle. — A pápák szociális körlevelei.

KARÁCSONYI FOHÁSZ

*Aldott vagy Te az asszonyok között —
Te hoztad közénk Istennek Fiát...
Ó áldott Asszony, hallgasd meg fohászom,
mely feléd száll a mindenségen át.*

*Az embereknek legszebb ünnepén,
karácsony éjén kerlek, nézz le rám
és lásd meg: álom nélkül, telve vágygal,
szív-melegemmel írom halk imám:*

*Te tudod jól, hogy mit jelent a gyermek,
tudod, hogy érte lelkem hogy eped —
anya szeretnék lenni, boldog mint Te,
mikor először láttad Gyermeked.*

*A te végtelen anyaságod lüktet
bennem és forró vágyak tüze ég:
hadd legyen édes, szép karácsonyunk, kis
Jézuskánkat már küldje el az Ég!
Hadd ringassam a karomban kis testét,
hadd hulljanak rá boldog könnyeim,
hadd érezzem, hogy megdöbben kis szíve,
hadd érezzem: e drága kincs enyim!*

*Viruló, anyás termőföld a testem
s ha érzem: benne él már magzatom,
csak rá gondolok majd és lelkünk minden
szépségét kicsiny lelkének adom!
És beléoltom minden mozdulással,
hogy boldog legyen, tiszta és szelíd —
a Föld s az Ég közt szerelmünk gyümölcse,
a drága pici gyermek lesz a híd!
Ó, Mária, hát hallgasd meg fohászom...
Kedves néked is égi, szép szerelmünk;
hát engedd meg, hogy Karácsony nagy éjén
Isten elé is véled térdepeljünk
és együtt kérjük alázatos szívvel,
hogy teljesítse szívünk óhaját
s az eljövendő sok karácsony estén
együtt legyen egy boldog kis család.*

Berkes Lidia

A KÖZÉPKORI GYŐREGYHÁZMEGYE DIÁKJAI KÜLFÖLDI EGYETEMEKEN

Ha az egyetemalapítási kísérletek nem is jártak tartós sikerrel középkori hazánkban, a magyar diák tanulmánygyűlésében és tehetségében nem igen volt hiba. Az érseki káptalanokat III. Honorius pápa külön is kötelezte, hogy tehetséges ifjaikat egyetemre küldjék. A teológiát tanulók ötévi mentességet kaptak a helybenlakás alól. VIII. Bonifác és XI. Gergely a magyar tanulóknak ilyen címen hétévi felmentést adott. Nagy vonzóereje volt a XIII. században a bolognai egyetemnek jogtudósai miatt. Az Árpád-korból mintegy nyolcvan magyar tanulóra akadunk Bolognában. IV. Béla, a második honalapító, maga is gondot fordított a nevelésre, mert nyilvánvalóan személyes ösztönzése és hathatós segítsége révén mozdultak meg a főpapok és káptalanok, hogy diákokat küldjenek az egyetemekre.¹

Időrendben először a párizsi egyetemre kell tekintenünk, mert ez már a XII—XIII. században Európa leghíresebb egyetemévé fejlődött és a későbbi, hasonló intézmények mintaképe lett. Szervezetét, jogi helyzetét két hatalmas kötetben ismerteti Denifle-Chatelain,² de nem közli az anyakönyveket. Más tárgykörrel kapcsolatban, elszórtan sok magyar név van benne, de lehetetlen róluk megállapítani, hogy milyen egyházmegyebeliek, összefoglaló történelmi műveink hangsúlyozzák, hogy az Árpádok korában sok magyar diák tanult a párizsi egyetemen, akikből idehaza a királyi kancellária tisztviselői, később püspökök lettek. A győri püspökök közül ide sorozhatjuk Mikudot (1176—1187), akinek francia kapcsolatai olyan nagymértékűek, hogy egyes historikusaink egyenesen francia származásúnak vélik, de tévesen. Azután Péter püspököt (1205—1217), aki III. Béla alatt kancelláriai tisztviselő, Imre király bizalmas alkancellárja, II. Andrásnak kiváló diplomatája; II. Andrásnak még Péternél is nagyobb-szabású diplomatája Gergely (1223—1241); Benedek mester királyi főjegyző (1242—1244), Farkas mester, alkancellár (1268—1269), III. András hűséges alkancellárja, Tivadar (1295—1308). A győri székeskáptalan Árpád-kori tagjai közül harmincat ismerünk név szerint, akiknek megvolt a legmagasabb egyetemi végzettséget jelző „magister” címük. És ez mind Párizsra, részben Bolognára utal, mert a többi egyetem későbbi alapítás.

Jelentős párizsi adatunk van Zsigmond király korából. 1403 elején a sorozatos törvénysértések, alkotmányellenes intézkedések miatt országos felkelés támadt Zsigmond ellen. Pest polgárainak fegyveres ellenállását Makrai Benedek, a tudós egyházjog-professzor szervezte. Zsigmond pártjának győzelme után Makrai Benedek fogságba került.³ Benedeknek valamikor tanuló társa volt a párizsi egyetemen a győregyházmegyei Tamás, aki most már ugyanott a magisterek sorába tartozott. Amikor 1406-ban Ozorai Pipo temesi főispán, a király kedves embere Párizsba érkezett, Tamás arra kérte, esközölje ki Makrai Benedek szabadonbocsátását, mert, mint kérvényében mondja, Benedek „mindig dicsőséget hozott nemzetére és különben is kiváló klerikus volt”. Tamás életkörülményeiről a következő kevés, de nem csekély értékű adatokat ismerjük. Szegényen érkezett Párizsba. Amikor a „Natio Anglicana”⁴ vezetőségénél felvételre jelentkezett, a testület irgalmára hivatkozott, mert nem tudott fizetni. A Natio Anglicana befogadta az egyedülálló, ismeretlen diákot. Tamás méltónak bizonyult a bizalomra. 1403-ban, amikor a párizsi egyetem jelentést küldött XIII. Benedek pápának, azon a Natio Anglicana tizenhárom magis-

tere között már Tamás neve is szerepelt: „Jauriens. dioec. Thomas de Ungaria seu Ethiopis.” Néhány évvel utóbb már a magisterek közül is kiválik, mert „magister regens”, 1408-ban pedig az egész Natio Anglicana, amelyben tizenkét ország fiai foglaltak helyet, a magyar Tamást tiszteli meg bizalmával és fejévé választja.⁵ Az 1403. évi jelentés azt mondja róla, hogy magyarországi és győregyházmezei. Homályosnak látszik azonban ugyanott az *Ethiopis* szó, bár a „seu” kötőszó Magyarországgal való szoros kapcsolatra mutat. Talán nem tévedünk, ha ezt a következőképpen magyarázzuk. Ebben a korban már szokás volt, hogy a latinos műveltségű emberek családi, vagy egyéb megkülönböztető, testi-lelki tulajdon-ságot, származáshelyet jelölő vezetéknevüket, ha annak önmagában is volt valami értelme, lefordították latinra, sőt a renaissance korában még görögre is. Kinek jut eszébe például, hogy Melancthon Fülöp tulajdonképpen Schwarzerd Fülöp, Calvin János Chauvin János, Regiomontanus János Königsbergi János, Janus Pannonius Csezmiczei János valójában? A győrmegyei *Szerecseny* község már 1256 óta szerepel oklevelekben.⁶ Véleményünk szerint innen származott Tamás mester és a nemzetközi tudós, humanista világ szokása szerint a magyar szót nem értő Párizsban Szerecsenyi Tamásból lett „Thomas de Ethiopis”.

Gosztonyi János győri püspök (1510—1525) vasmegeyi származású, kedves tartózkodási helye Felsőszeleste. Ifjú korában a párizsi egyetemen tanult. Itt úgy elsajátítja a francia nyelvet, hogy amikor II. Ulászló a francia király rokonát, Candaley Anna hercegnőt vette feleségül, a királyné Gosztonyit választotta maga mellé titkárnak, aki ebben az állásában megmaradt a királyné haláláig. A párizsi egyetemen pedig egész életében olyan szoros kapcsolatot tartott fenn Gosztonyi, hogy némelyek ezt félreértve azt gondolták, püspök korában tanult ott. Különösen Clichtoveus Jodocus nevű egykori diáktásával érintkezett bensőségesen. Ezt kérte meg arra, hogy a papság számára írjon magyarázatot a misekönyv és a breviárium himnuszairól, oratióiról, általában a szertartásokról. A hatalmas munka (*Elucidatorium Ecclesiasticum*) Gosztonyi püspök költségén 1519-ben meg is jelent Bázelen. Kétségtelen, hogy az ő biztatására tanult ugyanezekben az években egyszerre két győri kanonok is Párizsban.⁷

Sokkal többet tudunk az olaszországi, krakkói és különösen a bécsi egyetem győregyházmezei diákjairól, mert ismerjük ezeknek az egyetemeknek felvételi anyakönyveit, jegyzőkönyveit, sőt kibontakozik előttünk a középkori egyetem egész szervezete. A felvétel félévenként történt, az első, vagyis nyári félév április 14-én, a második, vagyis téli félév október 13-án kezdődött. A jelentkezőket anyakönyvbe írták középkori szűkszá-vúsággal. A tanulóról itt más adat nincs, csak keresztnéve (néha esetleg atyja keresztnéve is), lakóhelye és a felvételi díjra vonatkozó megjegyzés. A bécsi egyetemen a felvételi díj 1413 előtt 2—4 garas között változott, ettől kezdve 4 garas volt a legkevesebb. Igen sok név után a pénzösszeg helyett a *szegény* (pauper) szó olvasható, ez annyit jelent, hogy felmentést kapott a fizetés alól. A jobb módúak (kanonokok, apátok, prépostok, világi főurak) viszont 1—3 forint felvételi díjat fizettek. A pénz értékének megvilágítására említjük, hogy 1 garasban 7 dénár, 1 forintban 150—200 dénár volt az árfolyam ingadozása szerint a XV. században. A pénzegység ekkor a dénár, mint ma a forint. Vásárló értékére nézve pedig egy régebbi cikkünkben⁸ közöltünk néhány példát.

A diák a bölcsészeti karon kezdte egyetemi tanulmányait. Legalább két évi tanulás után, eredményes vizsga alapján borostyánkoszorús (*baccalaureus*) lett. Az egyetemi fokozatok megszerzése legnehezebben ment akkor a hittudományi karon. A tanulónak előbb már a bölcslelettudomány

mesterének kellett lennie, utána hat éven át a teológiát kellett hallgatnia, az ó- és ujszövetségi könyvekről egy-egy éven át, Petrus Lombardus „Sententiarum Libri IV” című művéről⁹ szintén egy éven át előadásokat kellett tartania. Ekkor lett a hittudományok borostyánkoszorúsa. Mint ilyen, a tanárok segéde volt, előadásokat tartott az előkészítő tanulmányokból. Ha ezen minőségben legalább három évig működött, folyamodhatott a licentiatuserért. Ez külön vizsgát jelentett, amit megelőzően a jelöltnek esküt kellett ennie, hogy legalább egy évig tanár lesz az egyetemen. Aki eredményesen vizsgázott, azt az egyetem kancellárja a Szent István-dómban ünnepélyesen felruházta a tanítás jogával. Hogy valóban taníthasson is, szükséges volt, hogy az illető kar befogadja a tanári testületbe. Amikor ez megtörtént, magisterré, doktorrá avatták.¹⁰

Ez a hosszú évekre nyúló egyetemi élet a hittudományi doktorátus tekintetében, úgy érezzük, megtévesztette ítéletmondásában az olasz egyetemek magyar anyagának bámulatos szorgalmú összegyűjtőjét, Veress Endrét. Egyrészt azt írja, hogy a korai középkorban (XIII. század) a *magisteri* rang viselésére elégnék tartották, ha írni-olvasni, latinul beszélni tudott a jelölt. Mindjárt utána pedig így folytatja: „a teológiai mestereket olykor *sacrae paginae magister* vagy *professor* néven is emlegették, amilyen a középkorban elvértve nálunk is akadt néhány, igen kevés”. Hivatkozik arra, hogy az Anjou-kori Okmánytár hét kötetében csak egy kánonjogi doktor és egy kánonjogi licenciátus akad. Hivatkozik magának Nagy Lajos királynak a Szentszékhez felterjesztett ilyen értelmű panaszára is.¹¹ Szerintünk azonban a középkori egyetemek munkájának, színvonalának kiértékelésében ez súlyos tévedés. Lehetetlen, hogy ott *mester* címet, egyetemi végzettséget kapott már az is, aki csak írni-olvasni, latinul beszélni tudott. Hiszen ennyi tudást az alacsonyabb rangú székesegyházi, kolostori iskolák is nyújtottak és megköveteltek. A XII—XIII. században a párizsi egyetemen tanított Lombardiai Péter, Nagy Szent Albert, Aquinói Szent Tamás, Duns Scotus, akiknek még ma is forrásmű-jellegű, hatalmas könyvei nem mások, mint egyetemi előadásaik írásbafoglalásai. Ezek a hatalmas szellemek pedig akarva nem akarva rányomták egységiségük bélyegét hallgatóikra, telítették őket ismeretekkel. Nem kevésbé híres volt jogi téren a bolognai egyetem. Ki hiszi el, hogy ilyen tanárok *magister*-fokozatot osztogattak csak azért, mert a diák tudott latinul?! A latin nyelv az egyetemen elengedhetlen alap, kezdet volt a tanuláshoz, nem pedig *magisters*re érdemesítő befejezés.

A másik tévedés szerintünk az, hogy Veress a *magister* szó alatt csak a bölcsészeti kar hallgatóinak végzettségét érti. Teológiai végzettséget csak ott ismer el, ahol az egyén neve mellett kifejezetten ott van, hogy „*sacrae paginae magister*” — a szent könyvek mestere. Pedig fentebb maga is azt mondja, hogy „a teológiai mestereket *olykor sacrae paginae magister*”-nek hívták. Tehát ez az éles megkülönböztetés csak ritkán fordul elő, amint korunkban is egyformán doktornak mondunk különböző tudomány-szakokban avatott embereket. Ezért a *magister* név alá mi odasorozzuk azokat is, akiknek egyetemi végzettsége a hittudomány volt. Hiszen maga Veress idézi Békefi Remig után, hogy a párizsi egyetemen egészen a XV. századig csak teológiát tanítottak, még egyházjogot sem.¹² Aki tehát ott *magister* lett, hittudományból lett azzá.

Az egyetem hallgatói nemzetiségek szerint testületeket (*Natio*) alkottak. A kisebb népek fiai a nagyobb nemzetek csoportjába nyertek beosztást. Láttuk, hogy a párizsi egyetemen a magyarok az angolokhoz tartoztak. De a bécsi egyetemen mindig olyan tömegesen tanultak őseink, hogy külön csoportot alkottak. Az 1366. évi egyetemi alapszabályzat már em-

líti a *Natio Hungarica*-t, sőt ebbe tartoznak később a csehek, morvák, lengyelek, szlávok és a görögök is. A Natio félévenkint főnököt, procuratort választott, aki ügyvivője, képviselője volt a tanulóknak az egyetemmel és a külvilággal szemben. A prokurátorok választották meg az ifjúság kebeléből az egyetem rektorát. A prokurátor hívta egybe nemzetének gyűléseit, azokon elnökölt; fegyelmi, büntető hatalma volt nemzetének tagjai felett, kezelte a nemzet vagyonát, az eseményekről krónikát vezetett; a Natio Hungarica védőszentjének, Szent Lászlónak ünnepére szónokról gondoskodott.

A rektor felügyelt az egyetem jogaira, kiváltságaira, a tanítás menetére. Kinevezte a nemzetek tanácsosaival együtt a tanárokat, joga volt előadásokat tartani, ha pedig még nem volt doktor, joga volt, hogy díszes külsőségek között díjtalanul avassák fel. Nyilvános szereplések alkalmával hímzett, drága szőrmével bélelt bíborpalástban és fővegben közvetlenül a püspök és a város vezetői után foglalt helyet, Bolognában pedig még a püspököket, érsekeket is megelőzte a helybelit kivéve.¹³ Fizetése nem volt, csak a doktori avatások alkalmával kapott egy arany forintot, ezért rendszeresen üres zsebbel, sőt adóssággal hagyta ott a rektorságot. A magyar diákok rátermettségét bizonyítja, hogy 1308—1560 között a pádovai egyetemen hét magyar rektorral találkozunk, 1500-ban nagy lucsei Ábrányi István győri kanonok volt az.¹⁴ Az olasz egyetemeket különösen a jogtudomány miatt látogatták a magyarok. Nem ritka jelenség, hogy valaki már 5—7 évig tanult Bécsben és utána ment olasz tanárokat hallgatni.

Schrauf, Fraknoi, Veress művei¹⁵ közlik a bécsi, krakkói és az olasz egyetemek magyar diákjainak névsorát. Ez bár meglepetésszerűen jelentős, nem teljes. Tudjuk, hogy a külföld milyen hadilábon áll még ma is a magyar szavakkal. A középkori író tolla alatt pedig akárhányszor felismerhetetlenül eltorzultak a magyar személy- és helynevek. Schrauf könyveit magyar szakemberek felülvizsgálták, jegyzetben sok eligazítást adtak. De amikor a középkori győregyházmegyei nevek kiemelését végeztem, sok olyan adatot mellőztem, amit joggal fel is vehettem volna, mert a vármegyék, egyházmegyék feltüntetésé nélkül beírt nevekről sokszor lehetetlen megállapítani, melyik országrészből valók. Egy-egy diák adata ugyanis a tanév kezdetét jelző dátum után mindössze ennyi a felvételi anyakönyvben:

Johannes de Tata, pauper.

Andreas de Waswar, 4 gross.

Ladislaus de Paly, dedit 2 gr.

Elhagytam az olyan közismert helyneveket, amelyekből számtalan van az országban, mint Szentmiklós, Ujfalu, Somorja stb. mert nem biztos, hogy győregyházmegyei helyek. De így is *ötszáznál több azoknak a győregyházmegyei diákoknak a száma*, akik a mohácsi vész előtt külföldi egyetemeken tanultak, Schrauf II. kötetének bevezetésében próbál megközelítő kimutatást adni, hogy egy-egy megye vagy város 1630-ig hány diákot küldött a bécsi egyetemre. Eszerint (zárójelben a küldő helységek száma) Vas megye (44) 121, Sopron (19) 82, Győr (13) 28 tanulóval szerepel. Moson és Komárom megye a kis szám miatt nincs a kimutatásban. A városok, községek közül Sopron 46, Pápa 24, Szombathely és Körmend 14—14, Kismarton 12, Győr 11, Kőszeg 8, Sárvár 6, Nezsider és Ovár 5—5, Illmic, Nagymarton, Vasvár 4—4, Csepreg, Kajár, Monyorókerék, Neszmély, Vép 3—3 tanulót küldött ugyanezen idő alatt.

A XV—XVI. században a krakkói egyetemen is találkozunk győregyházmegyei diákokkal. Helyszűke miatt névsort nem adhatunk, de megem-

lítjük a következő, jellegzetes diákepződöt. Gosztonyi püspök idejében tizenhárom győregyházmegyei diákkal találkozunk a krakkói egyetemen, köztük a püspök rokonával, Szelestey Tamással is. Ennek szorgalmáról és magaviseletéről nem valami örvendetes hírek szállingóztak hazafelé, mert 1516 január 3-i győri keltezéssel a püspököknek következő, sajátkezü latin levélfogalmazványát ismerjük: „Zelesthe-i Tamás diáknak a krakkói egyetem magyar kollégiumában. — Tamás, miután nem haladtál előre a tudományokban, még kevésbé a jó erkölcsökben, hanem rossz akarattal mások gonosz szokását követed, nincs benned már semmi reményem. Gyorsan indulj, minden felszereléssel költözködj ki és siess ide a börtönbe, amint megérdemled; itt majd bánod ostobaságodat. Indulj a leggyorsabban, semmit ne késlekedj. A múltkor Budáról pénzt küldtem neked, többre ne számíts.¹⁶

Tudjuk, hogy ez a középkori diákokról megrajzolt kép a maga változatosságában is felkelti bennünk az érdeklődést: az egyetemekről hazatérő diákok itthoni munkakörükben hogyan kamatoztatták tudásukat? Ezekről a mindennapi mozzanatokban feloldódó eseményekről azonban nem maradtak ránk emlékek, mint ahogyan még ma is a hétköznapiok szürkeségében vész el a legkiválóbb tudósok munkája is, ha könyvekben meg nem örökítik azt. A könyvnyomtatás felfedezése előtt pedig hatalmas teljesítmény volt már az is, hogy a klasszikusnak elismert ókori, pogány görög, római műveket és a keresztény hittudományi munkákat századról-századra másolgatták, a késő utódoknak az enyészettől megmentették. Vadász Miklós győri segédpüspökről († 1428.) azonban azt is tudjuk, hogy Garay Miklós nádor kérésére erkölcsstani kézikönyvet állított össze, amely egyik müncheni könyvtár tulajdona.¹⁷ Itthon alig tudunk valamit felmutatni középkori tudományosságunk bizonyítékaiból, nem azért, mert ilyenek nem voltak, hanem a háborúk fergetegeiben elpusztultak, ami pedig megmaradt, az legnagyobb részét külföldi könyvtárakban található.

JEGYZETEK. 1 **Veress:** Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. 1221—1864. Bp. 1941. Előszó, XXII—XXV. o. — 2 **Denifle—Chatelain:** Chartularium Universitatis Parisiensis. — 3 Mill. Tört. III. 462. — 4 Az egyetemeken a nagyobb nemzetek testületeket (Natio) alkottak, ezekhez csatlakoztak a kisebb népek fiai. — 5 **Gábrriel Asztrik:** Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban. 1938. 15—16. — 6 **Csánki III.** 560. — 7 **Gábrriel i. m.** 27. — 8 **Vigilia** 1960. 667. — 9 Ez volt az első, rendszerbe foglalt dogmatika. — 10 **Fraknói:** Magyarországi tanulók és tanárok a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. 1874. 6—7. — 11 **Veress i. m.** Előszó XI—XVI. o. — 12 U. o. XXIX. o. — 13 U. o. C. CII. o. — 14 U. o. — 15 **Fraknói, Veress** műveit l. fenn, **Schrauf Károly:** Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Bp. 1892. U. az: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig. Bp. 1902. U. az: Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis. Wien. 1894. — 16 A **Széchenyi-Könyvtár „Elucidatorium“** példányának hátsó táblájának belső oldalán. Könyvtári jelzése: Magyar Nyelvelmékek. 20. — 17 **Rómer:** Az „Episcopatus Ceretensis”-ről. 12. o, Klny. az Egyházművészeti Lapok VII. évf-ból.

A sárgaegű Jeruzsálem ezüstzöld kertjeiben történt. Persze az Olajfák-hegyén — azon az úton, amelynek kanyarulataiban egymásbefolyó kertjei egyazon falként tartanak fel a Mennybemenetel Hegyére, és az onnét kitekintő falombok felé a Szent Város látománya néz, és a Jozafát völgyének fehérló sírjai. Modern villák sorakoznak itt egymás mellé parányi kertekben. Nos, a város szentírásai régészetének széniorja tartotta itt ötvenéves évfordulóját annak, hogy idekerült, és egyben születése hetvenötödik évfordulóját. A város egyik nagy dokumentuma ő, Sir Thomas Archie; még a vad török időkbel. Minden megtörtént vele, ami régésszel egyáltalában megtörténhetett. Omlott rá kutató árok homokfala, de kiásták alóla; sivatagi skorpió csípte meg és eszméletlen volt hetekig; dél felé kutatott, amikor négynapos chamszin temette be sátraít; elrabolták őt félvad arabok... S még felsorolni is sok volna kalandjait. De ez nem számított, hanem az, hogy az öreg, fiatal korában segítőtársa, később barátja volt Flynders Petrienek, a nagy kutatónak, és együtt találták meg, no nem Mózes kötábláit, hanem valami más. Sir Thomas őriz is belőle egy darabot, és elbeszéli barátai kérésére, nos elbeszéli szemben a barnászöld Sziónnal és alant a Jozafátnak tengerként fehérló sírjaival. mint esett ez a történet.

* * *

Barátaim, elmondom nektek is, egyeseknek közületek először, de néhányatoknak ki tudja hányadszor, elmondom az én történetemet. Én akkor fiatal voltam, szinte zöld az ifjúságtól, és Flynders Petrie negyvenkét évére úgy tekintettem fel, mint a Himalájára. És olyan szegény voltam mint a templom egere, és a londoni egyetemen hallgattam régészetet és középkéleti nyelvészetet. Ki az az örült, aki — szegényen — régészetet és összehasonlító nyelvészetet hallgat? Egyszer azután hívatott engem az egyiptológia egyik professzora, John Richardson. Ezt az embert szerintem méltatlanul feledték el. Még most is látom mögötte, a vastag üveg mögött az Illustrated London News évfolyamait sorakozni. Nem volt sem kutató, sem igazában nyelvész, rendkívül előkelő stílusú és szerencsés népszerűsítő volt, aki kettőt utált. Az egyik a szegénység volt, — de ekkor már rég túl volt ennek veszélyein: nemcsak könyvei jelentek meg és nemcsak a katedrán ülő elődének leányát vette feleségül, hanem „főtanácsadója” volt az Illustrated előkelő archeológiai képdalának és köztudott volt, hogy hetenkint két napra bezárkózik és a kétoldalt kitöltő tizenhat kép aláírásán tűnődik el. Ahogy másnak megvan az élete főműve, őneki ez volt az. Ez a hetenkinti hatvannégy vagy nyolcvan sor. Középarányos a tárgyiség és a dicséret, a mértéktartás és a szenzáció között. Mert John Richardson-nak hét-ről-hétre a mások munkáját a mások kutatásait kellett dicsérnie és lelke mélyén átszenvednie. És ez igen nagy dolog! A vonásai nyilván ettől váltak epészekké és finomakká. Így szólt hozzám, miközben ujjai között idegesen, majdnem utálkozva forgatott egy elefántcsontszín, kemény papírlapot:

— Ide hallgasson, Thomas Archie. Van itt egy ajánlat, amely magának... izé... — gondolom nagyon megfelelne. Régészeti munkában kellene résztvennie... Egyiptomban és a Szinájon... És hát elég rendesen meg is fizetnék. Azaz... izé... barátom... akivel dolga lenne, magánvállalkozásban kutat. Lényegében eleinte nem lenne más dolga, mint az arab munkásokra felügyelnie. Maga elég jól tud arabul... és hát úgy tudom...

Reménytelenül megállt, mert nem akart megbántani. Azt akarta nyilván kimondani, hogy a tanítványai közt én vagyok a legszegényebb, és, hogy szükségem van erre a pénzre. Igen, kétes vakáció elé néztem és a fejemben mindenféle alantas lehetőségek forogtak, hogyan keressék a következő évre annyi pénzt, amennyivel kiegészítem ösztöndíjamat. S az, hogy úgy tölthetem ku-

tatómunkával, úgy ért, mint a villám. Nem tudni, mit dadogtam; mindenesetre olyasfélét, mennyire köszönöm, hogy rám gondolt és hogy ki lesz erre az időre a gazdám? Sir John Richardson erre hősiesen mosolygott:

— Az a, no igen... Flynders Petrie!

Elnémultam. Mind tudtuk, hogy a második, amit utál Flynders Petrie. Flynders Petrie, aki a tanítványa volt, és akit mikor meg kellett volna róla emlékeznie, sohasem felelte el, hogy kísérteties mosollyal meg ne jegyezze róla — „Az az örült!” Dehát ebben egészen igaza volt. Flynders Petrie ekkoriban volt negyvenkét éves, ekkor már átkúszott meztelenül a régi egyiptomi királysírok aknáin, és megtalálta ezzel kapcsolatos felfedezését, amely többekévé világhírűvé tette. Az egyiptológiától terelődött a figyelme a zsidókra. Figyelem, Uram, az Ószövetség régészete az én időmben még annyira gyermekcipőben járt, hogy forradalmi újításnak hatott, ha valaki úgy mert okoskodni mint Schlieman: ha a görög őstörténeten a trójai háború rémlik át, akkor az, ami átrémlik, igaz is bizonyos mértékben. Eszerint igaznak kell lenni az őshéber történelmen átrémülő Mózes óriás alakjának is. Sir John Richardson nem győzött előadásaiiban erre kitérni és gúnyjal illetni Flynders Petrie nevét. Hiszen Mózesről a khabirok őstörténetében semmi nyom. Csak annyit tudtunk, amennyit Thell el Amarna homokja kiadott ezekről a khabirokról: hogy mint nomád vad törzsek kelték át a Jordánon. És hogy ezzel kezdődött volna az ügy, a héber történelem... Mózes? Ugyan kérem!

Még mindig csak dadogtam, de közben Sir John-tól megtudtam, hogy Flynders Petrie Kairóból küldte levelét a sürgető kéréssel, hogy aki eddig a jelöltje volt, megbetegedett és nem tud másra szert tenni — a gyarmatokon akkor ritkaság volt a megbízható angol fiatalember — és hogy nincs más igénye, mint valóban az arab tudás. S mindehhez nyilván irónikusan, megemlítette volt tanárjának, hogy elindul... Mózes nyomain... a színáji vándorlás táborhelyein át. Egész levele — azután meg is mutatta Sir John — kilenc és fél sor volt. Hogy miért kellett ezt éppen Sir Johnnak megírnia, — azt sohasem merem megkérdézni Flynders Petrietől, még később sem, amikor már jóbarátok voltunk.

— Nos, akkor minden más dolog a magáé! — fordult hozzám Sir John és átadta életem első százfontos csekkjét, mert ebből kellett felszerelőzködnöm a nagy útra, és egyszerre ott találtam magamat ismeretlen gondok boldogító és szédítő zúrzavarában. Sejtettem, hogy ez az utam nem lesz csak négyhónapos, hogy egy-két évig maradok még. Hosszú távon kellett magamról gondoskodnom.

Mindenekelőtt pedig táviratoznom kellett és el tudják-e képzelni ma, rádiókapcsolás korában, amikor egy-két órán belül a földgömb bármely részével beszélni lehet, nos, el tudják-e képzelni, hogy milyen lassan jött meg, öt nap alatt, Flynders Petrie távirati válasza. Az, hogy nem vár meg, induljak utána, ezért mindent Londonban vásároljak meg. De akkor én már azonnal indultam is. Az átkelés a Csatornán. A gyorsvonati út Marseille-ig, szerencsére éjszaka, halókokban. Három óram volt felszállni a hetenkint kétszer Szeuzen átkelő járatok egyikére. A tenger nem viharos éppen, csak emelkedik a hajóval szemben, s hatalmas, zöld és nyugtalan. Egy sápadt, sovány fiatalember magányosan rójja az utat a fedélzeti sétányon és arabul próbál gondolkodni. Szicilián túl kiderül az idő, de akkor már nem érdemes ismerkedni, nem is emlékszem életemnek e legnevezetesebb hajóútjáról egyetlen arcra sem. Csak arra, hogy egyszer csak a tengeren mint napsütés a napsütésben, feltűnt egy kénsárga sáv. A Nilus küldte a tengeren, messze élénk, iszapjának üdvözetét.

Azzal, hogy aztán Alexandriában, arabok előtt, megszólaltam arabul, az megtörte a varázst és újra az emlékek világitásába kerülnek az arcok, még a portásé is, aki Kairóban, Flynders Petrie szállodájában fogadott: Elutazott — közölte velem — de várjon csak, itt van egy levél, Önnek szól! — A levélben

meg volt jelölve, hogy miután összeállította expedícióját s a Keserű Tavaknál átkel a Vörös Tengeren, hogyan találhatok utána. Nos, utána találtam, Allah-nak, meg a baksisnak, meg egy arab vezetőnek legyen érte a hála.

Amikor tevéinken fellovagoltunk a dombtetőre, amely alatt Flynders Petrie expedíciójának sátrai álltak és elém jött, szintén teveháton, a tökéletesen arabnak előzőtt Flynders Petrie, arabul szólaltam meg és kértem, hogy vezessen a nagy fehér sejkhez, aki az expedíciót vezeti. Angolul válaszolt, kedélyesen nevetve: — Isten hozta, az én vagyok, könnyen talált utánam? — Levezetett a táborba, ahol az övé mellett felítve már készen állt a sátram, bemutatott expedíciója népének azzal, hogy úgy kell engedelmelkedniök nekem, mint neki magának. Amire a szakállas, vad arcokból mint a harckialtás kelt a „Szalaam” kiáltása s megértettem, hogy én most nem vagyok az angol, de nem vagyok egyiptomi területen sem, hanem ezen az akkor gyakorlatilag Senkiföldjén — egy mozgó birodalomhoz tartozom, egy mozgó birodalom tagja, sőt helyettes parancsolója vagyok. Este azután kettesben a tábortűznél, amit a sivatagi gazból raktunk s bizony akkor az efféle expedíció még nem vált az elektromos kályhák nyugati kényelmévé, igazi tábortűz mellett melegedtünk: elmondta a kötelességeimet. Majdnemhogy elfelejtettem jegyezni íróblokkomra, amikor a láng megvilágította arcát. Fölséges volt, — de az ember nem tud szólni azokról, akiket legjobban szeret életében.

Másnap azonban történt valami, ami még feledhetetlenebb, mint az ő arca. Az ébresztő csengője keltett fel koromsötétben és langys melegben; ezek a szórsátrak tökéletesen védenek a hidegtől; minden tagom fájt az előző napok tevenyergétől; azonnal kiugrottam a fekvőhelyemről, ruhát rángattam magamra és kilazítottam a sátor nyílását. Még virradat előtt volt, a hajnal koromfeketete, beszűrődött az ébredő tábor zaja. Amikor elkészültem, a világ legcsodálatosabb látványának lettem a tanúja, a keleti virradatnak, amely pillanatig tart csak: a földön és az égen végigfut egy villanás és porrá ég tőle az éjszaka zöld kupolája. Ekkor léptem ki a sátor nyílásán és ekkor láttam olyannak a sivatagot, amilyenné szívembe vésődött. Azóta is ott tartom: aranyban, smaragd zöld tányérokkal, és rötten, a szakadékok fekete árnyékaival. — Szidi, a reggelid! — hajolt meg előttem egy arab.

Tíz perc múlva elvezettem őket, hogy kutatóárkokat ássunk azon a helyen, amit Flynders Petrie nekem kijelölt. Három nap múlva akadtunk bele egy régi-tábor első szeméthalmaiba. Háromezeröttszáz év előtt egy öt-hatezer lélekből álló nép hajtotta errefelé nyájait és táborozott itt, ki tudja meddig. Iszonyú munka volt körültagogatnunk ásókkal a helyet, az árkok szakadatlanul elvittek a tábor irányától, majd újra beleakadtak. Flynders Petrie akkor türelmetlen lett és két kísérővel meg pár napra való felszereléssel nekivágott a sivatagnak a vékony fű vonalán, hogy megkeresse a másik táborhelyet, amelyről Mózes szintén megemlékezik.

Hát így ment ez. Táborhelyről táborhelyre vonultunk, sorra feltártuk valamennyit, közben hónapok múltak, odahaza már régen megkezdődött az egyetemi év, de én füttyültem rá, mindegy volt. Fogvatartott a sivatag és Flynders Petrie. Vele csak néha-néha bonyolódunk hosszabb beszélgetésbe. Ilyenkor aztán ő, megköszönve, hogy majdnem teljesen felmentem a kutatás technikai részétől, újra és újra figyelmeztetett, hogy olvassam az Őt Könyvet és figyelmeztetett a sivatag veszélyeire. A skorpiókra is. De én akkor már öreg régésznek éreztem magamat, úgy éreztem, többet tudok az ásatásokról, mint például... No de hagyjuk! És akkor mart belém!

Leszálltam a kutatógödörbe, ahonnét felszólt az egyik arab, hogy van ott valami. Volt is: temető. Gyermecketemető lehetett, mert gyermekcsontok hevertek ott szerte, alig kétlábnyi mélyen, a föld repedései között. Ez volt az első gyermecketemető, amit feltártunk, a vallomás a rítusról, amelyek közt az erre-

vonulók a földbe tették az elhalt gyermekeket, hogy itt várjanak a föltámadásra. Flynders Petrie a türelmetlenségtől hajszolva újból előrelógolt tevéin, mert már nem várt semmit a kutatástól. És a látóhatárról néha kibomlott a napsütésben egy halvány ködkupola, a Szináj. Én pedig nagyon óvatosan akartam lenni, és akkor éreztem, hogy az üregbe nyúló jobbomat a csuklónál mint-ha körülvenné valami puha, és a következő pillanatban már szűrt is. Előrántottam és szétapostam, az arabok mind odafutottak éktelen kiáltózással. Ez volt az utolsó hang, amit azután hetekig utoljára hallottam. A baj az volt, hogy Flynders Petrie csak két nap múlva érkezett vissza, hogy injekciót adjon, nem találták. Addig is halálosan keserű, sötét teákat ittam, be voltam göngyölitve takaróimba, hogy izzadjak, ami hozzátartozik a skorpiómarás legalábbis ötezeréves sivatagi orvoslásához. Mire megjött, elvesztettem az eszméletemet. Mit sem tudtam arról, hogy a tábor időzik még velem egy darabot, azután mintha ringanék valahol, azután megállunk. Néha rémlik Flynders Petrie hangja. Szólogat, de azután hagyja küzdeni a szervezetet a lázzal. Csak etet, hogy ne romoljak le túlságosan. És akkor egyszerre csak magamhoz tértem.

Nem volt mellettem senki. Az arab, akit ápolással megbíztak, eltűnt valamerre. Én tűnődtem egy darabig, amíg mindarra rájöttem, hogy mi történt velem. És akkor lemasztam a nyoszolyámról — nem volt nehéz, mert nagyon alacsony volt és kitekintettem a sátorból. A néptelen tábor terült el előttem a délelőtti napsütésben — és akkor újra szíven érintett a sivatag varázsa. De mi lehet az a sárga, amely előtűnik emelkedik és nincsen sehoh se vége? Lassan-lassan követtem a szememmel — nem szabad elfelednünk, hogy ekkor négykézláb voltam — lassan-lassan mozog csak fölfelé a tekintetem. Akkor rájöttem, hogy a Szináj látománya áll előttem, erre összeestem és délig aludtam. Akik csak a táborban maradtak, örvendezve várták ébredésemet, mert a skorpiómarásból ez a gyógyulás. Erős feketét kaptam és gyöngé lágytojtást és tisztába tettek, mint valami gyermeket. Megkérdeztem, hogy hol van Flynders Petrie? Óh, egészen közel van, a bányában.

— Miféle bányában? — kérdeztem és azt hittem, hogy megint az álom és a káprázat játszik velem, mint annyiszor már a betegség alatt, csak nem emlékeztem rá már, hogy mit.

— Van itt közel, egészen a hegy alján egy régi réz és ónix bánya. Ott van és valam nagyon jelentőset talált! — közölték velem. És ekkor odakíváncskoztam.

Az arab a világnak az a népe, aki nem csodálkozik semmin. Hogy ha le szállana a Marsból valaki, azon se csodálkoznának, — különbeket láttak ők már annál az Ezeregyéjszakában. Magához tért egy beteg, akiről hetek óta tudják, hogy mozdulni nem tud, azután elalszik, azután eszik, azután egyszerre csak néhány ezer lépést megtenni kíváncskozik, — ez egyáltalában nem csoda, még csak nem is rendkívüli.

Persze azért óvatosan mentünk, utánam hozták a tábori székemet. S amikor kívántam, leültem. Mi keresztények, más emberfajta vagyunk, nehéz a természetünket kiismerni. Föltámadt, hát föltámadt, és leül, hát leül. Így kísérték Flynders Petriehez. Könnyű kopogtató kalapáccsal dolgozott a kőbányában, egyedül, valami kőlapot igyekezett kiszabadítani.

— Thomas, gyermekem, hát maga...

Én majdnem elsírtam magamat, mert először szólított a keresztnevemen. Újra le kellett ülnöm. És akkor szaggatottan elmondta, hogy ért élete addig legnagyobb felfedezéséhez. Körülbelül így:

— Thomas, képzelje csak, ez itt egy ősi rézbánya. Persze rom és törmelék takarta... Igaz, tudja-e, hogy maga míg önkívületben volt, arabul is beszélt? ... Nos, föltártuk és megtaláltuk, hogy itt zsidók is dolgoztak, kényszer-

munkán... Arról a sivatagi hajnalról beszélt, tudja, akkor először... Aztán egyszer csak betűs kövek bukkantak elő. Valami ős sémi írás jegyivel. Aztán föltártam ezt a pilonos kaput is...

Oldalt mutatott s én megpillantottam azt az egész világon ismert egyiptomi kaput. Ferde rom-kapu volt, és rajta át láttam kilépni Mózeset. — Oh, semmi különöset nem láttam és persze csak képzelődtem. De olyan közelre hozta őt ez a felfedezés, hogy meg lehetett volna tapintani őt. „Írj!” — monddá neki a Hang, — s mi most megtudtuk, milyen betűkkel. Ekkor azonban már olyan fáradt voltam, hogy összeestem...

Így volt, így mesélte el Sir Thomas Archie a maga történetét. Azt a történetet, amely Sir Flynders Petriet a mózesi írás nyomára vezette. Ezekkel a betűkkel írta le és diktálta le Mózes az Öt Könyvet. Rabbinikus hagyomány szerint Lévi unokája, Szádok írta át a mai, közben egészen kifejlődött, héber betűkre. A szamaritán szöveg máig is ez.

Sir Thomas pedig körülhordozza pillantását és mosolyog. — Nekem is van ezek közül a kövek közül egy! — mondja lágyan. — Akik még nem látták, ime. — S bevezette őket a szobába, hogy megmutassa az üveg mögött a két tenyéryi fehér kódarabot. — Ezzel temettetem el magamat, mert ezzel szívesen akarok várni itt Jeruzsálemben a Feltámadásra!

GYERTYAGYÚJTÁS HELYETT

*Ilyenkor,
Karácsony éjszakáján —
mikor a hegyeken köd száll
és a fenyő-tobozokon a permet
mely e percben termett
olyan halkán koppan,
akárcsak az a könnycsepp
mely az égbe meredő arcon:
úgy ragyog...
mint régi katedrálisok homályában
ó-ezüst feszületbe ötvözötten az opál,
mikor már hívóktól régen elhagyatott
az ünnepvárásban agyonimádott oltár...
ilyenkor tudom,
hogy meg kellett volna halnom:
abban a vissza-térhetetlen percben,
amikor Te
mint egy diadalmas déli melódia
foglyul ejtve a dalba
megbilincselte voltál.*

Mollinár Gyizella

EGY DOBBANÁS

*Mi lenne, ha a csönd lépne szobámba
fakó-fehéren, mint a téli nap?
A szívem most, mint ingó viharlámpa,
megriad és egy dobbanást kihagy.*

*Mi lenne, ha haldokló életemre
nem nyitná rá a kelő nap szemét,
s ez lenne az utolsó naplemente?
Rettegve felsikoltok, jaj, ne még,*

*ne még, hiszen annyi az út előttem,
annyi kitárt kapu és annyi vágy,
haldokló szívem halkan fölkiált:*

*„Ne még! Ne még!” — Kiáltásom törötten
hull szét a ködben, és az alkonyat
feketén szippantja föl hangomat.*

Ágoston Imre

VALAMI KINYÍLT

*A fák mögül, a villanypózna
fehér porceláncsészéi mögül
milyen mély, tiszta kéken
hajlik fölénk az égbolt!*

*Áttetsző felhő siet arra,
— fölfelé, az ég felé...
Fény, melegítő, érlelő.
Szép, őszi dél. Az ég ablaka nyitva.*

*Valami kinyílt. Valamit kinyitottak.
A fal tövén nagyot nyújtózik a tőke,
levelek — vének s alig-születettek —
belemossák okos kis arcukat a fénybe.*

*Valami kinyílt. Valamit kinyitottak.
Levelek alól rejtőző szemek
lehunyt pillával, hálásan odaadón
várják, köszöntik a déli napot.*

*Valami kinyílt. Valamit kinyitottak.
Lugas és fal mögül szekérszörgés meg ostorpatogás.
Tízperc, diákok könnyű zsvaja.
S fölöttük mind a tiszta kék iv!*

*Sugarak ize, nyíló, lendülő,
fényes daloktól zengő kupola...
Szép, őszi dél. Föld s néma szív fölött
valami kinyílt. Valamit kinyitottak.*

Tótfalussy István

Nem egy írásomban tettem már említést arról, hogy korunk katolikus gondolkodói sorában kivételes hely illeti meg *Teilhard de Chardin*-t, akire nagyon sokan és egyre többen úgy tekintenek, mint a vallás és a tudomány vélt vagy tényleges ütközéseinek sikeres feloldójára. Vannak, akik őt tartják annak a ragyogó elmének, aki hosszú távra megszabta a katolikusok s általában a keresztény hívők számára a helyes és egyedül kielégítő szellemi magatartást, ebből kifolyóan sokban a gyakorlatit is. Azt meg egyenesen lehetetlen észre nem vennünk, hogy Teilhard eszméi éppen azoknál a katolikus bölcseleknél és tudósoknál találunk a legéletkennebb visszhangra, akik a katolikus körön túlmenően is, más világnézetűek oldalán is elismerésnek és megbecsülésnek örvendenek. Ugyanakkor azonban tény az is, hogy egyházi részről teológiai érvek és megfontolások alapján több alkalommal is ellene nyilatkoztak, majd hivatalos formában is ellene fordultak a „teilhardista” áramlatnak, ami önmagában is jelzi, hogy igen komoly és súlyos kérdések vetődnek fel itt. Kérdések, amelyeknek megvitatása vagy legalább is megvilágítása elől hova-tovább is sem térhetünk ki. Annál kevésbé térhetünk ki, mert a Teilhard-ügy — a hozzám érkezett levelek tanúsága szerint — ma már a mi olvasóink közül is sokak érdeklődését magára vonta. S bizonyos szerepe van ebben annak a cikknek is, amelyet a materialista világnézet hazai folyóirata, a *Világosság* „Az eretnek” címmel tett közzé Teilhardról a bécsi *W. Holtscher* tollából.

Gondolom tehát, helyesen érzem, hogy a *Vigilia* egyik sürgős és fölöttebb időszerű feladata lesz, hogy az új esztendőben ismételtelen szönyegre vigye és alaposan megtárgyalja Teilhard műveit. Addig is azonban, amíg erre sor kerül, bevezetőül és szükségességéből hadd mondjam el én mindazt az ügyről, ami a későbbieknek háttere lehet.

*

Pierre Teilhard de Chardin 1881 május 1-jén született az auvergnei Garcentat községben s 18 éves korában, 1899-ben lépett be a Jézus-társaságba. A rendi és teológiai tanulmányok vég-

zése mellett minden érdeklődésével a természettudományok felé fordult. Eleinte főleg geológiával foglalkozott, de melegen felkarolt tanítványa lett *Marcellin Boule* professzornak is, aki akkor a paleontológia legnagyobb tudósának számított Franciaországban. Rendje az első világháború előtt még mint tanulót Angliába a hastingsi székházba küldte, amely akkor a francia jezsuiták birtokában volt. Itt érte a kitüntetés, hogy *Charles Dawson*, aki szintén Hastingsban lakott, magával vitte asszisztensként a híres — ma már egyben hírhedt — piltowni ásatásokra, ahol Teilhard találta meg az „*Eoanthropus*” egyik fogát. Utána a Csatorna-szigeteken, majd Egyiptomban végzett kutatásokat. Mire pappá szentelték 1918-ban, már jelentős neve volt tudományos szakjában. Mutatja, hogy 1922-ben a párizsi katolikus egyetem, az Institut Catholique tanárának hívta meg a geológiai tanszékére, s már előtte tudományos munkatársa lett a párizsi múzeumnak, amely a fosszilis szervezetek kezelésére és tanulmányozására osztotta be.

A következő évben, 1923-ban azonban Teilhard már nekivágott első nagy útjának, amely Közép-Ázsiába és Kínába vezetete, s attól kezdve életének legnagyobb hányada tudományos expedíciókkal telt el. Azokat a területeket járta, ahová az ősi emberi maradványok kutatásai összpontosultak. Európában éppúgy, mint Ázsiában, majd végül Afrikában. Első kínai útját követően csakhamar a kínai kormány szolgálatába állt, mint geológiai tanácsadó. Ebben a minőségében részese lett annak a nagy felfedezésnek, amikor 1928 december 2-án Csou kou-tiennél, Peking közelében napvilágra került a legrégebb embertípus, a „*Sinanthropus*” első koponyája. A kínai kormány ekkor más tudósokkal együtt őt is megbízta, hogy folytassa a kutatást e meglepően kezdetleges „homonidák” után. Így maradt Teilhard 1940-ig Kínában. Közben a new-yorki természettudományi múzeum ismételtelen meghívta különböző expedíciókra. Kiemelkedett közülük a *Hardt-Citroen* expedíció, amely 1931—32-ben a Sárga Folyó völgyében dolgozott. Más expedíciókkal Burmába, Kelet-Indiába és Jávába jutott el Teilhard.

Utolsó munkaterülete Dél-Afrika

volt, ahol a new-yorki *Werner Gren* alapítvány megbízásából éveken át vezetett ásatásokat. Ő maga vágyott erre a kiküldetésre, mert mint később megírta — néhány hónappal halála előtt megjelent egyik tanulmányában —, nézete szerint „Afrika mindinkább eleget látszik tenni azoknak a tudományos feltételeknek, amelyeket az emberi nem régóta keresett bölcsőjének azonosíthatása kíván”.

Ez így nagyjában Teilhard életének külső kerete, amelyet különböző, de sajnálatosan hézagos cikkek nyomán állítottam össze. Csak azt fűzöm még hozzá, hogy Teilhard 1955 április 10-én 74 éves korában halt meg New-Yorkban, s ma St. Andrews on Hudson-ban, a new-yorki jezsuita rendtartomány újoncháza mellett pihennek hamvai.

*

Egzakt tudományos működését *Teilhard de Chardin* a geológiával kezdte s innen kiindulva tért rá a primitív ember tanulmányozására. Ebben az utóbbi tudományágban vált ő világszerte elismert tekintéllyé. De már halála előtt is sokkal szélesebb körökben emlegették nevét, mint ahová egyáltalán eljutottak szakszerű írásai. Oka ennek az, hogy Teilhard az ő tudományos megismeréseire és paleontológiai felfedezéseire ráépített egy saját elméletet is az ember megjelenéséről és történetéről a földön, s ezt az elméletét olyan vonzóan fejtette ki, hogy nemcsak természettudós kartársai, hanem filozófusok, szociológusok, teológusok és politikusok is élénk érdeklődéssel fordultak feléje.

A továbbiakat erre vonatkozóan *Angelo Paredi* tanulmányának beillő cikéből veszem, amely a *Corriere della Sera* 1960 március 11-i számában jelent meg. Eszerint maga Teilhard írta meg, hogy miután ötven éven keresztül Európa, Ázsia és Amerika legnagyobb természettudósaival, mindenféle hitű és világnézetű kiválóságokkal dolgozott együtt, meg kellett náluk állapítania egy mélyen ülő korszakérzést a kereszténység irányában, valami fogalmilag meg sem rögzíthető elégtelenséget a vallással. Idővel így az a fájdalmas benyomás szűrődött le benne, hogy amikor az ateizmus egyre nagyobb tért nyer és az elkezdetlenedés folyamata szinte meg sem állítható, ugyanakkor a kereszténység mintha megtorpant volna

és kihunyóban lenne, semmi jelét sem adva az első századokbeli hódító erejének. Ebből támadt végül is Teilhardnak az a meggyőződése — miként ő mondja: „vészkiáltása” —, hogy újból át kell gondolni az egész emberi történetet, s összefüggésbe hozni vele egy olyan új terítő tevékenységet, amely jobban megfelel a mai ember reménysegeinek.

Ezt az „újból átgondolt” történelmet el is készítette Teilhard 1938—40-ben, még Pekingben. Minthogy azonban maga sem érezte kiforrottnak művét, egyelőre félretette és 1948-ban Rómában gyökeresen átdolgozta. De csak halála után hozták nyilvánosságra barátai Párizsban — a Jézus-társaság akarata ellenére és egyházi jóváhagyás nélkül. Az eredeti francia kiadás címe *Le phénomène humain* (Az emberi jelenség), az 1959-es német fordításé *Der Mensch im Kosmos* (Az ember a mindenségben).

Teilhard arra törekedett — írja cikkében Paredi —, hogy olyan „evidenciáknak”, olyan nyilvánvalóságoknak sorozatát tárja elő, amelyeket, mint tudományos következtetéseket, a nem-hívőnek is el kell fogadnia. Egy ősatom milliárd évekel ezelőtt felrobban és millió tejutakká szóródik szét. A csillagok egyike a mi Napunk. A Föld mint a Napból évmilliókkal ezelőtt kiszakadt tömeg egyik töredéke kezdett létezni. Ez a töredék kiszámíthatatlanul óriási energiámmennyiséget tartalmazott, amely további évmilliók során egyre összetettebb formákba fejlődött: atomok, molekulák, sejtek.

Az első sejttel indul meg az élet. Végtelen kicsiny sejtek végtelen nyüzsgésbe fognak. Ennek nyomán állnak elő egyszerű sejtek társulásából olyan szervezetek, amelyekben elkülönülnek a lényeges funkciók: táplálkozás, szaporodás, érzékelés, védekezés. Növényi és állati szervezetek keletkeznek, amelyekben megjelenik, kialakul és mind bonyolultabbá válik az idegrendszer. Az állat sok mindent tapasztal és megismerési lassanként ösztönök tömegévé sűrűsödnek, amelyek átöröklődnek a fajban. Egyre tehetségesebb agyú állatok lépnek elő: főemlősök, homonidák, ember. Az ember már nemcsak tud, de tud is tudni. Bizonyos, hogy volt egy nap, amikor végrehajtotta értelmi életének első cselekedetét, de hogy pontosan mi-

kor, nem lehet meghatározni, annyira észrevétlen az átmenet egyik formából a másikba. Mindenesetre tény, hogy a gondolat kifejezője a szó, a nyelv.

Hosszú, nagyon hosszú időn át az emberek egyedül annak éltek, hogy megszerezzék táplálékukat vadászat és a föld spontán termékeinek gyűjtögetése útján. A nomád életnek ez a szakasza 300—400 ezer évig tartott. Mintegy húszezer évvel ezelőtt tűnnek fel az első művészi megnyilatkozások, az első rajzok a barlangok szikla falain. Egy szép napon azután, mintegy ötezer éve, az embereknek sikerül továbbtenyésztés céljából kiválogatniok egyes növényeket, és megszelídíteniök egyes állatokat. Új korszak köszönt be ezzel: földművelés, az első tartós települések, az első írott törvények, az első államok.

Ennek a főleg mezőgazdálkodó stádiumnak kerekén öt évezrede után, mondhatni most száz éve, új és más civilizáció születik: az ipari. Teilhard azonban a mai helyzet elemeit boncolgatva és az elmúlt korszakok mértékéhez viszonyítva azokat, odakövetkeztet, hogy az emberiség még mindig csak kora-ifjúságát tapossa. Véleménye az, hogy az ember „zoológiai tekintetben még korántsem felnőtt”, csak útban van feléje, hála a nukleáris felfedezéseknek, amelyek új és óriási erőket szabadíthatnak fel, s hála a küszöbön álló „helioszintézisnek”, amely majd lehetővé fogja tenni, hogy a szédületes ütemben növekvő ember-tömeg is élelemmel láthassa el magát.

Teilhard azonban másról is meg van győződve. Erősen hiszi, hogy a tudományos és technikai haladás eddigi menetéből máris biztos képet alkothattunk a legközelebbi jövőről. Ezt a jövőt szerinte lényeges módon az emberi nem mind nagyobb egységesülése fogja meghatározni. S nemcsak úgy egyszerűen térben, együttműködésben és szervezettségben. Szerinte a fejlődésnek az a tendenciája, hogy az emberek mindinkább egy „személyfölötti egység” olvadnak össze, s ez az egység nem valami „dolog” lesz, hanem valóságos személy. S mi lehetne ez más, mint maga a Megtestesült Ige, aki egyedül képes önmagában és egymás között egyesíteni az emberi személyek miriádjait? Így fog — mondja Teilhard — a „keresztény jelenség”, amely csupán kétezer éve iktatódott

be az emberi történetbe, a legmagasabb és mindent feloldó végkifejletnek bizonyulni.

Ekként foglalja össze Paredi a Teilhard-féle elméletet *Az emberi jelenység* című könyve alapján, amelyet én még, sajnos, nem tudtam megszerezni. Ismertetése azonban eléggé összhangban van azzal, amit másutt olvashattam, s feltételezhető, hogy Teilhardnak azóta kiadott további műve, *Le milieu divin* (Az isteni milió) is hasonló mederben mozog. Nyilván igaz van tehát Hollitschernek, amikor Teilhard filozófiáját „lendületes és optimista spiritalista evoluzionizmusnak” nevezi.

„Teilhard — írja Hollitscher — a világegyetem progresszív fejlődését tanítja, amely szukszesszive egyre magasabb fejlődési fokokon megy át, s így egyre magasabb integrációhoz és tudatossághoz vezet: először a vitalizációhoz (a szerves anyagnak szervesen anyagból való keletkezéséhez), majd a Föld bioszférájának (az élethez alkalmas rétegének) kialakulásához, s végül a legmagasabbrendű állatok cerebrációjához (nagygyuk kifejlődéséhez), az ember keletkezéséhez és az emberi tudat által kialakított nooszféra (tudatszféra) létrejöttéhez. S ennek legvégső eredménye egy misztikus egyesülés Istennel az *ómega*-ponton!”

Nekem nem lenne kedvem odáig menni, mint Paredi megy, aki Teilhard történetfilozófiájának utolsó kicsengését „szinte neveltségnek” mondja, az azonban előttem is kétségtelennek látszik, hogy Teilhard záró „vízióját” már nem a tudomány, hanem az ő mélyen vallásos lelke sugallta neki. Abba beleszólni viszont, hogy ez a „vízió” összeegyeztethető-e a katolikus teológia tanításával, nem tartom magamat illetékesnek.

*

Amikor Teilhard de Chardin, ez a kitűnő természettudós odaült íróasztalához, hogy elmemunkájában túllépje a természettudományok körét, holtbizonyosan az a szándék — az én szememben legnemesebb szándék — vezette, hogy a mai emberekkel a világmindenségben keresztül újból megtaláltassa Istent, és hogy a fizikán keresztül megint rávezesse őket a metafizikára. „Grandiózus kísérlet — ismeri el Paredi is —, amely varázslatos távlatokat nyit a gondolatnak és

mérhetetlen reményeket a szívnek.” De olyan kísérlet — teszi hozzá Paredi —, amely kudarcba fulladt: „Erre a megállapításra jutottak azok a teológusok is, akik őszinte együttérzéssel vizsgálták meg Teilhard műveit.”

Így azután annál kevésbé csodálkozhatunk azoknak a teológusoknak elutasító merevségén, akiknek hozzáállásából a rokonszenv is meglehetősen hiányzott. Nem is két héttel Teilhard halála után, a londoni *Tablet* 1955 április 23-i számában olvastam egy névtelen szerző meglelékezését, amely azért is érdekes, mert ugyanúgy, mint most *Hollitscher*, a XII. Pius pápa által 1950-ben kibocsátott „Humani generis” enciklikának az evolúcióról szóló szakaszát úgy fogja fel, mint amely vitázó és elítélő céllalval egyenesen Teilhard életműve ellen irányul. Sokfelé rebesgették akkor — állítja a cikkíró —, hogy Teilhard nem tudott egyetérteni az enciklikának azzal a tézisével, hogy „az evolúció elmélete nem nyert cáfolhatatlan igazolást még a természettudomány körében sem”, s minthogy nem tudott egyetérteni, emiatt vonult vissza „rendi előjáróival is meghasonlottan” New-Yorkba. „Kétségtelen azonban — folytatja a cikkíró —, hogy ha Rómában bizonyos tartózkodással néztek Teilhardra, nem azért tették, mintha bármelyik tudományos felfedezés, amelyben része volt, zavarta volna az egyház tanítását, hanem mert Teilhard az évek múlásával egy fajta saját kozmikus filozófiát, sőt egy fajta kozmikus teológiát dolgozott ki, amely mindinkább a panteizmusnak egy magasan személyi formája felé tolódott el. Ezt ő magántermészetű brosurákban fejtette, amelyeket nem nyomtatott ki, hanem sokszorosító gépen másoltatott. Azzal, hogy emlékeztünk ezekre a dolgokra, nem vétünk a *de mortuis nil nisi bonum* elv ellen, mert másfelől Teilhard soha nem vetette el az egyház tekintélyét, hanem csak amellett kardoskodott, hogy eszméit tévesen magyarazzák. Utolsó new-yorki éveiben levetette a papi ruhát és rendes polgári öltönyt viselt — mint barátai mondják, remekül szabott ruhákat, amelyek még arisztokratikusabbá és disztináltabbá tették magas alakját. Am soha nem hagyta el a klerikus-gallért, annak a fegyveremnek jelképét, amelyre elkötelezte magát.”

Teilhard tudománya és „közel-pan-

teizmusa” egyazon forrás ikerterméke volt — hangoztatja később a névtelen szerző. „S ha sorba vesszük az utóbbi területen mozgó írásait, rájövünk arra, hogy az egyház távol attól, hogy feszező obszkurantizmust tanúsítson a kitűnő tudós irányában, éppen ellenkezően, inkább kivételesen elnéző volt vele szemben. Így a *Figaro Littéraire* hasábjain megjelent róla egy értékelés André *Billy*, tehát olyasvalaki tollából, aki egyenesen csodálta őt, s ez a Billy mutat rá arra, hogy mily kevéske helyet engednek Teilhard eszméi az eredeti bírn számára, és hogy ő valójában minden bünt és üdvözülést olyan felfogásban szemlél, amely semmiképpen sem az egyházé. Azt szuggerálta, hogy az egész emberiség üdvözülni fog, mivel hogy az egész emberiség részt veti Isten teremtet munkájában! S Billy megemlékezik a teológizáló és filozófáló pamfletekről, amelyeket Teilhard sokszorosított és körzetezett barátai között, anélkül, hogy kikérte volna az *Imprimatur*-t, amelyet minden valószínűség szerint meg is tagadtak volna tőle.” A cikkíró szerint Teilhard, amikor végleg az Egyesült Államokba költözött, nyíltan azt mondta barátainak, hogy a lehető legmesszebb kíván lenni Európától, ahol őt folyton feljelentgetik Rómának abból a célból, hogy rákényszerítsék a Szent Officiumot az ő írásainak formális elítélésére. „Ezt azonban nem sikerült elérniök.”

Hat év telt el azóta s legjobb tudomásom szerint indexre-tétel máig sem történt. Ellenkezőjét *Hollitscher* sem állítja, sőt kifejezetten írja: „Pierre Teilhard de Chardin atya filozófiai művei még nincsenek indexen.” A Szent Officium egy olyan dekrétumáról azonban magam is értesültem — ha emlékezetem nem csal, a múlt esztendőben —, amely kizárja Teilhard teológiai és filozófiai jellegű munkáit a papnevelő intézetek könyvtárából, és megtiltja a katolikus könyvkiadóknak, hogy közrebecsássák vagy forgalomba hozzák ezeket a műveket. Erről a dekrétumról nyilván nem volt tudomása *Hollitscher*nek, mert ő még csak a *Divinitas* folyóiratra hivatkozik, amelyben — mint írja — a Szent Officium „kvalifikátorának” szavaival kimondták az ítéletet: Pierre Teilhard de Chardin „félrevezető szellem”, aki „eretneknek” tekintendő, ha „jöhíszeműségéhez” nem

is fér kétség. Sem az idézett kifejezéseket, sem azok összefüggését nem volt módomban ellenőrizni.

*

A *Teilhard de Chardin*-ügyet azonban korántsem tekinthetjük befejezettnek. Eltérően például a római jezsuiták *Civiltá Cattolica* folyóiratától, amely továbbra is nagy ridegséget tanúsít, a párizsi jezsuiták folyóirata, az *Études* a legutóbb is meglelégedéssel emelte ki és mint „a keresztény reménység jelét” értékelte a „hihetetlen érdeklődést” Teilhard könyvei — *Az emberi jelenség* és *Az isteni milió* — iránt, amelyek többszázszáz példányszámban jelennek meg egyes nyelvtérületeken. Magam is felajzott — s mint kiderült, méltán felajzott — érdeklődéssel olvastam azt a sok szempontból meglepő előszót, amelyet Julian Huxley, ez a közismerten ateista természettudós írt az angol kiadáshoz, biznyságául annak a ténynek, hogy Teilhard vonzása ma már messze túlhaladja a hívő keresztények körét. Ami pedig a hívő keresztényeket illeti, utalhatok azokra a tanulmányi csoportokra, amelyek mind nagyobb számban szerveződnek Teilhard életműve köré. Franciaország volt az első, ahol már 1955-ben megalakult a „Teilhard de Chardin atya barátainak társasága”, a legutóbbi Belgium, ahol a hasonló nevű egyesület nemzetközi Teilhard de Chardin-díjat is alapított a Teilhard eszméit taglaló és továbbfejlesztő katolikus írók és tudósok serkentésére.

Okkal állapítja meg tehát *Henri Fesquet* a *Témoignage Chrétien* ezévi szeptember 22-i számában: nem arról van itt szó, hogy egyszerűen „divatba jött” ez a gondolkodó. „Az igazság az — mondja Fesquet —, hogy egy katolikus nemzedék megkönnyebbülten véli megtalálni nála a megoldást a hívőket ma nyugtalanító problémákra, fedezi fel segítségével a tudomány és a hit viszonyának új típusát, tanulja meg jobban megérteni a katolikus dogmák jelentését, gyönyörködik el a természetnek abban a belső kohéziójában, amelyet Teilhard tárt fel először számára a maga történeti valóságában, mint egyetlen szöveget, amelyben minden a helyén van, egymást szólítja és egymásnak felel, s amelyből egyetlen szimfónia árad felénk egy láthatatlan és mindenütt

jelenlevő karmester pálcaja nyomán.” Fesquet meg van győződve arról, hogy hála Teilhardnak, a tudomány emberei és a hit emberei közt felpanaszolt fájdalmas konfliktusokat a múlt emlékei közé üzhetjük. „Jobban, mint bárki, és olyan líraisággal, amely bámulatos egy tudósnál, Teilhard nemcsak azt mutatta meg, hogy a mindenség keresztény szemlélete tökéletesen alkalmazható a tudományos evolúció törvényeire, hanem azt is, hogy ilyen módon a katolicizmus szel-leme csak gazdagabbá és vonzóbbá tá-gul, mint bármikor. A modern katolikus ember, aki szomjazza az egységet és keresi az új értelmi és érzelmi egyensúlyt az immár lebirhatatlanul kollektívizálódó társadalomban, ebben a tudásban fedezte fel rendkívüli esz-meébresztőjét és a ragyogó optimiz-musnak azt a mesterét, aki feledteti vele szorongásait.”

Hasonló tartalmú megnyilatkozások hangzottak el az idei év szeptemberében tartott két nemzetközi Teilhard-kongresszuson is. Az egyiket a franciaországi Vézelay, a másikat a belgiumi Bruges városban rendezték. Mint Henri Fesquet írja terjedelmes tudósításában, amelyet a párizsi *Le Monde* között szeptember 21-i számában, a brugesi kongresszusnak külön érdekessége volt, hogy a katolikus papokon — főleg jezsuitákon — és laikusokon kívül szép számban jelentek meg ateista és agnosztikus személyiségek is, akik világnézeti fenntartásaik mellett is elismeréssel adóztak Teilhard tudományos eredményeinek és bölcséleti szintézisének.

Ezen a brugesi összefövetelen felszó-lalt a többi között Paul Brien, annak a brüsszeli egyetemnek állattan-professzora, amely elsőnek írta elő Európában az evolúció tanítását. Brien „nagyon tetszetősnek, sőt elfogadhatónak” mondta Teilhardnak azt a kö-vetkeztetését, hogy logika és finaliz-mus kísérhető végig a fajok „evolú-cióis felfelé ivelésében”, egész az emberig, aki ennek az emelkedésnek „vi-tathatatlan ékessége és koronája”. Fel-tűnő előadást tartott Maurice *Lambil-lotte*, a *Synthèses* nevű folyóirat fő-szerkesztője is, aki szocialistának és agnosztikusnak vallja magát. Azt a véleményét fejtette ki, hogy XXIII. János pápa legutóbbi „*Mater et Magistra*” enciklikája értékes jutalom Teilhard számára, mert „ebben tör-

tét meg először, hogy egy pápa meghajol a szocializálás jótéményei előtt". Lambillotte szerint Teilhard eszméi mind bölcséleti, mind társadalompolitikai síkon „aranybányát” jelentenek, amely termékenyen kiaknázható. „Teilhardnak az a meggyőződése, hogy az anyag a szellem présmintája, az ő bizalma az emberben és az embernek abban a képességében, hogy jól be fogja rendezni ezt a planétát, s az ő bizonyossága arról, hogy a szeretet és a szeretet által hevített szellemi energia mondja ki előbbtöbb a végső szót, hogy ez adja meg már ma is a haladás értelmét és célját: mindez — hangoztatta Lambillotte — lehetetlen, hogy mély benyomást ne gyakoroljon bárkire, aki kezébe veszi Teilhard műveit, még akkor is, ha nem hajlandó magáévá tenni összes konkluzióit.” S érthető figyelemmel hallgatták meg a jelenlevők az általam is már sokszor idézett kiváló katolikus tudóst, Paul *Chauhard* professzort, Teilhard gondolatainak fáradhatatlan szószólóját, aki a kultúremberiségnek arról az „autentikus ökumenizmusáról” beszélt, amely egyképen magába zárja a hívőket is, meg az agnosztikusokat és ateistákat is, csak legyen meg bennük a közös humanum jóakarata.

Vézelayben a legmélyebb benyomást Léopold *Senghorn*nak, a Mali köztársaság elnökének, a ma már messze földön híres néger írónak és költőnek beszéde keltette. A többi között ezeket mondta: „Teilhard atya jobban segít minket, mint bárki más Európából, felépíteni egy új világot. Segít pedig azzal, hogy feltárta előttünk a *komplementaritások* (a kölcsönös kiegészítések) értékét, s lehetővé tette nekünk, hogy fölébe emelkedjünk a materializmus és spiritualizmus *antinómiájának* (ellentétének).” Abban a történeti helyzetben, amelyben élünk — jelentette ki Senghor — ő annál szerencsésebbnek tudja elképzelni az emberiség jövőjének kibontakozását, minél általánosabban figyelembe vesszük Teilhard gondolatait.

*

A lehető legnagyobb tárgyilagossággal igyekeztem megrajzolni a *Teilhard de Chardin*-ügy jelen állását, őrizkedve attól, hogy a saját nézeteim beszövéseivel ilyen vagy olyan irányban színezzem el a kialakuló képet. Így is eléggé kitűnhetett, mennyire éles és

kényes ma még a konfliktus. Ahogyan *Henri Fesquet* kifejezi magát: „Teilhard továbbra is az ellentmondás jele. Sokakat elbűvöl egyes zseniális meglátásaival, nyelve költőiségével, gondolatainak alapvető optimizmusával és hite misztikus szárnyalásával. Másokat viszont felingerel, akik szemére hányják színtézisének túlzott becsvágyát, nyelvének pontatlanságát. Újonnan képzett szavainak mértéktelenségét.”

Ha azonban szabad végezetül egy személyes észrevételt is tennem, én úgy vélem, hogy az, aki szociológiai szemszögből is tudja nézni a kulturális jelenségeket, a konfliktusban inkább csak egyik megismétlődését fogja látni annak az örök konfliktusnak, amely elkerülhetetlen az emberi haladásra döntően ható két szellemi tevékenység: a tanítók és a próféták tevékenysége között. S hozzáteszem azt is, hogy bajosan találánánk még egy közösséget, amelynek élete annyira példázna ezt az örök konfliktust, mint a katolikus egyházé. A két tevékenység itt is, másutt is, eleinte nemcsak ütközik egymással, hanem óhatatlanul össze is csap, ám éppen ez szükséges ahhoz, hogy az új gondolatok teret kapjanak és maguk az intézmények is előbbre menjenek. Előtte nem kétséges, hogy Teilhard is abban, ami feléje fordította a kortársak figyelmét, sokkal inkább a próféta, mint a tanító küldetését töltötte be. S nyilván ez a magyarázata annak, hogy a hivatalos egyház annyira tartózkodó és fenntartásos vele szemben, mint ahogy története során mindig is cselekedte a próféták irányában, egészen addig, amíg egy újabb nagy elme le nem szúrte, meg nem rostálta a forrongó gondolatokat, és szabatos formát nem adott nekik. Viszont — s ez megnyugvásunkra szolgálhat — az egyház maga is tisztában van azzal, hogy mi mindent köszönhet a prófétáknak, még azoknak is, akiket türelmetlen korszakaiban erőszakkal próbált elnémítani. S alighanem ez játszott közre abban, hogy a két utolsó pápa nem hallgatott az ortodoxia merev képviselőire, akik egyenesen a tiltott könyvek jegyzékébe kívánták felvételni Teilhardnak egyházi jóváhagyás nélkül közzétett műveit.

Mindenesetre rendkívül sokatmondó jelenség, hogy *König* bíboros, bécsi érsek az idén nyáron az ő székhelyén

összeült Pax Romana kongresszuson — mint Fesquet két cikkében is kiemeli — „bírálgatás nélkül” dicsérte Teilhard atyát, amiért „kockázatokat vállalva hidat mert verni a tudomány és a hit között”, és „meg tudta nyerni a nem-hívók rokonszenvét is”. S

ami a legörvendetesebb: kifejezte a bíboros azt a hő óhaját is, hogy minél több katolikus gondolkodó ragadja meg a tudós jezsuita „eszmei rugóit” és „kísérrelje meg az ő vonalát más tudomány- és ismeretágakban is hasznosítani”.

A KIS ÚT

A pokolba vezető út jószándékkal van kikövezeve... ezt a szólásmondást valamennyien sokszor halljuk, még szószéken is. A karácsonyesti anyagi ének ezzel szemben békeiséget ígér a jóakarátú embereknek. Úgy tudom, hogy a katolikus erkölcs tanítása szerint egy-egy jócselekedet megítélésénél a szándék a döntő. Milyen alapon mondhatjuk tehát, hogy a „jószándék” „kövezi ki” a 'pokolba vezető utat? Főleg az érdekel, hogyan kerülhetném el azt, hogy jószándékom ellenére is ártsak embertársaimnak? Mikor valóban jó az akarat? Nem túlzott aggodalmaskodásból írom ezt, hanem azért, mert magam is okoztam már „jószándékkal” bajt s ezt szeretném a jövőben elkerülni.

A kérdés lényegének tömör megoldása az, hogy valóban nagy különbség van vélt és tényleges jóakarát között. Kevés ember cinikus Shakespeare III. Richárdjának módján. „Mától fogva gazember leszek” — ezt a költői szabadság jogosan adhatja egy ember szájába, az eleven életben a legnagyobb bűnököt is igyekeznek elkövetőik valamilyen jószándékba csomagolni. A huszas évek elejének hirhedt amerikai gengsztere, a sokszoros gyilkos Al Capone kivégzése előtt arról panaszkodott, hogy mindég csak jót akart, de ellenségei félremagyarázták szándékát.

Persze ez szélsőséges eset. Hétköznapjainkban azonban valamennyien hajlamosak vagyunk arra, hogy önmagunknak is hazudjunk és vagy tudatosan — vagy ami még veszedelmesebb — tudatalatti ösztönvilágunk csábítására — jószándékra hivatkozunk és így igyekezzük tetteink következményét enyhíteni. Emlékezem arra, hogy mikor — jó húsz évvel ezelőtt — a fiatalkorú bűnözők lelkesze voltam, nagyritkán talákoztam olyanokkal, akik ne találtak volna jószándék-mentséget tettükre.

Mindezt csak azért: a levélírónak teljesen igaza van abban, ha a jószándék vagy jóakarát minden további nélkül való elhíhetésében kételkedik. Hosszú ideig kell önmagunkra is gyanakodnunk és tulajdonképpen csak a nagy szentek érnek el az öntudat olyan fokára, hogy énjük teljes ismeretében és a kegyelemmel megvilágosított lélek valóságfelismerésének bir-

tokában biztosak lehetnek jóakarátukban. Persze még ilyen esetben is történhetnek nagy hibák — mint pl. VII. Szent Gergely pápa életében —, de ez a kristálytisza jóakarát érdemből semmit sem von le.

Gyanakodjunk önmagunkra — de főleg miben?

Világos, hogy most nem a tudatosan elkövetett bűnök tudatos hazugsággal való elleplezéséről van szó, hiszen ilyen esetben valójában szó sincs jóakaratról. Azokról az esetekről kell beszélnünk, amikor a jóakarát megvan, de hiányzik belőle valami. Az erények csak a tankönyvekben szerepelnek más-más oldalon, a könnyebb megértés kedvéért egymástól szétválasztottan, a lélekben azonban egymást át és átjárják. Jóakarát csak akkor jó valóban, ha okossággal, igazságossággal, szerénységgel stb. párosul. A kárt okozó jóakarát ellen mondotta el Krisztus Urunk a konkolyvető paraboláját. Ebben a túlbuzgó szolgák lennének a jószándékú kártevők, mert a konkolytépés közben kírátgatnák a tiszta búzát is. Minél többet tudunk az emberi pszihéről és minél differenciáltabb és gazdagabb körülöttünk az élet, annál inkább szükségünk van okosságra, igazságosságra és szerénységre.

A jóakarátú önkéntelen kártevés igen gyakori megjelenési formája az önön hatáskörünk túllépése, magyarul a kotnyeleskedés. Aki vigyáz arra, hogy semmilyen jóakarát címén ne üsse bele az orrát mások dolgába, az bizonyára igen sok hibát elkerül és

sok békétlenségtől szabadítja meg önmagát és környezetét. Az engedelmességről írva egyszer már bővebben kifejtettük, hogy a saját határaink betartása nemcsak igen komoly erénygyakorlat, de elengedhetetlenül hozzátartozik minden kultúremberhez. A túlbuzgóságra, a „nyüzgésre” hajlamosak különösen vigyázzanak arra, hogy „apostolkodás” címén nehogy családi békességeket dűljanak fel. Sajnos, vannak erre példák, felsorolás nélkül is ki-ki talál eleget saját tapasztalatai között.

Wodehouse, a híres angol humorista ír le egyik regényében egy cserkészfiút, akinek „napi jótettétől” az egész ház reszket, mert csodálatos fantáziával mindig olyanokat talál ki, hogy mindenkinek valóságos idegcsokkban várja, mikor esnek már túl a „jöttet vég-rehajtásán”. Ide tartozik természetesen minden felelőtlen tanácsadás, testi-lelki kuruzslás is. Aki valamilyen címen felelős embertársáért, az természetesen kötelességszerűen avatkozik a dolgok rossz irányba fordulása ellen. Jogosult lehet erre a világi, vagy az egyházi előjáró is, jogosult lehet a szülő is, s rajtuk kívül az, akit erre illetékesen felkérték. De akit nem kért senki, az kellő szerénységgel és okossággal mérlegelje: cselekedhet vagy beszélhet-e? Az erkölcsstan például „fűlbeség” címén elítéli azt is, ha valakinek „jósándékkal” visszamondjuk, amit háta mögött beszélnek. Ritkán származik ebből jó, békesség pedig soha, még ha eltekintünk is attól, hogy az ilyen visszamondásokban, ha a szöveget szószerint is el tudnák mondani, akkor sem biztos, hogy a „dallam” ugyanaz.

Kimeríthetetlen az ártás eseteinek és lehetőségeinek száma, kezdve azon, hogy mennyire hajlamosak vagyunk az ösztönös hatalomvágyat a szeretettel, az irigységet az igazságossággal, a fővénységet a józan beosztással stb. összetéveszteni, egészen addig a jóakarató tévedésig, amikor emberi kapcsolatok azért hullanak szét, mert a közelállók a lehetetlenségig „túllicitálnak” egymáson — mindég nagyobb ajándék, mindég drágább vacsora — s csupa jóakaratóból elviselhetetlen anyagi terhekkel sújtják egymást.

A Szentírás a jóakaratot a békességgel köti össze. Végeredményben ez a tökéletes ismertetőjel. Akinek nyomában nagyobb békesség jár s aki olyan

áldott, hogy maga körül árasztja a békességet, az valóban tetteiben és szándékában is jó úton jár. Viszont: akár milyen a jószándék, ha végeredményben békétlenség és nyugtalanság a gyümölcse, akkor igaz az Úr Jézus szava: „gyümölcseikről ismeritek meg őket”.

Közeledik a Karácsony ünnepe s ilyenkor minden ember a szokottnál több jóakarattal és törekvéssel igyekeznek örömet okozni. Mégis éppen Karácsony körül fenyeget a veszedelem, hogy a túlterhelte idegek eredménye a gazdag ajándékok mellett a keserű mellékíz, s ami a legfontosabb és ami az Ég ajándéka: pontosan a nagyobb békesség hiányzik. Ezért hallani sokak szájából a nagyon szomorúan hangzó sóhajt: bárcsak már túllennék az ünnepeken...

Az igazi jóakarát, a békességet szülő jószándék feltétlen biztos útját írta le Szent Pál: „Öltsétek tehát magatokra mint Istennek választottai, szentjei és szerettei az irgalmasságnak indulatát, kegyességét, alázatosságát, szerénységet, béketűrést; viseljétek el egymást és bocsássatok meg egymásnak; ha valakinek valaki ellen panasza van: miként az Úr megbocsátott nektek, úgy ti is. Mindezek felett pedig legyen szeretetetek, mely a tökéletességnek köteléke. És Krisztus békessége uralkodjék szívetekben, amelyre hivatva is vagytok egy testben, és hálásak legyetek!”

Szent Pál szavai után a kérdéshez már tulajdonképpen nem kell semmit sem hozzátennünk, csak a levélíró sorraiban megnyilvánuló kis aggodalmaskodást kell feloldanunk úgy, hogy ha legjobb tudása szerint a szándékába se tudatos, se ösztönös mellékgondolat se csúszhatott, akkor cselekedete erkölcsileg helyes, és ha az élet áttekinthetlensége miatt mégsem érné el célját, felelőség nem terheli. Ez azonban csak az egyik oldal. A másik: akár milyen kellemetlenséget is okozon nekünk embertársunk, haragunkban, vagy jogos felháborodásunkban se felejtkezzünk el arról, hogy talán nem is tudatos rosszról, hanem csak kisebb ok miatt félrecsúszott jószándékról volt szó.

Ilyen lélekkel és ilyen jószándékkal nyugodtan és örömmel készülhetünk az ünnepekre, az Isten bizonyára megadja jóakaratainkra az áldást, a minden földi értéknél nagyobb értéket: a békességet.

Eglis István

N A P L Ó

ISTENVÁRÓ EMBERISÉG. Az ádvent liturgikus ideje semmi más, mint hosszúra nyújtott előünneplése a karácsonyi misztériumnak. Az Isten leszállt a földre, az Istenség második személye emberré lett és sátrat ütött közöttünk, amint Szent János evangéliumának prológusa mondja (1, 14). A karácsonyi misztériumot az ádventi időnek négy hete a várakozás jegyében ünnepli. Ezzel kapcsolatban a liturgia szövegei sokszor szólnak arról, hogy az emberiség várt valamit, várta azt, amit öntudattal voltaképpen nem ismert, vágyakozott valami magasabb, valami szebb után. Szent Pál pedig azt mondja Jézus eljövételéről, hogy elérkezett az idők teljessége. „Amikor elérkezett az idők teljessége, Isten elküldötte Fiát, aki asszonytól született, s a törvény alattvalója lett”, abból a célból, hogy „az idők teljességével Krisztusban, mint főben foglaljon össze mindent, ami mennyben és földön van” (Gal. 4, 4; Fil. 10). Szent Pál törékeny papiruszra diktálta ezeket a mondatokat. Azt akarta velük mondani, hogy Krisztus megjelenése a földön a történelmi események értelme, azoknak középpontja. Sokatmondó szavak ezek, kevés szóval ritkán mondtak ennyit. Akikhez a levelet írta Szent Pál, azok részben eredetileg zsidók voltak, részben pogányok, de mindnyájan ismerték az ószövetséget és megértették, hogy kétezer éves hagyomány szerint a próféták által megjövendölt Messiás eljövételéről van szó.

Abban az időben azonban, időszámításunk első századában ez a nép, Izrael népe, az ószövetség birtokosa és őrizője, mélyesen csalódott volt. Krisztus előtt 167-ben, amikor a szír-görög elnyomók ellen megkezdették a Makkabeusok dicsőséges szabadságharcát, joggal gondolhatták, hogy elérkezett a messiási kor. Küzdelmük eredménnyel végződött, országuk felszabadult és kormányzását a Makkabeusok vették át. Az új pap-királyokról azonban csakhamar kiderült, hogy nem ők az ószövetség folyamán annyiszor kilátásba helyezett Messiás: azaz a Nagykirály, az üdvösséget hozó, hanem kicsinyes, gyarló zsarnokok. Főpapi jogot bitorló magatartásuk miatt Khirbet Qumran szektája ellenzékként a sivatagba vonult. Mikor a rómaiak letaszították a Makkabeusokat a trónról és az idegen származású Heródest tették királlyá, Izraelben annál inkább várták most, hogy az ősi jóvendülés szerint Judától elvétellett a fejedelmi palca, hogy eljött a Messiás ideje. Ebben nem is csalódtak, a baj csak az volt, hogy a Jézust megelőző században elburjázott az apokrif irodalom, azaz olyan könyvek jelentek meg, amelyek magukat szentnek tüntették fel, mintha az ókor valamelyik nagy embere írta volna őket, Mózes, Illés, Hének stb. Ezekben a hamisított művekben a Messiást mint földi uralkodót festették le, aki csodákkal meghódítja az egész földkerekséget, népét a világ urává teszi és evilági birodalmat alapít. A jók érezték, hogy nem ez az a Messiás, akit a szentírás nekik kilátásba helyezett, de kisebbségben maradtak. Megvolt tehát a Megváltó várása, de az eredeti kinyilatkoztatott eszme elferdült, antropomorffá vált és politikai tartalommal telítődött.

Valamilyen módon azonban istenvárásról beszélhetünk a nagy világbirodalom, a rómaiak sok népből egygyőtvözőtt, eléggé egységes műveltségű, szigorú fegyelemben tartott nemzetkonglomerátumánál is. A műveltek között aligha akadt, papjaik között tán a legkevésbé, aki a régi politeizmust, a sokistenhitet tette volna magáévá. Az óriási birodalomban a sok különböző vallás az istenek bámulatos sokaságát eredményezte. Ezért már a rómaiak megelőző görög világbirodalom idején, azaz a hellenista korban, megtaláljuk az identifikáció, azonosítás elvét és határozott törekvést arra, hogy egy főisten maradjon egyedül a pantheonból. Zeus így a hellének egyeduralkodó istene lett, a napisten (Hélios) a szíreké, Serapis az egyiptomiaké, és Jahvét is, az ószövetség istenét ilyennek tartották. Kézenfekvő volt, hogy a különböző kulturák e nagy-isteneket sokan egymással azonosnak vélték. Az istenvárás itt természetesen találta meg a maga táptalaját: az emberiség éppen Krisztus eljövele előtt ismerte fel a sokistenhit esztelenségét és nagy összefogásokkal maga csinált belőle „henotheizmust”, azaz „egyedistenhitet”, hogy előkészítse az egy, igaz, szellemi, világfölötti személyes Isten hitét: a monotheizmust.

Új vallási irányzatok is keletkeztek azonban a Krisztus születése előtti és utáni időkben. A nagy birodalom műveltebb rétegeit nem elégítette ki a henot-

heizmus sem. Pótlékot, vallásos elmélyedést a misztérium-vallásokban találtak. Ezek mind kelet ősi kultúrnépeitől terjedtek el a birodalomban, Görögország misztériumai pedig Thrákiából származtak. Éjjel rendszerint barlangban, vagy föld alatt épített cellákban gyűltek össze, a misztérium-vallás ugyanis titkos vallás volt, a beavatottak nem mondhatták el, mi történt ott. A beavatott az istenség erejénél fogva újjászületett (*palinogenezia*); a halál utánra megváltást, örök életet ígértek neki. A dél-itáliai Pythagorasról is elnevezte magát egy misztérium-szövetség, melynek kimondott célja volt a „lélek megmentése” a másvilági büntetésektől: az isteni származású lelket ki kell szabadítani a testből, hogy egészen tisztává legyen és mindent levezeljen.

Így már a Krisztus előtti századokban mindenfelé tapasztalható volt az igény a magasabb lelki tisztaság iránt, a vágyakozás a másvilági életre, a bűnöktől való megváltásra. Szent Pál emberi zsenialitása és elméjének Istentől származó megvilágítása kellett ahhoz, hogy ezeket az igényeket észrevette és az addig erősen szemita ruhában járó evangéliumot a misztérium-vallások helyén köntösebe öltöztette, azzal, hogy rámutatott: az igazi „szotéria”, a megváltás, nem álom. A másvilági élet nem ábrándozás; valóság immár a „palinogenezia”, az újjászületés Krisztusban, akiben megtaláljuk az igazi misztériumot.

A keletről jött misztérium-vallások még más valamit is megadtak, újabb motívumokat az eddigiekhez: a vallás istene, a termékeny növekedés, vegetáció istene híveiért meghalt és feltámadott. Így tartotta ezt a legelső, Rómába elkerült misztérium-vallás: az Attis-Kybeléről elnevezett. Kybele volt a nagy istenanya, Frigiában fekete meteorkő-fétis alakjában tisztelték. A római szenátus Krisztus előtt 205-ben a Hannibállal való végső leszámolásra készülvén ezt a követ elhozatta Rómába. A „Magna Mater”, az istenanya, a termékeny anyaföld istennőjének párja a megtermékenyítő isten: Attis. A misztérium szülőhazájában, a kisázsiai fennsíkon, Frigiában jeges-havas tél után hirtelen öltözik a tavaszi bő esőzés után a kopár föld a legszebb növényzet zöldjébe: ezt úgy ábrázolták, hogy Attis meghalt, de feltámadt. Mindezt drámai módon, ötnapos misztériumban meg is játszották. A halott Attis jelképeként egy fényőfatorzsnet halotti leplekbe burkoltak, körülhordozták, megsiratták, böjtöltek. Hegyen-völgyön át rohantak, fuvolák, dobok hangjai mellett, örvongve jártak a szent táncot, megsebzették magukat, ömlött a vér. Mikor az utolsó nap éjjeli virrasztása, a „ponnychis” végetért, hajnalban kihirdették: Attis feltámadt! A gyász ekkor hirtelen örvongó örömré fordult, bőséges lakmározást, mulatózást, felvonulásokat rendeztek ezen a napon. Ez a vallás azt ígerte követőinek, hogy amiként Attis feltámadott, úgy menekül meg az Attis-hívőnek lelke is az alvilágból. A császárság kezdetekor, tehát a kereszténység bölcsőkorában, ez volt a hivatalosan leginkább támogatott misztérium-vallás.

Hasonló módon beszélt az istenség haláláról és feltámadásáról az egyiptomi származású Oziris-Isis misztérium, mely már a Krisztus előtti században eljutott Rómába is. Ozirist megölte a gonosz Thyphon és holttestét feldarabolta, Isis hosszú keresés után megtalálja és megsiratja, majd tetemét összerakva feltámasztja. Mindez előkészítette az emberiséget a kereszténységre: itt valóban, reálisan, a tizenegy apostol és ötszáz más ember tanúsága szerint újra élt az, akit a próféták jóvendőlése szerint megölte és aki meghalt a kereszten. És csodák, nem valami varázslatok és legendák kísérték azokat, akik az első században, az apostolok korában és az utána következő nemzedékben hirdették a nagy örömhírt: eljött az emberiség megváltója.

Perzsia is nagy mértékben kivette részét a talaj előkészítésből, amely a Megváltó eljövételét megelőzte. Misztérium-vallásának, a mithracizmusnak elterjesztésével a római birodalomba bevonult Mithra, a fénynek istene. Azt mondták róla, hogy barlangban született, ezért követői is barlangban tartották összejöveteleiket: hét fokozatban avatták őket Mithra, a napisten beavatottjaivá. Ez az isten egész tiszta, magányos, szent. Az addigi misztérium-isteneknek mindnek van párja, neki nincs. Mithra hívői egymás között testvéri szeretetre vannak kötelezve, közös szent lakomájukon a beavatottak kenyeret és az ősi szent ital, a „haoma”, nektár helyett pótlékként bort kapnak, Mithra szent napja, a vasárnap, a Napnak napja volt. Íme, mindez, mint árnyék, megint mennyi embert készített elő Krisztus igazságainak befogadására, aki valóban élt. Ellenőrizhető, történeti valóság, akiről nem legendák szóltak, ha-

nem ezer és ezer ember, tízezrek személyesen ismerték, hallották, csodáit látták; évtizedekig éltek százan és százan, akik tanúsították, hogy siketségüket, vakságukat, inaszakadtságukat, vérfolyásukat ez az Isten embere gyógyította meg. És ez az ember, ez a valódi Isten fia, csakugyan a hét első napján, vasárnapon támadt föl, és a kenyér és a bor, amelyet rendelt, titokzatos eledel, mely ő maga.

Ezekben és más vallásokban szóródtak szét Krisztus eljövetele idejére az emberiség között az igazság magvai. A katakombák egyházának legnagyobb hittudósa, Origenes, használta a szót a „szétszóródtott igéről” (*Logos spermatikos*) Ezek a magvak szóródtak szét a világ szántóföldjén. Pogány babonákban, mítoszok istenlegendáiban, szent könyveiknek parttalan meséiben és pogány liturgikus imaszövegekben, sumir, óegyiptomi, babiloni, perzsa, hellén, szír és latin szövegekben meg-megcsillannak a „logos spermatikos”, a széthintett igéknek magvai. Az emberiség évezredek sötéttségén át vár vágyaktól beragadt szárnyakkal, bűnöktől ólom-nehéz testtel, sebzett lélekkel. Érezte, hogy nagyobbra született s ezért eszményekben megközelítette az igazságot. Amint Vergilius negyedik eklogájában a világszerte uralkodó hitet megírta, hogy szüztől születik egy gyermek, aki visszahozza a földre az aranykort, amint ezt a babiloniak, szírek, egyiptomiak hitték, ugyanúgy megtaláljuk a vér és kéj orgiái között az ókorban a tisztaságnak, a szüzességnek eszményképét. Rómában a házitűzhely istennőjének, Vestának papnői csak szűzek lehettek, akik nagyrebecsült létezésükkel jelezték az emberiség vágyakozását a magasabb, tökéletesebb után. A hellén világ középpontjában pedig, Athénben, a fellegvárnak az Akropolisznak ormán ott állott a város védőistennőjének, Athéne Parthenosnak, a szűznek a szobra. Történeti tény, hogy ez a szobor kelet felé nézett. A felkelő nap felé. Senkisértette miatt, de a hellén léleknek ez a gigászi, művészi alkotása kifejezte az emberiség vágyódását, álmát, hogy ott, messze keleten váljék valósággá az emberföltötti.

És csakugyan ott keleten látta meg a napvilágot az igazi Parthenos, az igazi Szűz, aki Istent hozta el az emberiségnek, aki után öntudatlanul sírt, mint a tékozló fiú hazája után. És a Logos, az örök isteni személy testté lett és sátrat ütött közöttünk, és ekkor megjelent „üdvözítő Istenünk jósága és emberszeretete és megmentett minket” (Tit. 3. 4). Az ige földreszállt és megadta életünknek magasabb értelmét: ez az ádvent és a karácsony tanulsága.

(Radó Polikárp)

A HOLTTENGERI TEKERCEKRŐL világszerte számtalan értekezés és könyv látott napvilágot. Az ezekről szóló könyvek, szakfolyóiratokban közölt tanulmányok száma ma már meghaladja a háromezretet. Ebben a számban természetesen nincsenek bent az újságokban, heti- és képeslapokban megjelent, szenzációhajhászó és többnyire tévedésekkel teli cikkek. Égető szükségnek tett tehát eleget a Gondolat Könyvkiadó, amikor igen tetszetős kiállításban magyar nyelven megjelentette *A holttengeri tekercek* címmel Millar Burrows könyvét, a *The Dead Sea Scrolls*-t. A könyvet Csaba József fordította, Hahn István írt hozzá előszót, aki egyszersmind a Komoróczy Géza által fordított szövegeket is átnézte, s aki a tekercek fordítójának megjegyzése szerint „a magyar szöveg megfogalmazásának érdeméből döntő részt vallhat sajátjának” (284. old.).

Burrows könyvét nem ok nélkül választották ki fordításra a nagytömegű tudományos munka közül. A szerző kezdettől fogva résztvett a holttengeri tekercek kutatásában, értékelésében, a Chirbet Qumran környékén végzett ásatások munkájában s azok feldolgozásában. Könyvében tehát „első kézből” kap információt az olvasó. De Burrows könyvének értéke mindenekfelett az, hogy tökéletesen megbízható, ítéleteiben óvatos, messzemenően tárgyilagos az övétől eltérő vélemények megítélésében, s ahogy Hahn István helyesen írja előszavában: „Eppen ez a hűvös tárgyilagossága és objektivitása való törekvése teszi az 1955-ben írt könyvet még ma is időtálló értéké” (4. old.).

Csaba József fordítása hűségesen adja vissza az eredeti angolt. A tudományos világban kialakult műszavak és fogalmak fordítása azonban nem egyszerű helytelen. Csak egyre szeretnék rámutatni: Burrows könyvében a tekercekben szereplő „thóra” szót igen helyesen fordítja „Law”-nak, azaz törvénynek. Héber nyelvészeti szempontból ugyan lehet ezt a szót „tan”-nak is értel-

mezni, de a „thóra” a késői zsidóság nyelvhasználatában és speciálisan a kumráni esszénus szektánál, nemkülönben a rabbinusoknál az ószövetségi Szentírást s azon belül különösképpen Mózes öt könyvét, az abban foglalt törvényhozást jelöli. Nem helyes tehát azt egyszerűen „tan”-nal fordítani.

Burrows könyvének azonban ma van már egy hiányossága. Az, hogy 1955-ben íródott, s a legutolsó közlés benne, mely a leletek értékelésére vonatkozik, 1955. március 29-ről származik, *De Vaux* leveleiből, melyben jelzi *Burrows*nak, hogy a Chirbet Qumranban folytatott ásátások „tizenkét napon belül befejezzük. Nagyon érdekes volt és sok adatot fog szolgáltatni a közösség életének és történetének megismeréséhez” (65. old.). Így is van, de ennek az ásátásnak nemcsak a közösség életének megismerése szempontjából van döntő jelentősége, hanem a tekercsek értékelése szempontjából is. *Burrows* könyve igen sok problémát nyitva hagy, nem akar és nem is tud még abban az időben tiszta képet alkotni, vitás kérdésekben ítéletet mondani. Ezeknek nem kis része végleges feleletet adtak az ásátások, melyeket Chirbet Qumranban fejeztek be 1955. tavaszán, (l. a magyar fordítás szakirodalmában is felsorolt tanulmányt: Fouilles de Khirbet Qumran. Rapport préliminaire. RB. 1956, 533—577. old.), s az az újabb ásátás, melyete Qumrantól délre *Ain Feska*-ban végeztek, s melynek beszámolóját a világhírű régész, *De Vaux* írta meg a *Revue Biblique* 1959, 225—55. oldalán „*Fouilles de Feshka*” címmel. Több tekercstörredék is földolgozásra került azóta, többek között olyan is, mely először tartalmaz a történelemből is ismert neveket, tehát nagyfonságúak a szekta történetének és egyes tekercsek datálásának kérdésében.

Nem kételkedem abban, hogy *Hahn István*, akinek a könyv megjelenésében oroszánrésze van, ismeri ezeket a legújabb fejleményeket és csak sajnálom, hogy nem írta meg ezeket a könyvben külön függelékként. Az olvasók számára többet jelentett volna ez az összefoglalás, és inkább maradt volna el egy-két tekercsnek a fordítása, mint a legújabb eredmények feldolgozása, amire *Hahn* kutatásai révén hivatott lenne. Ő különben *Burrows*-hoz hasonlóan szintén tartózkodó és óvatos ítéleteinek megalkotásában a könyvhöz írt *Bevezetésben*. Azon nem fog *Hahn* csodálkozni, hogy bevezetőjének néhány állításával nem érthetnek egyet, hiszen ő kimondottan marxista álláspontonról nyúl hozzá a tekercsek értékeléséhez (12. old.). Így pl. nem tartom egészen helytállónak azt a felfogását, hogy a teológus kutatók egy részét már a leletek napvilágra kerülésének híre is kényelmetlenség-érzettel töltötte el, hiszen az ásátásokban, a tekercsek feldolgozásában, azoknak hivatalos kiadásában, stb. túlnyomó többségben különböző vallású teológusok vállalták és vállalják a vezetőserepet, ami többek között a könyv végén közölt szakirodalomból is kiviláglik. Tény, hogy ezek a teológus kutatók rámutatnak azokra az eltérésekre, amelyek áthidalhatatlan szakadékokat képeznek a kereszténység és az esszénusok hite között, ez azonban nem „feltűnő és túlzott buzgalom” részükről (9. old.), hanem abból következik, hogy voltak egyes írók és tudósok, akik túlkorán és alaptalanul azt hirdették a leletek megtalálásakor, hogy megoldották a kereszténység „titkát”, mert az esszénus közösség és a kereszténység tulajdonképpen azonos és egy (így pl. a párizsi *Dupont Sommer* professzor). Természetes, hogy ezekre az állításokra a keresztény teológusoknak válaszolniuk kellett s ezt meg is tették a legkomolyabb tudományos tárgyilagossággal és a tekercsek szövegeinek szorintünk megdönthetetlen bizonyítékaival. Ha a minden kutató és a holttengeri tekercsekkel foglalkozó író oly komolyan és objektivitásra való törekvéssel írt volna e kérdésről, mint pl. éppen *Hahn István* a bevezetőjében, akkor jóval kevesebb lett volna a válasz is. Ő igen helyesen állapítja meg: „... a kumrániak nem keresztények voltak, a kereszténység történelmi előzményeinek sorába tartoznak. A hasonlóságok tehát nem azonosságok, és a közös jelenségek az új vallásban sokszor más formát, más hangsúlyt, más jelentőséget nyernek. Nem arról van tehát szó, mintha az i. e. I. században élt keresztényeket, egy i. e. 80-ban vagy 63-ban keresztrefeszített „Jézust” sikerült volna felfedezni...” (11. old.).

Mert ha mi azt nem is fogadjuk el, hogy a kereszténység csupán „egy történelmi fejlődési láncolat egyik láncszeme” (12. old.), azt egyáltalán nem tagadjuk, — hiszen az egész Újszövetség kezdettől fogva hirdeti, — hogy igenis voltak az evangéliumnak történelmi előzményei is. Ahogy pl. Szent Pál írja: „A

törvény (itt is az Ószövetséget jelenti a „thóra”, görögül „nomos” szó!) nekünk nevelőnk (paldagogos) volt Krisztusra” (Gal. 3, 24). Az Ószövetség, a mózesi törvény pedig nemcsak az ószövetségi szentiratokra korlátozódik. S az ószövetségi, Krisztus előtti vallásosságnak, hitnek egyik jellegzetes képviselője éppen az a szekta is, mely Chirbet Qumran környékén élt és az ún. holttengeri tekercseket másolta.

Nem tudom, hogy csak a kezemben lévő példányban van-e így, de a magyar kiadásnak és könyvnek nincsen tartalomjegyzéke. Ez pedig érzékeny hiányosság, főleg akkor, ha — mint Burrows eredeti angolnyelvű könyvében is — hiányzik a tárgymutató is. Mindent összevetve azonban tudományos irodalmunk csak gazdagodott e munkának megjelentetésével. (Szörényi Andor)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Jellemzők egy költőre az álmai? Talán. Petőfi a szabadságról álmodott, Vörösmarty a nemzet sorsával, Ady az öldöklő szerelem rőt jelenéseivel viaskodott. Berda József álombeli „Látomás”-a így hangzik:

*Bikahajszoló bolond álomban
fokhagymaillattól terjengő
lacipecsenyés sátrakat láttam két
méter hosszú tepsikkel; karaj, kolbász,
véres és májas hurka sült bennük,
szinte rotygott valamennyi finom falat a
bőséges zsírban!...*

Vegyük hozzá ehhez a bruegheli bőségű vízióhoz Berda költészetének közismert, kedves témáit: a „meleg disznótőpörtyű nyálcsorgató illatát”, a „fejedelmi rangú” tömött libát, melyből nyilván pecsenye lesz, a csülökpörköltet, s ennek rangosabb rokonát, a birkapörköltet:

*Künságiak büszke eledele, vastagsűrű
vörösborral ízesített csodálatosság, —
csak csettintve illik izlelni-enni téged!
Úgy böffenünk élvezéssel által, mintha
túlvilági kedves bégetést hallanánk! —*

valamint az emésztésre szerföltött kedvező, pajzán jánosretket, meg a különféle „bűvöletes borokat” (megannyi „unalomúzó, szellemes társalgó, / kivel beszélgeteni öröm, / sőt: szerelmi revület!”) — végül egyrészt a bőséges eszemeszmak után megkönnyebbitő „reterátot”, másrészt azokat a változatos szidalmakat és „rontásokat”, melyeket költőnk eredendő ellenségeire, étkeink-italaink elrontóira szór: hentesekre, akik elfelejtik, hogy legfőbb dolguk „ízresre füstölni, sózni, fűszerezni a kolbászt, — sonkát, oldalast!”, s mindazokra, akiknek gondatlansága folytán

*Sonka, karaj, tarja: mind-mind tejízűvé
változott. Mikor lesz a tej íze ezután
az egykor volt sonkához, karajhoz,
tarjához hasonló ízű végre?! —*

s íme, előttünk áll a gasztronómia költője, a jó zaftok, fűszeres falatok, zsíroskenyerek, gombák és hozzá étvágygerjesztő seprópálinkák és gyomorpepszdító murcik kedvelője és ünneplője; előttünk áll az a kép, mely Berda József neve hallatára a legtöbb fölületes olvasóban — többnyire egy mosoly kíséretében — fölmerül.

Fölületes olvasóban, mondom; mert a kép igaz ugyan; de Berda Józsefben egyebet sem látni, mint a has örömeinek, vagy éppenséggel az árnyékszékék világának költőjét: vastag tévedés. De mielőtt rátérnénk arra, hogy miért tévedés, és hogy Berda József mennyivel több ennél, vegyünk először kissé alaposabban szemügyre magát ezt a „gasztronómiai líráját”: vajon nem több-e ez is annál, aminek első, fölszínes olvasásra, s egy-egy kiszakított epigrammája alapján látszik? Vegyünk elő két utolsó kötetét (Ostor és olajág, 1957 és Így igaz, 1961) s lássunk neki a vizsgálódásnak.

„Jóétvágyunk nevében!” — ez a címe egyik, a libamájrizottó magasztalásá-

ra írott versének. Ez az inyenc étel „úgy eltűnt, mint a mesebeli kámfor” — sóhajtja a költő, majd fölidézi, milyen is volt:

*Libamáj apróra vágva; törött borssal, párolt
rizsával s gyenge zöldborsóval, rókagombával
elegyítve tündököltél a tálakon valaha...*

Ha nem hatna bizarrul a rizses libamájra vonatkoztatva, azt mondhatnám: pátosza van ennek a három sornak. De az elégia pátosza, hozzá nem illő tárgyra alkalmazva: nem a humor egyik közismert forrása-e ez? Csakhogy Berda József versében szó sincs ilyesméről: nem holmi „tudós” kikeverése ez a groteszknak; egyáltalán nem: a sorokban bujkáló meghatottság őszintének látszik. A gyanakvó olvasó erre ismét mehökkkenhet: hát akkor meg nem valamiféle sajnálatos szellemi kiskorúság esetével állunk-e szemben, olyan infantilitással, amely eszközeiben felnőtt, képzeletében azonban megrekedt az evés-ivás ősz-primitív szféráiban? A föltevés talán tetszetős, de mindenképpen hamis. Olvassuk végig az említett verset, olvassuk el figyelmesen „az étvágy istenéhez” intézett záró invokációját: „gyógyítsa meg végre a gonosz gyomorbetegeket s / hagyjanak élni minket is már, kik / az életre esküszünk!” Ez a vers az *Ostor és olajágban* van; hadd idézzek csak egyetlen párhuzamot hozzá az *Igy igazból*. „Egy kendermagos tyúk dicsérete” hangzik föl, mely természetesen egykor majd szintén „hasunk örömévé változik”; a költő biztatgatja a tyúkot, csipegetse csak a zsege tavaszi füvet:

*Oly különleges, olyan
friss csemege ez néked, mint nekünk az
újhagyma, saláta, gyenge hónapos retek, mely
mind-mind lelkünket s gyomrunkat egyaránt
deríti...*

Amott azokról volt szó, akik „az életre esküsznek”, amitt a tavaszi étkek „lelkünket s gyomrunkat egyaránt derítő” öröméről. Mire vall mindez? A konklúziót is fogalmaztassuk meg magával a költővel: idézzük az *Igy igaz* „Gyöt-rődés” című versét. Ez is jellegzetes berdai nosztalgikus-mérges „átok-vers” amiatt, hogy egyik kedves csemegeje kiveszett a forgalomból. Erdemes teljes egészében ide iktatnunk, márcsak mint a Berda-féle „bruegheli” realista festés (és „zsiros” nyelvművészet) remek példáját is; figyelmünket azonban most mégis elsősorban a vers végére irányítsuk, mert ott fedezhetjük föl ennek az egész eszem-izsom-lírának a mélyebb értelmét.

*Meleg disznótöpörtyű nyálcsorgató
illata párolgott ki az utcára Rólenczék
ízre és fizimiskára egyaránt mutatós
hentesboltjából akkor; — bácskai módra
készült, pirosra sült, pecsenyeizű
ételékesség, s most, lám-lám, hiába
minden búcsújárás, nem tudsz ily ízes
finomságot enni, még ha belépukkadsz is!
Ki gáncsolja, miféle ördögi szándék
ennek örömét, hogy élvezhesd gyomrod
boldogságaként? E máj, oly ritka
vendéggént kérkedő töpörtyű is mind,
mind avas, majdnem hullaszínű már,
mely étvágytalanná, gyomorbeteggé bitangol.
Mondjátok: mire való ez? miért kell folyton-folyvást
átkozódni ily hitványságok
miatt?! — Ó, jóság szelleme: Étvágy!
emelkedj isteni rangra már és
világosítsd fel, javítsd meg már
a tintavérű eszelősöket!*

Az étvágy „a jóság szelleme”, melyet a költő „isteni rangra” emelne: ki ne látná, vagy legalábbis ki ne sejtene, hogy a töpörtyűhalmok mögül elődereng a humanitásnak valamiféle, már-már antikos nemessége, valami olyan ember-

ségnek az igénye, amelyben mindenkinek része jut a boldog szümposzionból, s amelyben mindenkinek gondja is van rá, hogy ez a szümposzion valóban boldog, derűs, örvendetes legyen? Berda vastag, holland-realista ecsetvonásokkal dolgozik, de míg a tál zsírjában hanyatt fekvő ropogós libát festi, lelkeben megható gyöngédséggel szinte az etruszk sírkamra-festmények koszorús-derűs túlvilági lakomájának eszménye lebeg. Nem, igazán nem egyedül csak a mohó habzsolás és védelés lírikusa, mint ahogy némely finnyáskodók sznobizmusa könyvelné el. Olvassuk el az *Igy igaz* kötetben az „Előszó” című verset, melyben éppen ezekkel a finnyásokkal perelve fejtí ki a maga igazát:

„Nem fejlődik, csak hasán, torlán
keresztül nézi, szemléli a világot!”
— mondják rólad imitt-amott is. Hát mi
volna egyéb ez (ha valóban ennyi
igaz benned is), mint az anyag
örömeinek dicsérete?! De te mindennél
többet akarsz, többet, egyre többet; fóként
emberséget minden időben...

Más szóval ezt így is mondhatjuk: humanitás. Az antikok tudták, hogy az étvágy nem szégyen, s lehet az élet megbecsülésének szertartása is; és hogy a közös evés-ivás még úgy sem közelíti szükségképpen az embert az állathoz, mint a gasztronómiai örömök élvezése, hanem ellenkezőleg, lehet szellemmel és szeretettel, udvariassággal és közösségérzéssel áthatott „lakoma” is, szellemi értékeket éppen az anyag segítségével mintegy „humanizáló” szümposzion; nem szükségképpen kivetkezés emberi méltóságunkból, hanem ellenkezőleg: lehet a humanista emberméltóság egyik szép, közösségben való megnyilatkozási formája is, mely testet és lelket, gyomrot és szellemet valóban „egyaránt üdit”. Keressük meg az *Ostor és olajág*ban a „Különös kaland” című verset, mely arról szól, hogyan tér haza egy ilyen „lakomáról” a nyelvész, a szobrász meg a költő:

*Bartókról, Kodályról beszélgettünk, áradoztunk és
vitatkoztunk a késő éjszakában nagy hevülettel.
Minden szavunk a zene kullámaival hömpölygött kamasz-boldogan...*

Ha nem rohannának elő a túl lelkes csendháborítók igazoltatására a kerékpáros rendőrök, s ha az egyik áradozóra jellegzetes rövid nadrágja helyett tógát képzelünk: e sajátosan hexameter-hangulatú szabad sorok akár az antik Róma valamelyik holdfényes utcáját is elének idézhetik, falernumitól fölszított kedvű társasággal, amint éppen Catullus tűzét, vagy Vergílius „lactea ubertas”-át magasztalja.

S hogy mindez nem önkényes belemagyarázás, arról koronatanuként ismét csak maga a költő vall; a költő, aki sajátos és utánozhatatlan naívságában sokkal kevésbé gyanútlanul naív, mint a fölületes olvasó gondolja: nagyon is jól tudja, vagy inkább nagyon is jól *érzi* ezt az antik rokonságát. Mert ha valaki például az *Igy igaz* egyik kis versében („Hálaként”) talán véletlen ráhibázásnak vagy alkalmoszülte ötletnek tartaná is a „latin lakoma” emlegetését, az *Ostor és olajág* szinte ráfelelő epigrammájából, a „Szeretet”-ből mindenképpen meggyőződhetik a kapcsolat tudatos, és öntudatos vállalásáról:

*Legyek bármennyire ingyenkedő,
élveteg eretnek,
mégis a latin lelkület
lobogásával szeretlek!*

E „latin lelkület” azonban nem tudós-humanista módra, szinte filológiai kitenyészett hajlam; Berdában minden bizonynal előbb megvolt már ez a lelkület, és csak utóbb nevezte el, csak utóbb eszmélt rá sajátos latinítására. Mivel lehet ezt igazolni? Elsősorban azzal, amit versei, versmondatai, sőt ritmikája jellegzetes latinosságának mondhatunk, akár képeiben, akár különös inverzióiban, invokációiban, akár sorai lüktetésében, és versalkotásának talán legalapvetőbb „fogásában”, szabadverseit az antik strofák hangulatához közelítő szoros átvonulásaiban nyilatkozik meg. Teljesen ösztönös nála ez a

„latin lélegzetvétel”, vagy bizonyos, Baróti Szabón, Virágon, Berzsenyin átvélt magyar-latin ritmikai, verselési és nyelvkezelési, sőt képlátási hagyomány is belejátszik: nehéz volna megmondani. Egy bizonyos: özönével idézhetünk belőle sorokat, részleteket, melyek jellegzetesen antikos hangulatúak s arra valóban, hogy költőjük valóban „a latin lelkület lobogásával” szemléli a valóságot. Íme néhány példa, az *Ostor és olajág*ból: „Mint máshol / a hízott disznó, neked félkenyered a gomba már, / Bakonybél békés népe, — majdnem második aratásod! / Áldjon is meg mindig a bőség gombában, gyümölcsben / s gabonában egyaránt...” („Képeslap Bakonybélből”); „Téli álmukat alvó hegyek és / erdők éneke zeng a Dunán át: / a Börzsöny küldi üdvözlését a Pilisnek / Nagymarosról Visegrádra állandó / harangzúgások által...” („Visegrádi varázslat”); és az *Igy igaz*ból: „Lásd, teli van az én kamráma a föld ízes / ajándékai-val s én nem tudok velők mit kezdeni / egyedül. Nosza légy hát segítségemre bőséges / örömömben...” („Vendégszeretet”); „Döng a föld alattam most, hogy verseid / olvasom újra, érc-szavú költő, korán / eltávozott bajtársam e baljós világban. / Ki hív szüretre ezután, s bőséges vacsorákra? / Kivel melegedek össze megint, mondd?...” („Bányai Kornél”); „Téged gyászolunk, legárvaibb, legszámkivetetebb / madara a madarak tarka sokadalmának! / Nem csipogsz többé a többiekkel, de / egy csupaláng lélek körmeivel ásott / hantocskát emelt néked s pipacsot / tűzött, szíve emlékeként, a közepibe!” („Egy veréb halálára”); vagy hogy a nagy görög-latin elégiai hang Berda-féle magyar változatára is utaljunk, akár az egész „Vízafogó”-t ide írhatnánk, ezt a tájleírása pontos-ságában kivételesen szép költeményt:

... Mint idegen arc,
 úgy bámul most reám e vidék, mintha csak intene: nincs
 mit keresned többé e tájon! Marnyica néni se mosogat már,
 nem sulykolja a beázott ruhát a tavaszi parton: meghalt
 ő is azóta, mint minden érzelmes s mulandó szépsége
 e világnak, mely nem jó vissza soha már, akár a tündöklő ifjúság!

De, hogy egy lépéssel tovább haladjunk e költészet látszólag egyrétű, valóban azonban sokszálú szövetének fölfejtésében: ahogy az evés-ivás örömeit zengő költőben az antik értelmű lakoma humanistája, olyasformán rejlik a kóbor, hegyekben csatangoló, „túrista” Berdában a középkori goliárd költő lelke. „Úgy eszek, iszok és / nevetek mindnagjobb jókedvvel akár / egy csavargó diák, ki állandó vakációnak / véli mindig a világot” — vallja „Rövid nadrág” című, jellegzetes viseletét megörökítő versében; s a „csavargó diák” kifejezés bizonyára épp úgy nem véletlen itt, mint ahogyan nem volt véletlen a „Hálaként” utalása sem a „latin” lakomára. Az *Ostor és olajág* egyik legszebb verse, a Borsos Miklósnak ajánlott „Képzeldés” így jellemzi a költő „lelke való-ságát” és szenvedélyes természet-szeretét:

*Szobrász, ki túléled földi életem
 s megmintázod majd, a magad mulatságára,
 bátor ritmusú szobrom, ne feledd testem és
 lelkem valóságát kifejezni: hogy hegyeket,
 völgyeket, erdőket barangoló rövidnadrágos
 kamasz voltam túl a férfielelet delén is, ki
 fiatal hévvel csavarogta a honi
 tájakat, kopott, koldúsalamizsnás
 hátizsákkal a hátán...*

Nem a vasárnapi kiránduló lelkendezése, nem a modern párosi ember kicsit mindig légszomjas természet-habzsolása ez (gondoljunk csak például a *Kaliban!* kötet fiatal Szabó Lőrincére), hanem inkább olyan szerves, olyan mondhatni létmeghatározó együttélés, együtt-lélegzés a természettel, amilyen Berda mesze-szi őseié, a hasonlóan örök-kamasz, és hasonlóan „koldúsalamizsnás” középkori vágáns diákoké volt: azoké, akik a tavasz első leheletére csapot-papot otthagya indultak kóborolni, s akiknek tavaszt ünneplő, ősz jöttét fájlaló hangja máig is frissen hangzik felénk dalaik egy-egy ránk maradt gyűjteményéből. Nem egy-egy goliárd tavasz-köszöntőnek modern, goliárd-lelkű párja-e például a „Március végén” nyolc soros kis lelkendezése; nem ugyanolyan elemi

nyugtalanság pezseg-e a „Vándorolj, képzelet!” soraiban („Itt a jó idő / a tavasz felé nevető nap, a bőséges szabadság / sugarával...”), tavasz-nyári szabadságnak ugyanolyan jelképesnél is több, már-már egzisztenciális kapcsolatával, mint a *Carmina Burana* egyik-másik versében; s nem egy-egy bájos-egészséges középkori miniatúra májusi vidámságát idézi-e emlékezetünkbe „A pap-réti többszázéves tölgyfához” intézett vers:

*Oly boldogan falatoztam, iddogáltam
csodálatos lombsátrád alatt, hogy aztán
elszenderítettél s az édes ébredés után
úgy öleltem meg hálából széles
derekadat, mint boldogságom legszebb,
legigazabb jegyesét!*

Nyilvánvaló, hogy itt sem kultúréményről, kultúrhatásról van szó. A „Borral enyelgés” latinra fordítva, latin nyolcasokba fogva nem azért illenék be akármelyik goliard-gyűjteménybe, mintha Berda onnét tanulta volna ezt a hangot, hanem azért, mert négy sorában ugyanaz a „goliard-lélek” nyilatkozik meg, amely a régvolt éhes diákok ételt-italt ünneplő kocsmái énekeit sugallta:

*Életem legigazabb gyönyöre
s mégis legnagyobb gondja vagy.
Ha nem teremnél te sem: megölne
a hideg, a durva fagy!*

A „latin” mellett lakik benne egy „goliard” is: ez szólal meg télátkozó zsörtölődéseiben, hol humorosan („Orromra olvasás”), hol haragosan és nyugósen („Telet átkozó”, „Tél gyűlölete”); de ez a „középkori” lélek íratja vele egyik-másik meghatóan meleg „franciskánus” versét is „kisebb testvéreiről”, az állatokról („Egy öreg kutyáról”, „Talan rokonunk?”), „Gyónás”, „Verebekkel beszélő”); s ez hallatja a harsány életkedv öblösen hahotázó, habzsolva örvendező fölkiáltásait is, mint a „Kendermagos tyúk dicsérete” végén:

*S lám így, ilymódon adsz te
sárgájában még gazdagabb tojást nekünk;
húsodnak több ízt, puhaságot, hogy
hasunk örömevé változz s nagyokat
ihassunk túlvilági boldogságodra végül; —*

vagy mint a „Gátlás nélkül” egy csipetnyit petőfies hetykeségű záró soraiban.

De él Berda József lírájában a „latin” meg a „vágáns-diák” mellett egy sajátosan magyar ízű-zamatú, „reformkorinak” nevezhető lélek is. Hangja a dolog természeténél fogva elsősorban azokban a verseiben szólal meg, amelyek a leginkább közéleti jellegűek. Keresve sem találhatnánk beszédesebb példát rá „A főtí találkozóra” című költeménynél, ahol maga a téma is különlegesen sugallja ezt a hangvételt.

*A soha ki nem alvó lángnak, mely addig
lobog, míg él e hon a nagyvilágban:
Vörösmartynak hódol rendületlenül e mindig
szebbre szomjas baráti kör, mikor évről évre
találkozik itt a szőlőt érlelő sugárzó
őszben a főtí domb megszentelt tetején, hogy
magábaszállván, meghallja a költő legfőbb
intelmeit a haza sorsa felől.*

Így kezdődik a vers, annak a reformkori pátosznak modern változatú hangját ütve meg, amely — főként Vörösmartyban — mélyen magába szívta, magába asszimilálta a korábbi latinos-magyar, és kiteljesedésében elsősorban Berzsenyi-hagyományt; s ezzel az ismét csak reformkori zengzetű felszólítással zárul:

*De élni, élni kell! az értelem magasabb
vágya szerint: hogy lélek és test egyaránt
örvendjen s így népünk is vidámabb sorsra virrad tán.
Erre igyunk, erre koccintsunk barátaim e főtí
szüret könnyű, de üde zamatú nedveit csurgatván, mint
áhitatos szertartáshoz tartozót, mely felett most
Vörösmarty Mihály bennünket megáldó
szent szelleme lebeg!*

Valahányszor ember, haza, emberiség, munka, tisztesség, emberség nagy dolgairól esik szó, többnyire fölcsendül Berda József soraiban a „jó mulatság, férfimunka” e sajátosan reformkorias pátozsa; akár „a munka igazának fényességét” hirdeti („Egy mintasztalos fejfájára”), akár az ország új fölépítésének szükségét hangoztatja („Hajnalodásra”):

*A rosszat, a régi romokat eltakarítani már
s az ujjongás állandó állapotának nagy építményét
építeni tovább mind magasabbra boldog
bizalommal: ez lett az országos feladat itt! —*

akár az „itt élned, halnod kell” hűségéről vall:

*Testemet-lelkemet adó áldott haza! Órizz meg,
neveld csak holtig hű gyermekedet, ne hagyj
egy pillanatra se eltántorodni tőled, s ha
egyebet nem, legalább egy sovány sírhelyet
adományozz nekem földed jóságos kötelékében!*

Milyen és mikori élmények, milyen és mikor Vörösmartyval, Kölcseyvel való találkozások alakították ki (s vajon valóban azok alakították-e ki) Berda Józsefben ezt a „reformkori” lelket-hangot: megintcsak bajos volna megmondani. Egy bizonyos: ez a lélek ott él és olykor magas tűzzel lobog költészetében; mintha az emberiség modern nagy eszményeit és a magyarság modern nagy föladatait olyasféléképpen szemlélné és éiné át, ahogyan a maguk korának eszményeit-föladatait reformkori költő-elődei; mintha emberség, világság, szabadság, testvériség, emberméltóságot adó munka és helytálló tisztesség értékeit és erényeit egyszer s mindenkorra azzal a „férfimunkás” lelkességgel vallaná és gyakorolná, ahogyan ezek a régi költő-mesterek tanították rá — ki tudja, talán még az iskolapadban. Azzal a meggyőződéssel, amelyet „Hivatás” című verse hangoztat:

*... a munkát, mely egész embert kíván, úgy végezd el,
olyan csinnal és szerelemmel, ahogy családod alapít a
tagbaszakadt férfi, ki szereti asszonyát, — különben
te is törzö maradsz, olyan, aki még vásári
kikiáltónak is csapnivaló lesz, ha porondra lép.*

De mindehhez még hozzá kell tennünk valamit: azt, hogy ezt a költői világot még legférfiasabb gondolataiban és fájdalomában is sajátos, gyermeki naívság jellemzi: a költő állandóan szinte tapintásra kész közelsége a világhoz, híven elvéhez: „Halálig gyermek maradni! Csupán / a gyermek világában élni! Ezzel / törődj, hogy ne romolhass meg soha.” A valóság megtapintásának naívsága, és a lelki-testi tapintás-élmény kimondásának naívsága adja meg e költészet sajátos, utánozhatatlan varázsát, s ez a közvetlenség tud bizonyos költőiséget kölcsönözni még egyik-másik menthetetlenül prózai anyagból gyúrt, vagy esetlenül szárnyatörött formájú (s ilyenkor legtöbbször rimes formájú) versének, és erkölcsi hitelt, csipős élt adni még azoknak az epigrammáinak is, amelyeknek csattanója csütörtököt mondott.

De, hogy ne ezzel a megjegyzéssel, hanem a gyermeki naívság egyik jellemzően barda-józsefi, szép képével búcsúzzunk a költőtől, hadd idézzük gazdag gomba-dicsérő lírájából a „Legenda a pöfetegről” címűt, melyben kedves környezetében, a Nagyszénás oldalában, „pompásnál pompásabb pöfetegek” közt lepjük meg, kedves foglalkozása, gombaszedés közben, valóságos fauni fickándozásban, mert hiszen ez a gombás látkép

nagy örvendezés szemnek és
gyomornak, gyermeki játékra alkalom!
S mily inycsiklandozó illatot árasztott
e tudatlanoktól lefitymált eledel
az orrunk alá! Mohó rajtaütéssel
rohantunk reá s máris tele lett a hátizsákunk!
Mesejátékban csilloghat csak ennyi
képzetet, ily nagy nevetés! lelkenedezés!
És megenni, megízlelni ezt a derűs
formájú növényi kácsát: ez aztán a boldogság!
Kóstold, kóstold csak meg, barangoló vándor,
eme árvákat is vigasztaló csemegét s ha
egyszer megízleled: nem pártolsz el tőle
soha többé!

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRONIKA. Magyar bemutatóval rándult ki a Vígyszínház az Odry színpadra. Tóth Miklós „Valaki hazudik” című két részes játéka, mintha egy csapásra akarná megoldani azt a két feladatot, amelyet legtöbbször kérnek számon a drámaírókon. Mai témájú és az ifjúság problémáival foglalkozik a darabja. Nem kétséges, hogy a szerző tiszta írói szándékkal fogott művének megírásához, szereti ezeket a fiatalokat, akikről ír és sok mindent tud is róluk. A kritikusok szerint azonban nem eleget és még amit tud, azt is rosszul tudja. Ugyanakkor a darab vitathatatlan közönség siker, számtalan könnytől nedves, agyongyúrt zsebkendő bizonyítja ezt. Mi hát az igazság? Mint ilyen esetekben a legtöbbször, valahol a középúton van. A kritikusok túl szigorúak, a közönség pedig túl könnyen hatódik meg, ez azonban végülis nem olyan nagy baj.

Hat munkáslányról szól a történet, akik egy szobában laknak, valamelyik pesti lányszálláson és legtöbbet természetesen a fiúkról beszélnek. Az örök téma drámaivá válik, amikor kiderül, hogy valaki közülük férfival volt az éjszaka a könyvtárszobában. A bölcs-szigorú gondnoknő azt kívánja, hogy maguk állapítsák meg: ki a tettes? Ellenkező esetben mindnyájukra a kiköltöztetés vár. Vitathatatlanul ügyes alapötlet, hiszen a detektívregényszerű nyomozás során, amikor is „mindenki gyanús, aki él”, kitűnő alkalom nyílik arra, hogy mindenkinek lelepleződjék a külön kis élet-titka, amelyről a többieknek eddig fogalmuk sem volt, nem utolsá sorban azért, mert mindegyikük csak a maga kisebb vagy nagyobb problémájával volt elfoglalva. Segítséget egyikük sem akart nyújtani, kapni sem, legfeljebb a ruháikat kölcsönözték egymásnak. A közös baj azonban most közösséggé formálja őket és édes-bús happy and-ben találják egymásra, sőt még a kis bűnösről is kiderül, hogy nem is bűnös, hiszen titokban tartott férjével találkozott a könyvtárszobában.

Tóth Miklós jó mesterségbeli tudással, biztos színpadi érzékkel, a feszültséget végig fokozva pergeti előttünk a riportba illő történetet. Persze, akarva-akaratlanul, a riport felszínességével. Dehát hogyan is lehetne egyetlen két és fél órás játékban belesűríteni ennyi ún. „tipikus” mai lányorsot (lehet, hogy nem is olyan tipikusak?), amelyek mindegyike legalábbis nagynovellányi. Az öregedő lány, aki pénzt kuporgat és képzeletbeli vőlegényéről mesél, a gyár mellett technikumot végző, akit orvos vőlegényének társasága nem akar befogadni, a harmadik, aki züllött életmódját számolta fel (hogyan?), miért? — ez nem derül ki), a negyedik, akit teherbe ejtett aztán cserbenhagyott „vándormadár” vőlegénye (a kisfiát titokban nevelteti), az ötödik, akinek férje már van, de lakása nincs, és lánynak adja ki magát, hogy a szálláson maradhasson — kicsit sok ez egy darabba. Ekkora anyagot csak vázlatosan lehet odavetni, az elmélyülésre nem sok a lehetőség. De lehet, hogy az író szándékában nem is volt ennél több. És írásának tiszta, emberi a levegője, az erkölcsi jó, a segíteni kész szolidaritás magasabbrendűségét hirdeti. Ezért érdemel elismerést. A Vígyszínház fiataljai jól helytállnak, Horváth Teri Rozálja emlékezetes alakítás.

Nagy hír előzte meg a Madách Színház kamaraszínházának bemutatóját, William Gibson: „Libikóka” című darabját. (Azok számára, akik nem akarnak a lexikonban vagy a szövejtő szótárban utána nézni, eláruljuk, hogy a billegő

mérleg-hintát hívják libikókának.) A hír szerint Amerikában és Angliában három év óta egyfolytában játsszák, és ezt el is hisszük. Gibson műve jellegzetes best seller darab, a best sellerek valamennyi szükséges kellékével. Olyan emberekről szól, akikből sok ezer tucatnyi szaladgál odaát, az amerikai kontinensen, a két óceán között és nagyon hitelesen, nagyon valószínűen vannak ábrázolva. Nagyon sok ember ismerhet bennük magára, vagy a magához hasonlóra. Ez a „best seller”, vagyis „legjobban eladható” művek titka. Rendszerint nemcsak érdekesek, de alakjaik olyan élethűek, olyan „igazak” akárcsak a nagy íróknál. Kellemes olvasni, vagy színpadon látni őket. Mi az hát, ami az igazi művésztől, a remekművektől megkülönbözteti őket? Eppen az, hogy egyebek sem, mint hitelesek. Az igazi művészet, az igazi irodalom is hitelesen ábrázol de hozzáad még valami nagyon lényegeset, ami esetenként más lehet, de mindig felkavar, megráz, átlugozza a lelkiünket, gondolkodásra kényszerít, önmagunkra döbrent vagy felfokozza az életérzésünket. A best seller ezzel szemben megnyugtat és hizeleg: lám a többi ember is olyan mint te vagy, ugyanazokkal a gondokkal, bajokkal küszködik mint te, ugyanazok az örömei mint neked, a világban azok a dolgok nincsenek rendben, amelyek szerinted sincsenek rendben és az van rendjén, ami szerinted is rendjén való.

Körülbelül ennyi tanulsággal szolgál Gibson kétszemélyes darabja a „Libikóka” is. És ez még inkább kiderülne, ha egy rendezői (Ádám Ottó) vagy színészi (Gábor Miklós) félreértés eredményeképpen a színmű a budapesti előadásban nem változott volna szerelmi háromszög történeté, aminek az író aligha szánta.

Adva van, helyesebben adva volt (mint minden kétszemélyes darab, ez is novellisztikus, a szereplők elmondják a történetüket) egy szegény diák, valahol Kaliforniában, aki az egyetemet sem tudta volna elvégezni, ha szerelmének (későbbi feleségének) apja a hóna alá nem nyúl. Az öreg lehetővé teszi, hogy elvégezze az egyetemet, hozzáadja a lányát és beveszi a jólnevelő ügyvédi irodájába. Hősünk pedig tizenegy év után rádöbben, hogy a self made man-ek hazájában, Amerikában, ő voltaképpen egy kitarított lény, akire senkinek sincs szüksége és minden sikerét másoknak köszönheti. Otthagyja az apóst, a feleséget és New Yorkba menekül (itt kezdődik a darab), ahol egy a félvilági életből már kikopóban lévő szegény, beteges de „csupajóság” kis táncosnő jóvoltából szerzi vissza megrendült önbizalmát. A szerencsétlen teremést majdnem tönkre teszi, mert elhítheti vele, hogy elvállik a feleségétől és elveszi őt, holott erre egy pillanatig sem gondol komolyan. Végül vissza is tér az elhagyott aszszonyhoz, (bár közben valóban elváltasztották őket), de nem az após irodájába, hanem egy másik városba, ahol a maga erejéből teremti majd meg az egzisztenciáját.

Amint látjuk tehát, a new yorki — helyenkint kaméliáshölgyszerűen érzelgős — kaland után, nemcsak hősünk válik a társadalom teljesértékű tagjává, de a hagyományos elkölcsi rend is megkapja a magáét és érzékeny könnyeket is hullathatunk a felhőkarcolók rengetegében tovább kallódó kaméliás hölgyért. Gibson elég ügyes író ahhoz, hogy mindezt a valóság hitelével tálalja fel és az előadás tartamára kitűnően el is szórakoztat. Csak éppen azzal a többlettel marad adós, amiről fentebb szóltunk. Hiszen persze, hogy szüksége van az embernek arra az érzésre, hogy nem hiába él, hogy várnak tőle valamit a többiek. (Az ugyancsak amerikai Deal Carnegie egész könyvet írt róla és intézetek sorában tanítja, milyen fontos az emberekben a „fontossági érzés”, és hogyan lehet azt a sikerünk érdekében kihasználni.) De ha erről az érzésről, és annak kudarcáról ír az író, szívesebben vesszük, ha úgy ír róla, mint Miller írt „Az ügynök halálá”-ban, ahol emberi megrendülést váltott ki belőlünk, és ahol jobban lelepleződött ennek a „fontossági érzésnek” reménytelen énközpontúsága is. Gibson javára legfeljebb az írható, hogy a kis new yorki félvilági lányon keresztül — ha kicsit érzélgősen is — megmutat valamit az önzetlen és valóban a mások felé forduló szeretetből is. Ennek köszönhető, hogy Váraadi Hédi felejthetetlen alakításában a lány alakja néha a darab fölé emelkedik.

Két klasszikus felújítás — egy Shakespeare és egy Molière — tartozik még a krónikához. Méltatásukon kívül az egybevetésük is érdekes feladat lenne, ha nem lenne azúttal nagyon hálátlan feladat is. Ebben azonban Molière-en kívül, a darabját játszó színház is hibás.

A Katona József Színház újította fel Shakespeare: „Minden jó, ha jó a vége” című vígjátékát. Az előadás valójában inkább bemutató, a darabot ugyanis eddig még csak egyszer játszották magyar színpadon, de akkor is egy német átírás nyomán készült fordítás szövegével. Persze nem arról volt szó, mintha akkoriban senki nem akadt volna, aki az eredeti angol szöveget le tudja fordítani. Shakespeare legtöbb drámájából készült ilyen átírás a múlt század vége felé. Nem azért, hogy a szöveget „kijavítsa”, hanem a szcenírozás megkönnyítése érdekében. Átcsoportosították a jeleneteket, lehetőleg egymásmellé rakva az egy helyen játszódókat, hogy ne kelljen olyan sokszor díszletet változtatni. Még a „Hamlet” sem került el ezt a sorsot. Azzal, hogy Shakespeare nem ok nélkül írta abban a sorrendben a jeleneteket, és hogy ez a szerkesztés éppoly lényeges eleme az írói alkotásnak, mint maga a szöveg, az átíró nem törődött. Ma már érezzük, hogy az efajta önkényeskedés megengedhetetlen és a rendezők inkább arra törekednek, hogy a modern színpadot idomítsák Shakespearehez és nem megfordítva.

A feladat persze nem könnyű. A shakespearei színpadról majdnem mindenki tudja már, hogy díszletek helyett felírtos táblák álltak rajta a helyszín és környezet jelzésére. De az már nem annyira köztudott, hogy erre azért volt szükség, mert Shakespeare színháza köralakú volt. Olyasformán festett, mint a Fővárosi Nagycirkusz. A középben lévő, színpadul szolgáló kerek dobogón pedig még a legelőkelőbb vendégek is ott ültek, asztalok mellett kártyázva és pipázva, ha nem volt inyükre az előadott darab. Ilyen körülmények között nemcsak díszletezésről nem lehetett szó, de a színész szükségképpen a közönség tekintélyes részének fordított állandóan hátat, aminek következtében döntő szerephez jutottak a szélesen ívelő taglejtések és a minél árnyaltabb deklamáció. Ezeknek a tárgyi adottságoknak figyelembe vételével írta darabjait Shakespeare és legkevésbé azzal törődött, hogy a helyszínek hogyan változtatják egymást. Ebben a tekintetben úgy dolgozhatott, mint ma a film vágója. A mai rendező számára viszont — különösen ha nehezen válik meg a szokványos szcenikai kellékektől — szinte megoldhatatlan problémát jelent ez a jelenetezés.

Nagy érdeme Várkonyi Zoltán rendezőnek, hogy ezt a problémát, szinte Kolombusz tojása módjára megoldotta. Kिरámolta a színpadról az egész történelmi kelléktárat. Nincsenek nehéz boltívek, széles törzsű, nagy lombú fák, nincs egyetlen szem bútor. Csupán csak néhány könnyen mozgatható színpal, amelyek olyanok mint egy fregoli kabát. Csak ki kell fordítani őket és Párizs helyett máris Firenzében vagy Rousillonban vagyunk. Más-más színnel odavetett egyiket ecsetvonás jelzi az új környezetet. Ez az egyszerű technikai újítás azt eredményezi, hogy szinte szárnyakat kap az egész előadás. Mintha éreznék a színészek, hogy magukra vannak hagyatva, színpad: kellékek nem segítik őket, tehát mozogni és szavalni kell. És még inkább ez lenne a helyzet, ha Várkonyi és a díszleteket és jelmezeket tervező Köpeczi Bócz István a végsőkéig következetesek és elhagyják a naturalisztikusan hú, pompás ruhákat is és a díszlethez illő stilizált rögtönzésekkel helyettesítik őket. Ezt a ragyogó komédiát így, akár esetenként krepp papírból összetűzdel ruhákkal is eljátszhatnák, akkor is óriási sikere lenne. Sőt, a színészek talán még felszabadultabban játszának, komédiáznak.

Ne felejtsük el: Shakespeare vígjátékaitól egyáltalán nem idegen a karsány vidámság, nem idegenek a túlzó gesztusok és a torzító mimika. Shakespeare komédiáiban karikatúrát rajzolt a jellemhibákról, az emberi fogyatékoságokról és a karikatúra, bármilyen jellemző és találó legyen is, sohasem fényképszerűen hasonlít, hiszen különben megszűnne karikatúrának lenni. Amint hogy a shakespearei tragédiák nem nélkülözhetik az emelkedett pátoszt, a vígjátékok éppúgy nem nélkülözhetik a vaskos torzítást.

A Katona József Színház előadásának talán egyetlen kis fogyatékosága (a túl ünnepélyes ruhák mellett), hogy a főszereplők közül csak Kállai Ferenc és Ladomerszky Margit meri teljesen vállalni ezt a vérbő komédiázást. A többiek, Sulyok Mária, Töröcsik Mari, Ladányi Ferenc, Mányai Lajos mintha küszköd-nének még egy kicsit a régi beidegződésekkel, mintha szégyelnék még egy kicsit, hogy hiánytalanul átadják magukat az önfeledt shakespearei vidámságnak. De még így is hosszú idő óta a legjobb Shakespeare vígjáték előadást produkálják s ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a közönség elragadtatása. A si-

kerben természetesen döntő szerepe van Vas István új, valóban shakespearei szellemű, a darab tragikomikus hangulatát is finoman érzékeltető és a színpadon kitűnően mondható fordításának. A magyar Shakespeare kiadás magyarázó szövegében azt olvassuk, hogy a „Minden jó, ha jó a vége” Shakespeare kevésbé népszerű vígjátékai közé tartozik. Nyilván azért, mert — legalábbis Magyarországon — nem adták még elő ilyen jól.

Sajnos, mindennek a sok dicséretnek még a töredékét sem lehet elmondani a Petőfi Színház Molière felújításáról, a „Képzelt beteg”-ről. Pedig ez a színház is mindent megtett az eredetihez való hűség és a korszerűsítés terén egyaránt. Bevették az eddigi rendszerint elhagyott, pantomimmal és balettel tarkított felvonás közti játékokat, zenét és betétdalokat komponáltattak hozzá (elég középeket), azon a címen, hogy Molière idejében is cincogott a színházban néhány hegedűs és pikulás. (Ami igaz is, de Molière-ék azért nem énekeltek, és ez nagy különbség.) Mindez a nagy céció és zenebona, ez a modern „musical comedy”-vé átoperálás sem tudja megakadályozni azonban, hogy az előadás végén ne egy fajta feszélyezettség érzésével hagyjuk el a színházat.

Mi lehet ennek az oka? Az, hogy az előadás helyenkint bizony egy kicsit műkedvelő ízű, még nem elég magyarázat. Az okot mélyebben kell keresni és az valószínűleg egy irodalomtörténeti legendával kapcsolatos, amelyről még senki se merte megmondani, hogy valóban csak legenda. Nevezetesen az, hogy a „Képzelt beteg” a java Molière vígjátékok közé tartozik. Pedig nem tartozik oda. Molière utolsó színpadi műve volt ez, már halálában betegben írta és dühös volt az orvosokra, amiért nem tudnak segíteni rajta. Ez jogában állt és szívesen el is hisszük neki, hogy korának orvosai nagyjából és egészében ilyen üresfejű, vas-kalapos, pénzsóvár fajánkok voltak, amilyenek ábrázolja őket. De Molière nem próbálja meg a velük szemben érzett ellenszenvét magasabb szinten „szublimálni”, nem keresi meg magatartásukban az általánost, az egyetemesen emberit, hogy azt kifigurázza. Ő különlegesen az orvosokra dühös és nem jóindulattal, a javítás szándékával kicsúfolja, hanem rosszindulatúan neveltségessé teszi őket. De nem jár szerencsésebben a másik figurával sem, akit gúnyjának céltáblájául választott, magával a képzelt beteggel. Ma már ugyanis — éppen az azóta nagyonot fejlődött orvostudomány jóvoltából — nagyon jól tudjuk, hogy a képzelt betegség, a hypochondria, egy fajta idegbetegség, ami a kivülálló számára bosszantó, neveltséges, vagy terhes lehet, de semmiesetre sem jellemhiba. És ez a lényeg. Hogy amíg a többi Molière végjátékban és Shakespeare komédiáiban is mindig valami általánosan emberi gyöngesség lepleződik le és válik neveltségessé, itt egy inkább szánalomra méltó alak futkározik előttünk és tűnik el időnkint a kis ajtó mögött, ahonnan az igénytelenebb nézők körében felhangzó neveltséssel sem igazolható anakronizmussal, (és ez már nem Molière hibája) egy angol WC dübörgése hallatszik minden esetben.

Ha színházaink úgy érzik (és helyesen érzik), hogy feladataik közé tartozik a nagy klasszikusok megismertetése és megszerettetése a színház új közönségével, akkor meggyőződésünk szerint ezt a feladatot azon az úton tudják megoldani, amelyet a Katona József Színház választott. (Doromy Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Oskar Kokoschka 75 éves. Az elmúlt hetekben töltötte be életének hetvenötödik évét Oskar Kokoschka, a nagy osztrák festő és író, — korunk művészetének egyik „felelmetes csodája”, ahogyan Else Lasker-Schüler német költő jellemezte őt. 1886-ban született Pöchlarnban, egy alsóausztriai faluban, művészeti tanulmányait Bécsben végezte. Az első világháborúban megsebesül, majd a drezdai akadémia tanára lesz. A 20-as évek végén és a 30-as évek elején újra Bécsben él, de közben megjárja Párizst és kis kézipoggyással beutazza Spanyolországot, Portugáliát. Egyiptomot és Palesztinát. A Dollfuss elleni merénylet után Prágába települ át (apja cseh volt), majd Csehszlovákia feldarabolása után London lesz a lakóhelye, s az angol állampolgárságot is felveszi. A második világháború befejezése óta Salzburgban és Romain Rolland azilumában, a Genfi-tó melletti Villeneuve-ben él, itt festette meg néhány év előtt „a thermopüléi csata” c. óriási méretű képét. Mint a fenti lexikális rövidségű életrajzból is kitűnik, Kokoschka élete kalandos volt és mozgalmas — ez a küzdelmes, hányatott élet a kerete feszültségekkel teli, mélyen drámai és mélyen érzelmi művészetének.

Munkásságának igen jelentős részét alkotják a portrék és önportrék. Kokoschka „a művészettörténet nagy pszichológus festői közé tartozik” — írja egyik mai magyar méltatója, Németh Lajos. Arcképein a mélylélektani módszer röntgensugaraival és végtelen művészi szenzibilitással világítja át az ábrázolatot, így Karl Kraus osztrák író, az orvos-termesztudós Forel Ágostont, Masaryk Tamást, Pablo Casals-ot és a magyar műgyűjtőt, Nemes Marcellt. Amit Leonhard Frank ír híres Német novellájában „arról a fiatal osztrák festőről”, aki „a portréban a lelkivilágot ábrázolja” — Kokoschkára vonatkozó célzás. Modelljeinek jellemét nemcsak a leleplező arckifejezéssel, hanem a kezek és az ujjak megfestésével is érzékelteti. Egy népszerű magyar művészettörténet Kokoschka portréit joggal állítja Lorenzo Lotto legszebb arcásai mellé.

Emlékezetesek londoni, prágai, velencei, amsterdami, monte-carlo-i, lyoni, bizskrai, konstantinápolyi városképei és az Alpok hideg fényben ragyogó csúcsairól festett tájképei is. Csendéletei (1910—12 körül) a legkülönösebbek; mint ha alchimista műhelyben járnánk — egyik képén pufók puttó-figura mellett rémült tengeri malac —, a másikon néhány szál jácint mellett megnyúzott véres kosfej és egy tartályban úszkáló vízi szalamandra tűnik szemünkbe. Első pillantásra hatásvadászó módon összehordott kellékek ezek —, de a nyugtalanító színfoltok kavargása és a képek témájának látszólagos értelmetlensége mintha a közeledő háború tohuwabohujának megérzése lenne, — annak megsejtése és a vászonra való felvetítése, amiről azután a mi Adyunk oly sok verse beszél.

Kokoschka művészetében a vallásos témák is helyet kaptak, ilyen munkái az Angyali Údvölzet, a Mária látogatása Erzsébetnél és az egyik budapesti magángyűjteményben lévő ifjúkori fómű, a Veronika, amelyen „a Krisztus-arc olyan, mint egy naivan festett középkori feszület feje” (Kovács Éva).

Művészete sok forrásból táplálkozik és sok változáson ment át. Elsősorban az isenheimi oltár mestere: Grünewald, azután Cranach, Dürer, Greco, a norvég Munch, bécsi tanára: Klimt, a holland Van Gogh hatottak rá, később azután magába olvasztotta a velencei festészet vívmányait, Tintoretto színgazdagságát csakúgy, mint Maulbertsch barokk művészetét.

Mint író is érdekes egyéniség. Drámáit (*Az égő csipkebokor*, *Jób*) és versesköteteit (*Az álmodó fiúk*, *A leláncolt Kolombusz*) maga illusztrálta; irodalmi munkáit is a képzelet bősége és a nyelv újszerű kezelése jellemzi. „Orpheusz és Eurydike” c. művét a cseh *Křenek* zenésítette meg, egy másik színpadi művét pedig *Hindemith*. Az írók közül — Krauson kívül — *Altenberghez* és a „Der Sturm” szerkesztőjéhez, Herwarth Waldenhez fűzte szorosabb baráti kapcsolatot.

A Harmadik Birodalom ellenséget látott Kokoschkában, Hitler hatalomra jutása után az ő munkáit is az „elfajzott művészethez” sorolták, és a közgyűjteményekből eltávolították. Az üldözést megmagyarázza Kokoschka egész szellemi-erkölcsi beállítottsága: tántoríthatatlanul küzdött a fajelmélet és az intolerancia, a háborús szellem, a gyűlölet és az embertelenség ellen. Iskolai reformot, új pedagógiai rendszert sürgetett, olyan tankönyvek kiadását, amelyek mentesek az uszítás és a barbárság tanaitól. Kokoschka nem lett sosem szocialista, de a polgári szemléleten belül mindenkor a harcos baloldaliságot képviselte. Művészetét átítatja a szociális érzület („A kivándorlók” c. kép!) és a humanizmus. Egy bécsi esztéta, Hans Tietze mutat rá az „Ózek” c. állatkép kapcsán a humanizmus keresztény, szentferenci jellegére: „Kis ózgida is van a képen. Ott áll, és megindít legbensődben: Isten teremtménye...” (Tietze: *Kokoschka érett stílusa*, „Magyar Művészet”, 1933. évf. 6. sz.)

Kokoschkáról nemrégiben szép cikk látott napvilágot magyar nyelven, Kovács Éva tollából: „Kokoschka egy ifjúkori fóműve Magyarországon”. (A budapesti Szépművészeti Múzeum bulletinje, 18. szám.) A Veronika-képpel foglalkozó írásban említés történik Kokoschka magyar barátairól (közéjük tartozott Rippl-Rónai és Hatvany Lajos is) és 1934-es budapesti látogatásáról. A Kovács Éva által elmondottakhoz még csak annyit tennénk hozzá, hogy a mester pesti tartózkodása idején felkereste Fruchter Lajos modern magyar festményekben oly gazdag gyűjteményét, s nagy érdeklődéssel szemlélte ott Der-

kovits, Egry, Czóbel, Bernáth és mások munkáit. (Mint ismeretes, Bernáth Aurél stílusára a 30-as években Kokoschka formanyelve nem kis mértékben hatott is.)

Kisgrafikai kiállítás. A Kisgrafika Barátainak Köre alkalmi grafikákból és exlibrisekből rendezett kiállításán — a Fényes Adolf-teremben — a közelmúlt elhalt grafikus-művészeitől kezdve (a fametszésben igen kiváló *Gáborjáni Szabó Kálmán*, a Babits baráti köréhez tartozó *Bajor Ágoston* rézkarcoló, a nácizmus alatt mártírhalált halt debreceni, nagytehetségű *Vadász Endre*) a mai idősebbekben át (*Varga Nándor* Lajos) a fiatalokig (*Gács Gábor*, *Gross Arnold* stb.) sokféle sokszorosított grafikai eljárás képviselői szerepeltek. *Füle Mihály* és *Vertel József* ismert bélyegtervezők. *Gál Ferenc*cel, *Nagy Zoltánnal* és *Kaveczky Zoltánnal* együtt ők képviselik a formai tradicionalizmust az együttesben. Aprólékos munkáik rutinosak, de jellegteleneek, unalmasak. Ugyanakkor azonban mégis rokonszenvesebbek, mint az elhalt *Révész Kornél* könnyű kézzel ontott, Bayros-modorú, érzékcsiklandozó kis vésetei, amelyeket a parvenű gazdag polgárok, a „Berzsenyi bárók” annakidején annyira keedveltek. *Fery Antal* tehetséges fametsző, igen ötletesek az általa készített Dánosy-, Semsey- és Petrikovits-könyvjegyek. *Drahos István* kis alkotásai egyenletleneek, sok közülük teltíve van szatírával és szikrázó szellemességgel, néha viszont leleményessége cserben hagyja és elkoptatott motívumokhoz folyamodik, gondolunk pl. a bekötött szemű *Justitia*-szimbólum konvencionális felhasználására. *Semsey Andor* „Rómer Flóris Ferenc 1861—1961” feliratú lapjával szerepel, amely abból az alkalmából készült, hogy a múlt század e nagyszerű papi tudósa száz évvel ezelőtt, 1861-ben bejárta Zala megyét, hogy az ottani középkori emlékeket felkutassa — s így fedezte fel Árpád-kori építészeti remekművünket, az egresyi templomot is.

Miniaturás kódexek kiállítása Esztergomban. A Keresztény Múzeum gobeintermében az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár legszebb illuminált kódexeiből nyílt kiállítás, amely számos nagyértékű hazai és külföldi könyvművészeti remeket mutat be. Időrendileg az egyik legelső a Nagy Szent Gergely pápa levelei tartalmazó, gyönyörű karoling betűkkel írt „Moissac-i Kódex” a XI. századból, amelynek egyetlen festett díszítése egy Q-iniciálé hurkában vergődő, nyelvét öltögető zöld-piros számú sárkány. Művészileg nagyon jelentős az a — III. Béla francias kultúrájú udvarában készült — miniatl kódex, amely az „Énekek Énekét” magyarázza. Románkori kódexirodalmunknak ezt a sárkányos, indadíszes iniciálékkal ékesített darabját Perugiai Bernát spalatói érsek készítette. A Zsigmond-, Mátyás- és Jagello-kor is néhány szép kódexszel van képviselve: Pálóczy György esztergomi érsek Antiphonariuma, Filipecz János váradi püspök főpapi szertartáskönyve, II. Ulászló és Bakócz Tamás méreetre is hatalmas graduáléi, stb.

Mátyás könyvtárából származik egy szarvasbőr-kötésű kódex, amelyet a bajor Maurus barát készített 1473-ban. Ugyancsak Corvina az az ósnyomtatvány, amelyet 1477-ben Nürnbergben nyomtak, amelyet Mátyás a lövöldi karthauzi kolostornak adományozott, amikor Beatrix kíséretében ellátogatott Lövdőre. A kiállítás érdekes darabja az első magyar tankönyv, a zeneteörténeti szempontból is fontos Szalkai László-kódex, amelyet a Mohácsnál elesett esztergomi érsek írt és rajzolt diák-korában, Sárospatakon. Végtelenül finomak a XV.—XVI. századból való kisméretű imakönyvek, az ún. „hóráskönyv”-ek, „Stundenbuch”-ok. Az egyik — Tours-ban készült — hóráskönyv (amely virágok, madarak, apró erdei állatok természetű ábrázolásában oly gazdag) valamikor Mezőfanti kardinális tulajdona volt. A *Mucsi* András művészettörténész által rendezett kiállításán — a kódex-anyaggal hibátlan izléssel összehangolva — néhány festmény, szobor, ötvöstárgy és gobelin is szerepel. Ezek Simor János primás és a tudós Ipolyi Arnold püspök művészetszeretete révén kerültek a Keresztény Múzeum gyűjteményébe.

Múzeumi hét Cegléden. Októberben múzeumi hetet rendeztek a ceglédi Kossuth-múzeumban. Ennek során előadást tartott *László Gyula* professzor, a honfoglaláskor kiváló szakembere, *Petróczi Sándor* püspöki tanácsos pedig a XVIII. századi ceglédi parasztmozgalmakkal kapcsolatos kutatásait ismertette. Ugyanakkor a ceglédi magángyűjteményekben lévő legjelentősebb műalkotá-

sokat is kiállították. Borsos Józseftől, a biedermeier-kor kitűnő festőjétől egy szép korszós csendélet szerepelt, azután Deák-Ébner, Mednyánszky, Vaszary. Rudnay, Nyilassy, Koszta, Tornyay, Aba-Novák, Berény Róbert, Márffy, Fényes, Vass Elemér és mások munkái.

A kiállítás legtöbb nézőjét bizonyára megragadta Gárdos Miklós „Ádám és Éva” c. festménye. A néhány esztendővel ezelőtt elhunyt Gárdos elsősorban szobrász volt, a két háború között sokáig élt Párizsban, munkásságát 1930-ban *Supka* Géza ismertette, „Gárdos Miklós, a stílusok vándora” című cikkében. Gárdos újszerű technikát alakított ki, színezett fadomborműveket készített, s ezeken sikeresen ötvözte a középkor művészetének ízeit a modern szobrászat szemléletével. Munkáit („Tangóharmonikázó öreg koldus”) meleg emberiség hatja át, ismerjük egy kis, szép Madonna-ábrázolását is. Kár lenne, ha az idő előtt eltávozott művész munkásságát a művészettörténet kiejtené emlékezetéből.

(*Dévényi Iván*)

A Fészek-Klubban emlékkiállítás nyílt meg Dési Huber István olaj- és temperafestményeiből, rézkarcaiból, tuss- és szénrajzaiból. Ez az izléses összeállítás kis gyűjtemény, amelyet a tizenhét év előtt tudósbajban elhunyt kiváló munkásfestő özvegye gondos kézzel válogatott ki a birtokában lévő hagyatékból, meggyőzheti azokat is, akik kellőképpen nem értékelték még Dési Huber művészetét, hogy Derkovits méltó pályatársa, jelentős és igen eredeti festő volt. Hányatott élete tele volt nyomorúsággal, szenvedéssel, betegséggel. Tizenegy éves korában kiharadt az iskolából, hogy tengethesse életét. Volt kifutó, pincér, zsákoló. Huszonöt éves koráig nem ismerte fel a hivatását. Nagy tanácstalanságában önként menekült a háborúba, ahonnan 40 havi frontszolgálat után „tisztult fejjel és beteg tüdővel” szerelt le. Kitanulta az ezüstművészetet és csiszolás közben rájött a rajzolás ízére. Három évig Olaszországban bújta a templomokat és múzeumokat, elsajátította a rézkarcolás technikáját, majd hazatérve a „Kut” néven ismert festőcsoporthoz kapcsolódott, képzőművészek, költők, írók baráti társaságába járt, folyton művelte magát, a külföldiek közül hatott rá Van Gogh, Cézanne, az itthoniak közül Rippl-Rónai, Nagy István, Kmetty, de annyira önálló, független egyéniség volt, hogy a különböző hatások, tanulságok még csak jobban megerősítették sajátosan egyéni stílusának gyakorlásában. Egyik utolsó képe, melynek csak akvarell-vázlatát tudta befejezni (alig ért meg negyvenkilenc évet), „Vízimalom a Szamoson”: új távlatot nyit megszakadt művészpályáján, mintha már odaátról nézné vissza ezt a kivilágosodott színekben fénylő, itthagyni-kényszerült világot. (*Haits Géza*)

ZENEI JEGYZETEK. *Liszt Ferenc: Esztergomi mise.* Az *Erkel-Színházi előadásról.* 1855 május 2-án írta Liszt Wagnernak: „Tegnap végre elkészültem a misémmel. Nem tudom, hogyan hangzik majd, — annyit azonban mondhatok, hogy többet imádkoztam, mint komponáltam.” A bemutató után, 1856-ban pedig a következő sorokat vetette papírra: „... ezzel a misével, mint katolikus egyházi zenész is megvettem a lábam a korlátlan művészi lehetőségek e területén. Hivatást is érzek magamban, hogy itt munkálkodjam... Mint mindenütt, itt is arról van szó, hogy hatoljunk le a dolgok legmélyéig, azokhoz az élő forrásokhoz, melyek egészen az örökkévalóságig csobognak majd.” E két levélrészlet mintegy közrefogja a bemutató időpontját és sommázza a mise célkitűzéseit, gondolatait és eszmevilágát. „Új tömlőket készíteni az új bor számára” — ez a liszti zeneesztétika leglényege, s ez szabja meg az Esztergomi mise elemzésének szempontjait is. De milyen komplex módon mennyi áttételen keresztül érvényes csupán! Az „új tömlő” kifejezést aránylag könnyű lefordítani: az új zenét jelenti, a kiteljesedett romantikus formavilágot. Az „új bor” — az újszerű tartalom; ez azonban, mint az idézett levélrészlet mutatja, örök forrásokból táplálkozik. A romantikus ember kitárulkozó, túlszorduló érzelmeit tehát — Liszt szerint — az örök építőmester pillérei feqyelmезik. Ugyanez a szigorú formáló elv alkotta egykor misévé Palestrina és Lassus áradó dalolását, vagy később Haydn és Mozart leszűrt tisztaságát. Az ő példájuk és művészetük teremtette meg a hagyományt, melyet követni kell és az eszményt, melyet csak megközelíteni lehet, ugyanarról az útról elérni sohasem. És az örök utánczó, akiket Liszt fentebb idézett levelének másik helyén

„tucatembereknek” nevez, még az ő korában is szorgosan mintázták és alakították a hagyományt (gondoljunk csak Berlioz Cherubinnal való csatáira!). Holott köztudott, hogy a másolat mindig értéktelenebb, mint az eredeti alkotás. Igaz, Liszt sem mindenben szakított a hagyománnyal (a források az „örökkévalóságig csobognak”!), hanem megtisztítva, átértékeltetve újáteremtette, amikor a romantikus ember szintjén teljesítette ki, amikor az új kor új embertípusának eszmévilágát, újfajta, — és tegyük hozzá bátran: teljesebb, több forrásból táplálkozó istenhítét foglalta mise keretébe. Innen, a romantikus izzásból, az ihleti átéltség és hitel magas hőfokából magyarázhatjuk az Esztergomi mise elementáris erejét és eget-földet mozgató hitét. Új kor új zenéje, újfajta hitélet megújult kerete ez a kompozíció. És ennek igazolásául aligha lehetne szebb példát idézni a mise utóéletéből, mint az 1859 június 1-i lipcei előadást, amelyen Johann Sebastian Bach örökében, a Tamás templomban hallgatta 3000 ember az új kor zenéjét.

Közhely lenne azt ismételtetni, hogy a nagy komponisták koruk izlése előtt járnak. Liszt esetében is ez a helyzet. Valószínűleg ezért kellett miséje bemutatásakor annyi ellenkezéssel megküzdenie, ezért írhatta gróf Festetics Leó Scitovszky hencsepprimásnak, hogy „ne vállalja a pártfogó szerepét e zenei képtelenség kapcsán és ne adja oda nevét ahhoz, hogy ez a zagyva mű támogatást találjon az igazi musica sacrával szemben”. Az Esztergomi mise mégis sikert aratott, ha nem is 1856 augusztus 31-én, Esztergomi Bazilikában, de már ugyanez év szeptember 4-én, a pesti városi plébánián megismételt előadáson. Nem is helyes talán itt a „siker” kifejezést használni, hiszen a közönség nem a higgadt műtész elfogultságával figyelte Liszt zenéjét, hanem inkább mély, tiszta átéléssel: a Glória tiszta angyali újjongásától az Agnus Dei töprengő befeléfordulásáig.

Érdekes a mise néhány későbbi előadásáról is szólnunk, amelyekből világosan kitűnik, hogy a kor izlése hogyan érte utol a művészt, illetve hogyan viszonyult a korhangulat Liszt egyéniségéhez. 1858 március 22-én és 23-án vezényelte Liszt, miséjének bécsi bemutatóját. A bécsi intendatura letiltotta szólistáinak szereplését, így Pestről kellett négy művésznak a császári városba utaznia. Ferenc József udvara nem támogatta Lisztet, hiszen jól emlékeztek még arra a hangversenyére, melyen a bukott szabadságharcra emlékezve a Rákóczi indulót játszotta ráadásnak. Az előadás mégis megvolt és a bécsiek lelkesen ünnepelték a szerzőt. A magasállású barátok közbenjárására a császár fogadta a művészt és a nemesi címet jelentő lovagkeresztet adományozta neki. Nem tudjuk, hogyan reagált Liszt a császári kegyre, alighanem azonban továbbra is többre bécülte az életben szerzett nemességet, mint a címeket és adományokat.

Zenetörténeti jelentőségű a mise párizsi bemutatója, 1866 márciusában a Saint Eustache templomban. Az előadás nagyon gyengén sikerült, nem igazolta a várakozást. A sajtó hevesen támadta a kompozíciót, Liszt fiatalkori barátja, d'Ortigue, aki ezen az estén Berlioz helyett forgatta a Journal des Débats kritikusi tollát, cinikusan idézte az evangéliumot: „Transeat a me calix iste”. Berlioz pedig a „művészet megtagadásának” nevezte a misét. A hűtlen (elég szerencsétlen természetű) francia mester néhány nappal később Liszt másik hangversenyén is botrányt okozott, amikor az egyik szimfónikus költemény közben tüntetően elhagyta az Érard-termet. Nem kevésbé érdekes a második — 1886-os — párizsi előadás sem, melyet Berlioz már nem ért meg. Március 25-én, ugyancsak a Saint Eustache templomban adták elő az Esztergomi misét, Colannes vezényletével. Egy jegy 20 francba került, mégis hetekkel előbb elkapkodták valamennyit. A siker olyan hatalmas volt, hogy április 2-án megismételték a hangversenyt. A közönség izlése ekkor érte utol a művészt. A művészet azonban már előbbre volt. Franciaországban már Debussy alkotott.

Hazánkban — sajnos — igen ritkán szólal meg az Esztergomi mise. 1947-ben Bárdos Lajos vezényelte a Zeneakadémián, a jubileum évében, 1956-ban, pedig Várhelyi Antal Eszteergomban. Ferencsik Jánosnak a mostani jubileumi év adott alkalmat, hogy az Állami Hangversenyzenekar és a Budapesti Kórus (karigazgató: Forrai Miklós) élén műsorára tűzze. [Reméljük, hogy az óriási siker és a valóban minden kritikán felülálló előadás ösztönzést nyújt arra, hogy gyakrabban adják elő ezt a művet.] Kiemeljük Bartha Alfonz és Werner Mária kitűnő teljesítményét, bár Faragó András is nagyon szépen szerepelt.

Az Esztergomi mise előtt a Liszt-Bartók verseny egyik győztese, David Wilde szólaltatta meg Liszt Esz-dúr zongoraversenyét. A szimpatikus angol művész nagy sikert aratott poétikusan kiművelt játékával, Liszt heroizmusa azonban még idegen számára.

Kósa György szerzői estje a Kamarateremben. Ha „be akarnánk tájolni” Kósa Györgynek, ennek a rendkívül rokonszenves és mély érzésű muzsikusnak a világát, talán nem követnénk el nagy tévedést, ha két nevet íránk fölé: Schumannét és Debussyét. Körülbelül azt akarjuk kifejezni ezzel, hogy Kósa György eredendően romantikus lélek, akit épp úgy jellemez a minden benyomásra könnyen hangolódás, mint az impressziók-adta ötletek és érzelmek gyors és szeszélyes elejtése. Megtalálható nála, szelidítve, mintegy szobahőmérsékletre temperálva, a schumanni szenvedélynek is, schumanni szenvedésnek is a párja; csak hogy ami ott tragédia és meghasonlás lett, az itt inkább csak mindannak kultúrált, finom, groteszkre is hajlamos árnyjáték-mása. És felel Kósa György lelke Debussy világára is, a holdas impresszionista látomásokra épp úgy, mint a Général Lavine-féle groteszkra, az odaadó, különös harmóniájú impresszionista lírára épp úgy, mint a stilizált játékosságra. Vadabb, „modernebb”, merészebb hangokat nem hallat: ezek idegenek is artistikus egyéniségétől. Nem véletlen, hogy szerzői estjének egyik legszebb élménye a vonósnyeggessel kísért három francia recitativó volt, mely mind énekszólamban, mind a vonós-kiséretben híven, átélten tolmácsolja az eredeti versek hangulatát: a közismert Duhamel-féle Florentin Prunier balladája naiv tragikumát, a Supervielle-vers nővényi lázadását és Claudel Dëlben a Szüzanyánál című költeményének áhitatát. De jelentős része volt a sikerben Török Erzsí mélyen átélt, kivételesen szép és áhitatos előadásának is, mely — a recitativó műfajhoz híven — a nemes éneklés és az átérző versmondás minden erényét egyesítette magában. Kevésbé éreztük sikerültnek a Pilinszky János Francia fogoly című ismert versére komponált dalt (kár, hogy a műsorközlő megfeledezett róla, hogy a költő nevét is megmondja). Vitatható, egyáltalán alkalmas-e ez a vers éneklésre (nem is legjellemzőbb verse Pilinszkynek); s talán éppen ez a zenébe nehezen föloldható volta az oka annak, hogy úgy éreztük, valami kettősség van a műben: külön úton jár az ének, és külön úton a kíséret. — Elvezetett hallgatuk Kósa György Negyedik vonósnyeggését az utolsó tétel érdekes — és szándékos — Beethoven-reminiszcenciájával, a Szécsi kvartett szép előadásában, a most először bemutatott Fúvósötöst, amely — a Budapesti Fúvósötös tolmácsolásában — ismét csak szerzőjének széles, elsősorban francia tájékozódású kultúrájáról és impresszionista lirizmusáról tanúskodott, valamint egy Debussy csillagzata alatt született szép hegedű-zongora szonátáját, a szerző és Molnár Agnes temperamentumos előadásában, végül a szellemes Divertimentót, melyet maga a szerző játszott el ráadásnak. (Rónay László)

NEMZETKÖZI ESZMECSERE A KERESZTÉNYSÉG „MITOSZTALANÍTÁSÁRÓL”. Bultmann Rudolf a jelenkori német protestáns teológia egyik leg-többet vitatott egyénisége. Született 1884-ben, a németországi Wiertelstedében. Pályafutását Marburgban kezdte 1912-ben, mint az ottani egyetem magántanára, 1916-ban a bresloui, 1921-ben a marburgi egyetem tanára lett. Tanítását a *Vigilia* ézév februári számában részletesen ismertette és bírálta Gál Ferenc „A keresztény dogmák és kultuszok eredetisége” című tanulmányában.

Bultmann tanításának alap gondolata rendkívül tetszetős és vonzó azok számára, akik szerint „modernizálni”, „korszerűsíteni” kell a kereszténységet, mert különben nem teremthetünk összhangot az evangéliumok és a természettudomány jelenlegi vilásképe között. Hivatkoznak arra, hogy a mai természettudomány a világot zárt egységnek tekinti, a benne végbemenő folyamatokat, történéseket okok és okozatok szoros láncolatának tartja, nem lát rést, pontot, amelyen át a természetfeletti behatolhatna. Minden olyan tanítást tehát, amely a természetfelettinek a természetben való megjelenéséről szól, mítosznak minősít. Mítosznak, mely a primitív, a tudományos gondolkodástól távol álló ember költői, jelképes természetmagyarázata.

Bultmann teljesen elfogadja ezt az álláspontot, ugyanakkor azonban a kereszténységet is szeretné „átmenteni” a természettudományos világrétegben gon-

dolgozó emberek számára. Megoldásul azt ajánlja, hogy a keresztény teológia belülről hajtsa végre azt a viviszekciót, amit a racionalista valláskritika mind-ezideig kívülről igyekezett végezni. Úgy véli, hogy az evangéliumokat „meg kell tisztítani a mítosztól”, azaz ki kell onnan küszöbölni minden olyan elemet, amely a természetfeletinek a világban való megjelenését hirdeti. Ez a bultmanni „Entmythologisierung”, demitizáció, mítosztalanítás lényege. Bultmann szemléletében mítosz Krisztus istensége, megtestesülése, csodái, feltámadása, mennybennevele, a Szentlélek elküldése, a Krisztus végső eljövételéről, ugyanígy az egyházban működő isteni erőkről, a szentségek kegyelemközlő hatásáról szóló keresztény tanítás. Ő szerinte Jézus nem több, mint nagy ember, vallásalapító; születése történeti tény; tanítása csodák nélkül is az emberi kultúra egyik legnagyobb kincstára; érték számunkra szenvedése és kereszthalála akkor is, ha nem állítjuk feltámadását. A kereszt alakban az üdvösség kezdete és eszköze; azzá lett, mert Krisztus az Isten akaratát iránti engedelmességből, a bűn által megbántott Isten engeszteléséül, fogadta el. Világos azonban, hogy csak annak jelent üdvösséget a kereszt, aki átéli Jézus tanítását és követi példáját az Isten akaratának elfogadásában, az engedelmes és engesztelő keresztthorodásban.

Bár a protestáns teológusok jó része sem osztja Bultmann álláspontját — a ma legnagyobbak tartott protestáns hittudós, Karl Barth is határozottan elveti — a „bultmannisták” terjedelmes létszámú iskolát, erős irányzatot képviselnek a protestáns teológiában s hatásuk mindenütt érezhető, ahol a kereszténységről és evangéliumról természettudományos alapon gondolkoznak és vitatkoznak. Ezek körében jelszó lett az „Entmythologisierung”, a „demitizálás”, amelynek nevében Bultmann hívei ki akarják küszöbölni a keresztény tanításból éppen a leglényegesebb hitbeli tételeket.

Érthető érdeklődést keltett tehát az a nemzetközi értekezlet, amelyet a római állami egyetem, az „Universita di Roma” bölcséleti intézete, az „Istituto di studi filosofici”, vezetőjének, Castelli professzornak kezdeményezésére az „Entmythologisierung” problémájáról nemrégiben rendezett. Katolikus és protestáns teológusokat, vallástörténészeket és filozófusokat hívtak meg erre az eszmecsereire, úgyis mondhatnók: modern hitvitára. A konferencián elhangzott felszólalások anyaga egy egész kötetet tett ki: *II Problema della Demitizzazione* címmel (Padua, 1961, 334 old.). A neves francia katolikus folyóirat, az *Etudes* ez év július—augusztusi számában cikket is szentel neki René Marlé tollából.

Az értekezleten három csoport, amint Marlé mondja: három front alakult ki. Az első a bultmannisták tábora, mely erőteljesen sikraszállt az „Entmythologisierung”, a keresztény tanítás „mítosztalanítása” érdekében. Régi tételeik többé-kevésbé finomított változatait ismételték, — állapítja meg Marlé. Bármennyire is igyekeztek azonban modern hangszerelésben előadni mondani-valójukat, az ma már egyfajta fárasztó skolasztikának hat. Mesterük ugyan felszerelte őket csattanós formulákkal, afféle katekizmussal, amely látszatra könnyű feleleteket biztosít számukra, de csak addig, amíg a hallgató is fenntartás nélkül elfogadja az ő kategóriáikat. Bultmann sikereinek egyik forrása Marlé szerint éppen ez a katekizáló „szimplizmus”, ez a leegyszerűsítés.

A katolikus teológusok, akik a konferencián a másik frontot alkották, rá is mutattak Bultmann elméletének erre az alapvető gyengeségére. A katolikus álláspont szerint az evangéliumok állítólagos mitikus világának és a mai természettudományos világszemléletnek Bultmann-féle radikális szembeállítás: erőszakolt és meghaladott magatartás. Gyökeres és lényegbevágó a különbség a mítoszok mesevilága és az újszövetségi szent könyvek történeti légköre között. A négy evangélista egyike se költő, hanem a nyers történeti tényeket kereső krónikás. A katolikus teológusok hangoztatták, hogy Bultmann éppen azért jut el odáig, hogy már a kereszténység fundamentumait is ki akarja küszöbölni, mert a maga elmélete miatt nem mérlegeli helyesen az evangélium szövegét. Ellen esetben észre kellene vennie, hogy az evangéliumok misztériumokról, titkokról szólnak, de nem mítoszok. A bultmanni exegézis, mint Marlé nevezi: „egzisztencialista szentírás-magyarázat”, amely azt, amit ő maga lényegesnek és fontosnak érez, úgy akarja elfogadtatni a mai kor emberével, hogy közben elejti a kereszténység legrágább kincseit: a misztériumait. Elejti pedig egy olyan hit kedvéért, mely teljességgel egyéni, alanyi és — vérszegény.

Igen figyelemre méltó, hogy a harmadik front, a vallástörténészek és filozófusok részéről — mint Marlé írja — nem egyszer komoly támogatást kapott a katolikus álláspont. Az egyik résztvevő, Henri *Birault* például rámutatott, hogy a modern gondolkodás nagy úttörője, *Nietzsche*, nem azt tartotta a legfontosabb feladatnak, hogy miként lehetne a kereszténységet — archaikus elemeit kiküszöbölve — modernizálni, hanem ellenkezőleg, hogy miként lehetne az idők fölé emelni. „demodernizálni”. Egy másik résztvevő, Paul *Ricoeur*, aki jelentős munkát végzett a rossz és a bűn jelképrendszerének feltárása körül, azt hangsúlyozta, mennyire fontos volna a modern bölcselet számára: visszaállítani e kérdésekben a „nyelv teljességét” — azaz a keresztény tanítás teljes mondanivalóját, beleértve a misztériumokat is.

Lényegében azonban a három álláspont eléggé mereven állt egymással szemben és a távolság az eszmecsere után sem csökkent közöttük. Amint Marlé leszögezi: természetes, hogy más a kísérletekkel és elméletekkel dolgozó spekuláció, és ismét más a szeretetteljes elfogadáson felépülő hit. A kettő útja hamar és könnyen eltér egymástól. Az előbbi szüntelen viaskodik a misztériumokkal, az utóbbi elfogadja azokat s általuk lendül a magasságok felé.

A mi katolikus felfogásunk szilárdan vallja, hogy az evangélium nem mítosz, a kereszténység tehát nem is szorul rá a demitizáció műtétére. Az „Entmythologisierung” bultmanni tanában és annak elterjedésében azonban mégis rejlik valami figyelmeztetés. Meg kell látnunk, hogy a katolikusok között is vannak sokan, akik előtt Krisztus történeti valósága elhomályosodik. Vannak, akiknek vallásossága valóban részorul a „demitizációra”, a legendás ízeztől való megtisztulásra, annál is inkább, mert az ilyen mitikus ízekkel fertőzött vallásosság omlik össze leghamarabb a lelkekben. Szerepet visz ebbe az örök emberi vágyakozás is: a függetlenülés a természet törvényeitől. Eppen a hívő emberek sorában találjuk azokat, akik egyszerűen nem akarnak tudomást venni a törvényekről, melyek életünkön uralkodnak. Az egyik végtellesség szemben, mely nem tud hinni abban, hogy a természetfeletti behatolhat a létünk szférájába, ők a másik végtellesség képviselik: megkövetelik Istentől, hogy léptenyomon forgassa fel a lét törvényeit az ő kedvükért. Ezek számára a vallás sok tekintetben a varázslat eszköze. A varázslat vágyából pedig valóban mítoszok születnek. Mítoszok amelyeknek semmi köziük az igazi keresztény vallásossághoz.

Az igazi kereszténység a létben megnyilatkozó ellentétek egyensúlyának és a belőlük sugárzó feszültségnek mély átélésén alapul és épül fel. Ez annyit jelent, hogy Jézusban csorbitatlanul kell elfogadnunk teljes istenségét és teljes emberségét. A létben pedig, ugyanakkor, amidőn isteni küldetésünk szerint uralmunk alá akarjuk hajtani a földet, egyformán komolyan kell vennünk a lét törvényeit és Isten gondviselő segítségének tényét. (*Sinkó Ferenc*)

BETLEHEMTŐL A MAI BETLEHEMEKIG. A karácsonyi ünnepkör idején templomaink kedves díszé a betlehem, Krisztus születésének misztériuma plasztikus figurákban és a betlehemi tájkép keretében ábrázolva. Az alkalmilag templomainkba tévedt szemlélő talán nem lát benne többet jámbor lelkek kegyes játékszerénél. Pedig lényegesen több annál. A „biblia pauperumnak”, a „szegények bibliájának” a középkorból napjainkig fennmaradt változata. Története, mint a kérdés ismert olasz szakértőjének Angelo *Stefanuccin*nak 570 oldalas monográfiájából (*Storia del presepio*, Róma) megállapíthatjuk: évszázadokat ölel át és előzményeiben visszanyúlik a kereszténység kezdetéig.

A keresztény hívő lelkét, szellemét, képzeletét Krisztus születésének misztériuma mindenkor éppen úgy vonzotta, mint megváltói szenvedésének, halálának és feltámadásának drámája. Ez a vonzás vitte a Szentföldre, a betlehemi barlang felett épült bazilikába a távoli országok zarándokait már a negyedik század elején, ez ragadta meg Szent Jeromost annyira, hogy a betlehemi barlang közelében telepedett le, tanítványát Szent Paulát, hogy ott temetkezzék el — amint Jeromos mondja — „ahová először hulltak ki a Megváltó könnyei”. Ezért lett egyik fő célpontja a nyugati zarándokoknak a római Santa Maria Maggiore bazilika, ahova a mohamedánok elől Theodor pápa idején (642—649) átvitték a betlehemi bazilikából a szent jászol darabjait. A keresztény léleknek ebből a szent éjszaka utáni vonzódásából születtek meg a katakombák karácso-

nyí és vízkeresztí vonatkozású képei, a keresztény ókor és középkor löbbi megszámlálhatatlan művészeti alkotása, mely a megtestesülés titkát és szereplőit ábrázolja, ebből fakadt a IX—X. században a középkori karácsonyi misztériumjátékok áradata is, amelyekbe a keresztény lélek beleöltözött, hogy neccsak nézője, de szinte szereplője, résztvevője legyen a megtestesülés színjátékának.

A mai értelemben vett betlehem születési dátumául 1223 karácsonyát, Szent Ferenc greccioi karácsonyi miséjét szokták megjelölni. A Poverello a karácsony szent ihletétől megragadva ezen az éjszakán Greccio népét kivezette a közeli erdőbe, annak egyik barlangjába s az ott felállított jászol előtt mondott misét. A jászolhoz odaállított egy szamarat és egy ökröt is, hogy a betlehem barlang egyszerűségét, hangulatát minél tökéletesebben felidézhesse.

A greccioi karácsony mélységes élményt jelentett a résztvevőinek s Szent Ferenc fiain keresztül évszázadokon át ihlette a szent éjszaka hangulata után virágzó lelkeket, de maga a betlehem — legalább is egyes formáiban, régebbi eredetű. A Santa Maria Maggiore bazilika „jászol kápolnájáról” már a VII. századtól kezdve vannak feljegyzések. Nápolyban 1025-ben már állt a Santa Maria ad presepe vagy más néven: a Stalletta — Szűz Máriának a jászolról vagy az istállóról elnevezett szentegyháza.

Az viszont kétségtelen, hogy a betlehem-állítás szokása Szent Ferenc után terjedt el Itáliában és Európában nagy mértékben éppen a franciskánusok munkája nyomán. Az első teljes betlehemet, amely maig is fennmaradt, Arnolfo di Cambio készítette el 1289-ben a római Santa Maria Maggiore számára márványból.

A legrégebbi betlehemes fagurákat Krakóban őrzik a Szent András templomban; 1370 körül adományozta azokat a templomnak Erzsébet Magyarország és Lengyelország királynéja, Nagy Lajon királyunk anyja. A betlehemek klaszszikus hazája azonban kétségtelenül Itália. Itt fejlődött ki a betlehemállítás évszázadokon át virágzó hatalmas mozgalommá, amelybe az olasz fantázia belevitte szinte minden gazdagságát. A mozgalom a XV., XVI. és XVII. században fejlődött ki és a XVIII. században érte el virágkorát.

Ahány vidéke van Itáliának, annyi féle irányzat, stílus alakult ki az olasz betlehemekben. A római betlehemekek — különösen a korábbiak — a komoly méltóság, mértéktartás és szűkszavúság jellemzi. Csupán a legfontosabb szereplőket ábrázolják — a szent családot, a pásztorokat az állatokat és a más-gusokat.

A nápolyi betlehemek ezzel szemben bőbeszédűek. A betlehem tulajdonképpen Nápolyban bontakozott ki teljes gazdagságában. A nápolyi művészek, pl. Giovanni *Merliano* (1463—1526), Giuseppe *Sammartino* (†1793), azon a címen, hogy Betlehemet a maga teljességében akarják megjeleníteni, odavarázsolták a Kisdéd köré az egész emberi életet. Betlehemeik utcácskáin ott kavarog Nápoly színes világa, a magánházak, a kocsmák, üzletek, műhelyek népe. Van olyan betlehemük, amelynek legaljára a művész odarakta a — poklot is. A nápolyi betlehemek közül számos karácsonyi ének és zenedarab született meg. Az egyik itteni kolostorból egész betlehemes kottatár került elő, valószínű kincstára a régi olasz muzsikának. A mozgalom fénykora itt III. Károly nápolyi király (1715—1788) és kortársa, Padre *Rocco* domonkos, a „betlehem apostola” nevéhez fűződik. Károly valószínű szerelmese volt a „presepioknak”.

A szicíliai művészek képzeletét erősen és gyakran foglalkoztatta a betlehemi gyermekvilágosság. Félreletes realizmussal és részletességgel ábrázolták a nagy tragédia jeleneteit. A szicíliai betlehemek nagy művészei voltak pl. Giovanni Antonio *Matera* (1653—1708), a festett fagurák megalkotója, és Giulio Gaetano *Zumbo* (1676—1701), a viaszfigurák utólráhetetlen mestere. Az északolasz betlehemek sorában sajátos kettősség észlelhető. A nagy északolasz városok, Venele, Genova, Milano „presepioi” ugyanolyan raffinált tökéletességű műremek, mint a római vagy nápolyi másaik. Olyan tehetségek működtek itt e téren, mint Guido *Mazzoni* (1450—1518) és Anton *Maragliano* (1664—1741). Az Alpok völgyeiben erősen érzéletes hatását a tiroli népies fafaragó művészet. Primitív bájú betlehemek sorát található errefelé, amelyek az európai folklór legszebb megnyilatkozásai közé tartoznak.

Amint említettük, az olasz betlehem a gótika századaiban indult fejlődésnek, a reneszánszban bontakozott ki és a barokkban érte el virágkorát. Nem

egy városban valóságos iparágga fejlődött ki a betlehemes figurák készítése. Iparos dinasztiák, neves művészek és névtelen parasztok, alkalmi fadaragók versengtek évszázadokon át, hogy szépítsék és gazdagítsák az olasz templomokat és otthonokat alkotásaikkal. Anyagul egyformán heشنáltak fát, kerámiát, viaszt, nemesebb fémeket is. Külön típusként lehet felemlíteni az ún. öltöztető betlehemekeket, amelyekben a csupasz bábukat díszes helyi stílusú ruházattal látták el. Maradtak fenn koráll-betlehemek, ezüstből készült muzsikáló betlehemes órák is. Mint minden virágzó mozgalomnak, az olasz betlehem-szeretetek is kifejlődtek a maga túlzásai is. A Róma környéki Surdi betleheme 360 négyzetmétert foglalt el. Volt állítólag olyan római főpap, aki annyira bele-szeretett a kis figurákba, hogy az egész palotáját a kapualjától a legtávolabbi padlásszobáig egyetlen betlehemnek rendezte be.

Fennmaradtak olyan betlehemek, amelyekhez legendák, érdekes történetek fűződnek. Például hadd említsük Napoleon betlehemét. 1779 karácsonyán ajándékozta anyjának egy öreg pásztor még Ajacióban. Napoleon, anyja tudta nélkül, leszedte a háromkirályok aranyozott koronáját és szétosztotta testvérei között. Magának pedig a csillagot vette le a betlehemről, azt tűzte homlokára s úgy járt kelt. Az öreg pásztor ajándékáról később megfeledkeztek, ötven év múlva 1835 karácsonyán bukkant rá újból Napoleon anyja, a „Signora Madre”. a házi lomok között. Megrendülve nézte az öreg holmit, amelyen annak idején fia szinte látnoki módon előre eljászotta élete lényegét.

Az olasz betlehemekeket nem egyszer említik föl az Itáliába került idegenek, utazók. A római és nápolyi betlehemekről megemlékezik útleírásaiban Goethe is.

A krakói Szent András templom figurái, melyekről fentebb megemlékez-tünk, bizonyítják, hogy a betlehemek korán eljutottak Európa más országaiba is. Egy feljegyzés szerint a füsseni Szent Magnus apátság betleheme számára 1252-ben öröklámpát adományozott Thalhofen apát. Mégis, európai viszonylat-ban is a barokk, közelebből a XVIII. század a betlehemes virágkora.

Az európai betlehemekeket között is annyi változatot figyelhetünk meg, ahány vidéken csak meghonosodott és kifejlődött a kedves szokás. A német *Krippe*, a francia *crèche*, a spanyol *persebre*, a portugál *presepio*, a lengyel *szopka* vagy *zlób*, a magyar *betlehem*, a cseh *bétlém*, a horvát *jaslice*, a holland *karstkrbbe*, az angol *crib*, az orosz *jaszli*, a finn *seimi*, a dán *julekrybbe*, az izlandi *ma-inseak* mind egy-egy külön, sajátos formája a karácsony figuráisan plasz-tikusán megjelenített misztériumának. Az olasz betlehem legközvetlenebb hatását Spanyolországban fejtette ki. Itt számos olasz művész működött hosszabb időn át. A német betlehemes fadaragóművészet függetlenebbül fejlődött. Legfontosabb központjai Tirol, Oberammergau, Berchtesgaden, legismertebb művészei és mesterei *Stammel*, *Günther* (†1790), *Boos* (1730—1810), *Ludwig* (†1830) voltak. Német földön alakultak ki azok a betle-hemek, amelyek nemcsak a szent éjszakát mutatták be, hanem — több-kevesebb átrendezéssel — annak előzményeit, az angyali üdvözléttől kezdve Mária lá-togatásán át a szálláskeresésig, és Jézus gyermekségének további jeleneteit is: bemutatását a templomban, a szent család menekülését Egyiptomba, csendes életét Názáretben.

A francia betlehemes figurák között külön típust alkottak a provence-i „santonok”. A kis szobrocskák Provence népét vonultatják fel sajátos népviseletében a Kisdéd előtt. Érdekes típusa a francia betlehemnek a „creche parlante”, a beszélő betlehem. Ezekből alakult ki lengyel földön III. Ágoston ide-jén a lengyel „szopka”, Hatottak a cseh „bétlémek” kialakulására is. A magyar betlehemekeket — hogy röviden utaljunk erre is — kettősség jellemzi. Amíg ré-gebbi templomi betlehemeink úgyszólván alig egy-két kivétellel külföldi, fő-ként tirolói eredetűek, él egy sajátosan magyar változata is a nép körében a hordozható kápolna-betlehem formájában. Utóbbinak egyik változata volt a Dunántúl és a Felső-Tisza vidék néhány községében legutóbbi időkg fennma-radt báltáncoltató betlehem.

A barokk virágkor után hosszabb időre lehanyatlott a betlehem Itáliában és Európában általában is. Megvoltak az ellenségei is. Németország egy részé-ből, és Németalföldről még a reformáció szorította ki, míg Angliában inkább megtűrte. Franciaországban a forradalom hatására pusztították el sok helyen. Ausztriában II. József, a „sekrestyés császár” hozott ellene szigorú rendszabá-

lyokat. Egyes helyeken ahol túlzásokba tévedtek a betlehem készítői, az egyházi hatóságok is ellene fordultak és rendeletekkel igyekeztek megakadályozni az eltévelyedéseket.

A hanyatlás kora után a romantika, majd a XIX. század modern kezdeményezései indították meg újra a lassú fejlődést a betlehemek történetében. A bennük felhalmozott hatalmas kultúrtörténeti dokumentumanyag felkeltette a történészek, néprajzkutatók és a múzeumok figyelmét is. Egyik-másik itáliai és németországi múzeum (pl. a nápolyi San Martino és a müncheni Bayerisches Nationalmuseum) hatalmas betlehemes gyűjteménnyel rendelkezik.

Száz éve, pontosabban 1860-ban alakult meg Ausztriában az első modern betlehem-pártoló egyesület. Nagyobb lendülettel az első világháború után indult meg a betlehem barátainak munkája, különösen XI. Pius pápa apostoli levele nyomán, amelyet 1923-ban a greccioi karácsony hétszázadik évfordulóján adott ki. Olaszországban külön betlehemes szövetség — Associazione Italiana, Amici del Presepio — létesült, amely évenként kiállításokon mutatja be a különböző országok betlehemeit.

A betlehem XX. századi történetének legjelentősebb mozzanata, hogy a karácsony plasztikus ábrázolása megjelent a világ legtávolabbi templomaiban, Japánban, Indiában, Afrikában, Oceániában is. A pásztorokat, a bölcseket és az angyali békeszózatra várakozó szegényeket jelképező figurácskák japáni, hindu, abesszini, arab és más népek ősi ruháiba öltözve is ott állnak a kisdéd Jézus jászola és a mellette virrasztó édesanyja körül. (*Sinkó Ferenc*)

JEGYZETLAPOK. (Színvonal és minőség.) „Nyílt látóhatár és keresztény bizonyosság” a címe annak a rendkívül elgondolkoztató tanulmánynak, amelyben a következőket olvasom: „Ahol színvonal és minőség van, ott minden álláspont, még az egymással szemben legellentéesebbek is, valami kimondhatatlan módon kapcsolatban áll egymással, mint egy kör pontjai, melyek mind egyenlő távolságban vannak a középponttól; mert ezek az álláspontok mind határozott kapcsolatban állnak az igazsággal. Ugyanígy a színvonalatlanság lápvídekén is minden összefügg egymással: akik a zavarosban halásznak, mind egy családba tartoznak.”

És egy lappal odább: „A művészet és az irodalom világában, sőt a tudományban is, nem egyértelmű-e minden színvonalatlanság, kontárság és giccs a nem-igazzal? Mi más volna valójában a giccs, mint a nem-igaz a művészetben?”

Igen: a giccs a nem-igaz. A hazugság. Nem egyszer éreztem már úgy magam egy-egy tömény giccs előtt, mintha szemérmetlenül a szemembe hazudnának. Az aztán meg éppenséggel kínos, ha a társaságunkban valaki rajongani kezd a giccserre. A csokoládó porcelán galambpár, a vérző napnyugtában merengő hímzett ózike és a szoknyáját libegtető balerinává kiképzett hamutartó épp oly feszélyezett szégyenkezést kelt bennem, mint a „művészetkedvelő” háziasszony, aki büszkélkedve mutatja polcán a csokoládó porcelán galambpárt, falán a merengő hímzett ózikét és asztalán a szoknyás hamutartót.

Ki érzi jól magát olyan körben, ahol mindenki hazudik?

(*Nyílt látóhatár.*) Ugyancsak az előbb említett tanulmányból idézem: „A szabadsággal rendelkező és szabadságra törekvő tudat nyílt látóhatára és a hitben való keresztény bizonyosság egyáltalán nem zárják ki egymást. Sőt, úgy látom, hogy voltaképpen csak a kettő együtt elégíthet ki, s a kettő közötti el-
lentmondás nélkül lelkiismeretünk feszültség és konfliktus híján szűkölködve, álmissá és nagyothallóvá válik. A nyílt látóhatár, ha nem mozdíthatatlan középpontból éljük meg, könnyen lehet egyértelmű relativista ismeretlen-hajhászással. Az olyan hit viszont, mely habozik tudomásul venni az új igazságokat, könnyen merevedhet meg bizonyos szellem-ellenes ideológiai klauzúrában. Az olyan egyház, mely hitigazságait bizonyos meghatározott szellem- és gazdaságtörténeti konstellációkkal azonosítja, a tévedés (nem-igazság) útjára tévedt.”

Tudjuk, a katolikus egyház semmiféle történeti konstellációval nem azonosítja hitigazságait. Az viszont már más kérdés, nincsenek-e olyan katolikusok, akik egyházukat, vallásukat, sőt vallásuk hitigazságait is, „saját szakállukra” bizonyos történelmi konstellációval azonosítják gondolkodásukban, s bizonyos — eltűnő — társadalmi struktúrákhoz kötnék. (*r. gy.*)

Felelős kiadó: *Saad Béla*

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

Egzisztencializmus. — Röviden, egy szerkesztői üzenet szűkreszabott kértében nehéz megválaszolni, mi az egzisztencializmus, mert a keresztény bölcselében és a teológiában megszokott tömörséggel és világossággal nehéz megfogalmazni és összefoglalni lényegét. Apostolai rendkívül homályosan fogalmazzák meg mondanivalójukat. Az egzisztencializmus a modern bölcsélet egyik legújabb és ma nyugaton igen divatos irányzata, melynek megvan az irodalmi vetülete is. Előfutárai *Kierkegard* és *Dilthey*, fő képviselői *Karl Jaspers*, *Martin Heidegger*, *Paul Sartre* és *Albert Camus*. Az egzisztencializmus elutasítja az elvont racionalista bölcselkedést — ezért is nehéz tartalmát határozottan definiálni. Figyelmét inkább a konkrét egyedi létre fordítja. A létet az egyén egyedi létezésével azonosítja, az egyetemességet, az „esszencia” gondolatát elveti. Főképp az idealizmus bírálatából indul ki. Kifogásolja, hogy az idealizmus mellőzi a konkrét tapasztalatot és hogy egy előre megszerkesztett elméleti rendszerbe akarja beleszorítani a valóságot s közben adós marad a felelettel, miért vagyunk egyediek, egyszerűek és végesek. Az egzisztencializmus szerint egyet tud az ember biztosan megállapítani: „én vagyok”. Az ember ki van vetve a létbe, ki van szolgáltatva a világnak és önmagának, anélkül, hogy megtudhatná, honnan jöttünk, miért kerültünk ide, e világba és hová kerülünk. Magán létezésünkön kívül csak azt tudjuk biztosan, hogy e lét végetér, meghalunk, amíg azonban meg nem halunk, szabadon és függetlenül cselekedhetünk. Az ember legfontosabb feladata e filozófiai irány szerint: meghatározni a helyes, emberhez méltó magatartást. A létnek, a halálnak és szabadságának való kiszolgáltatottság szüli az emberben magatartásának legfontosabb jegyeit: a szorongást, félelmet, a gondot. Az emberek egy része e szorongás elől az apró hétköznapi gondokba menekül. Ez az egzisztencializmus szerint bűn. Hősiességre, heroizmusra van szükség: szabadon, határozottan vállalni kell a halálra szánt életet, úgy, ahogy van, anélkül, hogy tudnánk, honnan jöttünk, hová megyünk. A lét az egzisztencializmus szerint: „a semmi által lét-bevetett lét rövid, ugrásszerű alámerülése a semmibe”. A keresztény bölcsélet az egzisztencializmus pozitív vonásának látja, hogy oly erősen hangsúlyozza a konkrét, egyedi, véges létet. Helyes és hasznos, ha ezt alaposan szemügyre vesszük és szembenézőnk minden vonatkozásával és következményével. Viszont végzetes gyöngöseségnek tartja, hogy megáll az egyedi lét határainál, nem veszi benne észre azt, ami az egyedén, a konkrétén túlmutat, hogy egyoldalú valóság szemléletében nem is veti fel a legnagyobb kérdéseket: azt, hogy honnan jöttünk és hová megyünk. Az egzisztencializmus a közönség széles rétegeihez a szépirodalmon keresztül, *Paul Sartre* és *Albert Camus* művei révén jutott el. Az egzisztencialista szépírók regényeikben és színműveikben szuggesztív erővel rajzolják meg annak az embertípusnak a lelkivilágát, magatartását és cselekedeteit, amely létét — a semmiből a semmibe való ugrását — heroikusan vállalja. E regények és színdarabok révén lett divattá nyugat egyes országai-ban a fiatal intellektuelek egy részénél az a magatartás, amely a természetfeletti világ elvetésében, a vallástól független humanizmusban heroizmust lát. Az egzisztencializmus tanulmányozásának megvan a maga haszna, ha valaki kellő kritikával nyúl hozzá. Vannak kísérletek a „keresztény egzisztencializmus” megalkotására is (*Gabriel Marcel*). Csak soha ne feledjük el, hogy ha létünk összes összetevőit szemügyre vesszük, tudatosítjuk, azok túlmutatnak az egyedi és véges léten. Az embert az értékeszméi önmaga fölé emelik.

P. L. Szeged. — „Az egyik lapban nemrég riportot olvastam egy jehovitáról. Kórházban feküdt, vérátömlesztést kellett volna végrehajtani rajta. De a jehovita hit tiltja a vérátömlesztést. Ezért inkább a halált választotta. Hiába akarták megmenteni az orvosok, vakhite megölt őt. Egy kissé hasonló problémával került szembe most a mi családunk is. Egyik hozzátartozónk, akit nagyon szeretünk, hosszú idő óta betegeskedik. Remény volna rá, hogy életét meghosszabbítaná, ha műtétet hajtanának végre rajta. Ő nem hajlandó alávetni magát. Azt hajtogatja, hogy úgyse gyógyul fel, csak a szenvedését nyújtjuk meg. Hagyjuk meghalni. A család azon vitatkozik, nem kellene-e akarata ellenére megoperáltatni. Mi az egyház álláspontja ebben a kérdésben?” — Az

egyház tanítása — bár a kérdésben konkrét döntésről nem tudunk — itt meg-
egyezik az orvosi és kórházi rendtartás előírásaival. A szabadság elvének tisz-
teletben tartása követeli meg, hogy senkit akarata ellenére nem lehet ráfek-
tetni a műtőasztalra. Minden műtéthez szükséges a paciens beleegyezése. A ki-
fejezett beleegyezéstől csak olyan esetekben tekintenek el, ha például valaki
baleset után eszméletlen állapotban került kórházba és gyors sebészeti be-
avatkozásra van szükség, hogy életét megmentésék. Bármennyire is szükséges a
műtéthez a paciens beleegyezése, senkise dönthet könnyelműen saját élete fe-
lett. Kötelességünk, hogy lehetőleg mindent megtegyünk egészségünk helyre-
állításáért, életünk meghosszabbításáért, ami módunkban áll és ami nem el-
lenkezik az erkölcsi törvényekkel. Magyarazzák meg hozzátartozójuknak, hogy
az ő beleegyezése szükséges ugyan a műtéthez, — ez a szabadság tiszteletben
tartásából következik — de kötelessége megmenteni életét, ha van rá egy kis
remény — mert ezt parancsolja az ön- és felebaráti szeretet.

Cz. N. *Budapest.* — „Nem tartozom azok közé, akik okkal — ok nélkül
szidják az ifjabb nemzedéket és ha valamelyik kamasz hangosabban felnevet,
„ez a mai fiataltság!” felkiáltással elszörnyülködnek a fiatalok romlottságán.
Nagyon sok rendes fiút és leányt ismerek a fővárosban, környezetemben. Kis-
lányom azonban szerencsétlenségére egy olyan társaságot fogott ki, amelyben
szinte minden rossz megtalálható, ami kamasz fiúknál és leányoknál csak elő-
szokott fordulni. Egyelőre nem tudja velük megszakítani a kapcsolatot. Nem
az a problémám, hogy elrontják a leányomat, hanem talán az ellenkezője:
hogyan illeszkedjek közéjük. Nem bírja ostobaságaikat, közönséges tréfáikat,
durva megjegyzéseiket s heves természetű lévén, minduntalan összevész velük.
Minap az egyik fiút felpofozta egy szemtelen megjegyzéséért. Az esettel ka-
pcsolatban hosszú vitánk volt: mi a helyes viselkedés egy lány részéről, ha illet-
len, vagy éppen trágár megjegyzést vágnak a fejéhez?” Osztjuk álláspontját:
egyes országokkal összehasonlítva mi magyarok még nem panaszkodhatunk
„teen-ager”-eink, serdülőink miatt, de azért itt is akadnak fiúk, leányok, akiket
a táncon, szórakozáson, pénzen kívül semmisen érdekel, szellemi és erkölcsi
szívnáluk pedig a szülők hanyagsága, vagy tehetetlensége folytan igen ala-
csony. A többi, a jólnevelt fiatal nagyon meg kell tanítani, hogy kell e sze-
gény teremtésekkel bántani. Különösen fontos megtanítani a velük való bánás-
módra a leányokat. Leány, ha illetlen szót hall, bármennyire is sérti fülét,
semmiesetre se pofozkodjék. Ne is tiltakozzék, tegyen úgy, mintha meg se
hallotta volna. Illetlenségre durván válaszolni: valamiképp igazolni látszik az
illetlenséget. A kamaszban, aki a megjegyzést tette, a leány gorombáskodása
ilyenféle gondolatot vált ki: igazam volt, mikor úgy viselkedtem vele, ez kö-
zönséges teremtés, aki nem is érdemel mást. S úgy érzi, most már jogában áll
a csorbát, melyet a goromba válasz férfiúi hiúságán ejtett, újabb szemtelenség-
gel megtorolni. Magyarazza meg serdülő leányának, hogy a „srácok” ha modor-
talanok is, szívük még nem kergesedett meg. Nyegle és izetlen szavaik, grima-
szaik, gesztusaik: félresikerült, tévútra siklott próbálkozások, amelyeket azért
követnek el, hogy elnyerjék mások, társaik, a hasonlókorú fiatal leányok cso-
dátát, meghódítsák azok szívét. Menti őket, hogy sokszor nincs, aki meg-
tudná magyarázni nekik: így nem lehet igazi sikert elérni még a velük egy-
korúak között sem. Értesse meg leányával, hogy ha finoman és tapintatosan
keresztülneztársai modortalan megnyilatkozásain, sokkal nagyobb hatást ér-
het el, mint a vitatkozással vagy éppen a pofozkodással. Nem serdülőknél, de
megkergesedett szívű felnőtteknél is sokkal maradandóbb és mélyebb hatást
vált ki, ha a modortalansággal nem a gorombaságot, hanem a jó modort ál-
lítják szembe. A gorombasággal csak pillanatnyi bosszúságot elégit ki, de ha
uralkodik magán és tapintatos viselkedéssel hártja el a mások modorbeli téve-
dését: a nőiességet, a finomabb szellemet viszi diadalra. A megtévedőket pedig
nem legyőzi, többet ér el annál: meghódítja őket.